

Someron Joulu 2001

TOIMITUSKUNTA

TOIMITTAJAT

TAPIO HORILA, PEKKA SALMINEN ja

LEENI TIIRAKARI, AILA TALONEN

LEVIKKI

MAIJA-LIISA HYYTIÄINEN

ILMOITUKSET

MAIJA-LIISA HYYTIÄINEN

KANSIKUVA

PEKKA ALITALO

PAINOPINNAN VALMISTUS

GRP SEPPO MÄKINEN

PAINOPAIKKA

SÄLEKKARIN KIRJAPAINO

Hinta 40.-/6,73 euroa

Sisällysluettelo

<i>Kaisa Sivonen</i>	<i>Hän tulee</i>	3
<i>Päivi Häkkinen</i>	<i>Ensimmäinen enkeli. Sata laulua</i>	4
<i>Eeva Virkki</i>	<i>Muistojen kätköistä poimittua</i>	5
<i>Tapio Horila</i>	<i>Ensio Männistön muistolle</i>	6
<i>Risto Ahti</i>	<i>Toivo Rapeli. Usein nähtu puhuja Somerolla</i>	7
<i>Kaarina Pollari</i>	<i>Pitäjänpäivän juhlapuhe</i>	10
<i>Aarne Vesterinen</i>	<i>Kuvasiko Aleksis Kivi Härkätien vartta?</i>	13
<i>Ella Grönholm</i>	<i>Lamminkylän Laurilan talon vaiheita</i>	14
<i>Tatu Vanhanen</i>	<i>Kaurakedon historiaa</i>	16
<i>Inka Vellamo</i>	<i>Polkupyörä</i>	20
<i>Eino Uusitalo</i>	<i>Muistoja Lehtimäen koululta</i>	22
<i>Lisa de Gorog</i>	<i>Kirkonkoulun alakoululaisena 1930-luvulla</i>	25
<i>Pekka Salminen</i>	<i>Siihen aikaan, kun isovaari jälki-istunnon sai</i>	29
<i>Tapio Horila</i>	<i>Somerolla sanottua</i>	33
<i>Kirsti Sallinen</i>	<i>Tuomiovuorelta kultaisiin metsiin - fantastiset valtakunnat kansien välissä</i>	34
<i>Niilo Tainio</i>	<i>Tiiliä tekemässä</i>	36
<i>Mikko Paakkonen</i>	<i>Maidon tie meijeriin</i>	37
<i>Vilho Kuusela</i>	<i>Terttilän Isojoen ja Mustjoen perkaus- hankkeen historiaa</i>	39
<i>Aulis Tiensuu</i>	<i>Someron yleisurheilun kehitys 1950-luvulla</i>	40
<i>Antti Toukkari</i>	<i>Muusikkomuistoja ja ulkomaaneläviä</i>	45
<i>Martta Talonen</i>	<i>Suomen laki ei tunne niitä hienompia tunteita</i>	47
<i>Kalevi Sahlström</i>	<i>Poliisin muisteluksia</i>	49
<i>Raili Tavela</i>	<i>Safarilla Keniassa</i>	50
<i>Raimo Suokas</i>	<i>Pikakäynti Neuvostoliitossa</i>	55
<i>Lauri Talikka</i>	<i>Säästikö maataistelukoneen hyökkäys Vuoksenrannan kirkon kiviportaati?</i>	56
<i>Osmo Lyly</i>	<i>Puhdetöitä</i>	56
<i>Eino Uusitalo</i>	<i>Juttuja jatkosodasta</i>	58
<i>Manu Kärki</i>	<i>Suomalaiset sotalapset</i>	60
<i>Aila Nikander</i>	<i>Sotalapsen hyvät muistot</i>	60
<i>Raimo Suokas</i>	<i>Viipurista Skåneen</i>	62
<i>Timo Alanen</i>	<i>Somerolaiset linja-automiehet jatkosodassa</i>	64
<i>Maiju Avellan</i>	<i>Muistelmii Härkätiestä ja koulun käynnist talvisoran aikaan</i>	69
<i>Aila Talonen</i>	<i>Siit on 60 vuotta, kun Paijulaan lentokone putos</i>	71
<i>Erkki Aalto</i>	<i>Muistoja elonpolkuni varrelta</i>	73
<i>Somero-Seuran toimintaa ja kiitokset</i>		74

Seuraavan vuoden Someron Jouluun toivotaan koulumuistoja 75-vuotta täyttävästä Kiiruun koulusta. Kirjoituksia voi lähettää toimituskunnalle koko vuoden, viimeistään syyskuun loppuun mennessä. Sydämelliset kiitokset kaikille kirjoittajille.

Hän tulee

Se joulukuoli muistaakseni silloin, kun isä oli masentunut; perhettämme oli pahemman kerran huijattu talokau-poissa. Koko talossa oli ikävä asua, oli kuin siihen olisi syöpynt kaikenlaista pahuutta ja epärehellisyttä. Oli huono olo, eikä murrosikäkään niin ruusuista ollut.

Meillä oli tapana viettää suuria jou-luja. Koti koristeltiin monin joululiuoin, eikä niitä saanut laittaa paikoilleen

ennen jouluaattoa, ei ennen kuin siivo-us oli saatu päätökseen. Joulurauhan julistusta oli tapana kuunnella kaikessa rauhassa valmisteluhälinän päätyttyä. Mutta sinä jouluna tunnelma per-heessämme oli kireä kaiken hässäkän keskellä. Talomme, niin kaunis kuin se olikin ja melkein meren rannalla, ei oikein tuntunut kodilta.

Silloin oli kova pakkahan. Talossa oli ulkokuisti, jonka lattiaa ei ollut vielä

maalattu. En muista miksi menin ulos. Syömme joka joulu Viktoria-kiisseliä jälkiruuaksi - tai vanukasta se kai oikeasti on - ja sen kanssa tarjotaan sekahedelmäkeittoa. Ehkä "sekame-telisoppa" oli keitetty ja viety kuistille jäähtymään, ja lähdin sitä noutamaan. Kuuraiseen lattiaan oli jäänt kulhon pohjasta sulanut jälki. Sen vieressä, ihan ulko-oven edessä oli toisetkin jäljet. Pienten paljaitten jalkojen jäljet, hyvin selkeät. Jalkojen on täytynyt olla aivan lämpimät. Vain yhdet jalkapohjien jäljet. Ne eivät tulleet mistään eivätkä menneet mihinkään. Vain kaksi-, ehkä kolmivuotiaan lapsen jalkojen kokoiset. Ihan kuin lapsi olisi soittanut meidän ovikelloamme ja pyrkinyt sisään. Kuka oli tulipalopakkasessa käynyt kuistilla? Sinne kylmyyteen ei ketään kolme-vuotiasta olisi paljain jaloin päästetty. Ne jäljet säilyivät siinä pitkään, eivät jäätyneet, eivät menneet kuuraan.

Oliko se meidän jouluelkimme? Käynyt ovella juuri sinä jouluna, kun häntä kipeimmin kaivattiin. Oliko enkeli käynyt sen talon ovella, jossa siunausta ei tuntunut olevan. Oliko hän tuonut meille pauhaavien enkelikuorojen terveiset "älkää pelätkö", "kunnia Jumalalle korkeuksissa, ja maassa rauha ihmisille"? Kuka oli pyrkinyt sisälle, eikä päässyt. Oliko hän pienin palelevin jaloin odotellut? Mitä olisi ollut hänen sisälle päästämisenä, miten me olisimme voineet tehdä sen?

No, me jatkoimme joulun vietto-amme "niin maisin miettehin", tote-simme ihmeen ja palasimme arkeen. Mutta myöhemmin olen syvällisemmin ymmärtänyt pienten jalanjalkien mer-kityksen. Ymmärtänyt, miten monin eri tavoin joulu tulee meille, kuka ja mikä sen tuo... Osa ihmeistä kävelee luoksemme kolmivuotiaan paljain jaloin. Niin kuin Jeesus-vauva, jolle ei ollut sijaa muualla kuin eläinten luona tallissa. Niin kuin enkelikuoro ja kedon paimenet. Suljemmeko ovmme

Ensimmäinen enkeli

Hei, ootko ensimmäinen enkeli kaukaa lapsuudesta,
vai kymmenes, joka leikin aloittaa?
Hei, ootko ensimmäinen enkeli, onko kaikki mahdollista
kun on ihmemaassa Liisan?
Ensimmäinen enkeli, kuka leikin aloittaa?

Kenen kanssa sä poutapäivänä juokset leijan perään?
Kuka kanssas tahtoo metsään mennä mustikoita kerään?
Iltaisin, kun viilenee, kuka sänkyyn sinut peittelee;
ja kun öiset kauhut lähenee, kuka pois ne ajelee?

Hei, ootko ensimmäinen enkeli kaukaa lapsuudesta,
vai kymmenes, joka leikin aloittaa?
Hei, ootko ensimmäinen enkeli, onko kaikki mahdollista
kun on ihmemaassa Liisan?
Ensimmäinen enkeli, kuka leikin aloittaa?

Elämä on enemmän kuin nukkekoti pieni, sievä,
enemmän kuin hiekkalinna, lapsuutesi tuulen viemä.
Eihän riitä, että kertoo: olipa kerran.
Elämää on myös eletävä hetken verran.

Hei, ootko ensimmäinen enkeli kaukaa lapsuudesta,
vai kymmenes, joka leikin aloittaa?
Hei, ootko ensimmäinen enkeli, onko kaikki mahdollista
kun on ihmemaassa Liisan?
Ensimmäinen enkeli, kuka leikin aloittaa?

Sata laulua

Aamukasteessaan uinuu vielä heräävä maa,
aurinko säteillään pisaroita janoaa.
Tahdon havumetsän kaarnantuoksun hengittää.
Nää metsän tuulet saavat minut tänään herättää.
Sata laulua kun soi.

Tunteen häivähdyksen niin onnellisen
vihdoin saavutan, vaan pian kadotan.
Onnenlaulu ei kellekään ainiaan soi,
murheen jälkeen sen vasta kuulla voi.

Metsätähden nään kutsuvan muita juhlimaan,
kastepisaroita juon pikarimaljastaan.
Kuin tähdensakarassa kiittäisin kauas pois;
tää muutakin kuin haavekuvaa olla jos vois.
Sata laulua kun soi.

Tunteen häivähdyksen niin onnellisen
vihdoin saavutan, vaan pian kadotan.
Onnenlaulu ei kellekään ainiaan soi,
murheen jälkeen sen vasta kuulla voi.

Ina Colliander, Maanvärinen enkeli.

Muistojen kätköistä poimittua

Lapsuuden aikoja muistellessani tulee mieleeni ensimmäinen joulukirkkomatkani 1920-luvulla syntymäpitäjässäni Viipurin läänin Pyhäjärvellä.

Kuuden aikaan jouluaamuna alka-vaan jumalanpalvelukseen piti lähteä viideltä. Vedin pässinpötkkimät ja huopatossut jalkaani ynnä muuta lämmintä ylle ja kiipesin kirkkorekeen äidin ja isän väliin vällyn alle. Pyhäjärvi oli saanut hevosta kantavan jääpeitteen, ja näin matka lyheni neljällä tai viidellä kilometrillä. Järven rantaan päästyämme äiti kohotti vällynreunaa ja kehotti katsomaan vasemmalla olevaa taloa, jossa oli paljon ikkunoita ja jokaisella paloi kaksi kynttilää. Se oli kuin satulinna jouluaamun hämärässä. Sitten pujahdin taas vällyn alle, ja hevonen lähti laskeutumaan alas jäälle viehkatielle.

Kirkkoaholla oli pitkä hevoskatos. Sinne isä sitoi pollemme toisten hevosten joukkoon rouskuttelemaan heiniä. Kirkossa oli hämärää, kun astuimme sisään. Suntio Matti Talja sytytteli kynttilöitä kattokruunuihin käyden välillä lisäämässä puita paukkuviin kamiinoin. Valon lisääntyessä aloin tarkastella kirkkoa. Kaikkea en ymmärtänyt, kuten esimerkiksi krusifiksia seinällä, mutta alttaritaulu - voi miten kaunis se oli. Tunsinhan minä siitä Jeesuksen, mutta keitä olivat nuo naiset Jeesuksen ympärillä, ja kuka oli tuo pieni lapsi hänen jalkainsa juuressa. Sitä teki mieli kysyä, mutta äiti oli kotoa lähtiessä valistanut, että kirkossa täytyy istua hiljaa. Taulussa kuvattu suurempi lapsi, joka nojasi Jeesukseen, se olin tietysti minä, leikin ajatuksella.

Olin nukahtanut jossakin vaiheessa ja heräsin kauniiseen lauluun. Mistä laulu kuului? Ei äiti eikä isä eivätkä veljetkään vierelläni laulaneet. Pyörin penkissä. Sieltähän se kuului takaa urkuparvelta. Mutta mitä ihmettä? Siellä istui vanha mies, jolla oli pitkä valkoinen parta. Nyt unohtui äidin ohje: "Äiti katso, onks tuol ylhääl joulupukki?" Äiti vastasi: "Ei kun Partasetä, mutta istu nyt nätisti." Jatkoin siis ajatusleikkejäni alttaritaulua katsellen.

Kotimatalla en malttanutkaan istua vällyn alla. Isäpapat kun innostuivat

Pyhäjärven kirkon alttaritaulu "Tulkaa minun tyköni kaikki työtätekevät ja raskautetut". Maalannut Aleksandra Sältin 1889. Taulu pelastettiin laudan ympärille käärittynä, josta siihen jäi pysyvät jäljet. Taulu vietiin Tyrvään museoon 20 vuodeksi, jonka jälkeen se restauroitiin ja ripustettiin Huittisten kirkon seinälle.

ajamaan kilpaa hevosillaan. Siinä saat-
toi laukata neljäkin hevosta rinnatusten
harjat hulmuten, tierat kavioista lentäen
ja kulkuset helisten. Oli siinä menoa ja
meininkiä.

Kotona äiti sitten selosti, että Partasetä oli kylälaisten antama nimitys. Hän oli vanha lukkari Mansnerus, joka oli tullut esilaulajaksi Pyhäjärven seurakuntaan silloin, kun kirkossa ei vielä ollut urkua. 1900-luvulla seurakunnan saatua urut ja kanttorin Partasetä kävi kirkossa joka pyhä aina kuolemaansa asti. Joskus, kun Partasetä innostui laulamaan, jäivät urut ja muut laulajat toiseksi.

Vielä samana talvena tutustuin Par-

tasetään lähemmin. Hän nimittäin yöpyi kylälukusten aikana kotonani. Siinä illan mittaan hän istuskeli keinutuolissa ja seurusteli isäni kanssa. Minut hän sieppasi syliinsä, keinutteli ja hyräili hiljaa. Se oli niin juhlallista, että muistan sen hyvin vieläkin. Partasetä kuoli aivan talvisodan alla. Rakas kotikirkkomme paloi 16. päivänä maaliskuuta 1940. Alttarikalusto pelastettiin, samoin alttaritaulu, joka restauroituna on Huittisten kirkon seinällä. Sitä katsellessa tulevat aina

Ensio Männistön muistolle

Tammikuun 31. päivänä kuoli Someron terveyskeskuksessa kirvesmies Ensio Männistö Ollilan kylästä 88-vuotiaana. Hän oli Somero-Seuran kunniajäsen. Ensio oli v. 1924 perustetun Koistuhdan kansakoulun ensimmäisiä oppilaita. Neliluokkaisen kansakoulun kurssin hän suoritti - opettajan kehotuksesta - kolmessa vuodessa. Poikkeuksellinen luokaltasiirto selittyy sillä, että Ension päästötodistuksessa oli yhdeksän yhdeksäistä. Köyhän kodin lahjakkaalla pojalla ei 1920-luvun Somerolla ollut mitään mahdollisuuksia jatko-opintoihin. Helpottaakseen kotinsa toimeentuloa Ensio kiirehti heti koulusta päästyään työelämään, ensin raskaisiin metsätöihin. Myöhemmin hän valmentautui päteväksi rakennusmieheksi.

Somero-Seuran alkuvuosina valittiin kotiseutuyhdistykselle eri kylistä sopiviksi ja päteviksi katsottuja kyläasiamiehiä yhteydenpitäjiksi. Ollilan kylästä tähän tehtävään valittiin Ensio Männistö.

Lisätäkseen harrastusta ja laajentaakseen ystäväpiiriään Somero-Seura järjesti lukuisia kotiseutuaiheisia kilpailuja. Ensio osallistui niihin hyvällä menestyksellä. Hän voitti vuonna 1958 vanhojen talojen pohjakaaviokilpailun selvittämällä kuuden pohjoissomerolaisen talon pohjakaavion. Työ perustui suuritöiseen tutkimukseen tarkkoine mittoineen ja piirroksineen. Ensio tuli palkituksi myös kaskujen keruukilpailuissa 1965 ja 1978, sananparsien keruukilpailussa 1973 ja metsästys- ja kalastusjuttujen kilpailussa 1985.

Someron sananparsia -kirjassa on Männistön sutkauksia 52 ja Ilo irti- sekä Velmuiluja- kirjoissa kaskuja 76. Hän tuli tunnetuksi myös mainiona kaskujen kertojana. Hän oli mukana yhtenä parhaista Somero-Seuran toimittamassa kaskukasetissa, joka ilmestyi isänpäiväksi 1985.

Nimimerkki Enska tuli tutuksi Somero-lehden ja Someron Joulun luki-joille. Hänen pakinoilleen yli tyypillistä perusteellinen pohjoissomerolaisen kansanelämän tunteminen ja leppoisa huumori. Enskan pakinoita julkaistiin vuosien mittaan kymmeniä.

Männistö toimi myös tieteellisten

Ensio Männistö 1913 - 2001. Kuva Aila Olander.

laitosten keruutyön avustajana. Kerran hänet palkittiin vastauksestaan museoviraston kyselyyn, joka koski rakentamisperinnettä.

Rakennustyön ammattilaisena Männistö oli tervetullut ja aina valmis osallistua niissä lukemattomissa talkoissa, joita on tarvittu Someron museorakennusten kattamiseen ja korjailuun. Hän kuului itseoikeutettuna jäsenenä museon rakennustoimikuntaan.

Kun Tuula Kämi vuonna 1979 alkoi kansalaisopistossa vetää suosituksi tullutta kotiseutu- ja perinnepiiriä, Ensio oli kaiken aikaa innokkaasti mukana. Usein hän rydytti puheenvuorojaan mojovilla kaskuilla. Koululaiset tutustuivat Ensioon koulujen toukokuisena museopäivänä, kun hän antoi näytteitä kansanomaisesta käsityötaidosta, aiheena vaikkapa luudan tai vispilän teko.

Ensio Männistön harras ja tuloksekas kotiseututyö on tietysti pantu merkille. Hän sai Somero-Seuran kunniakirjan

1969. Suomen Kotiseutuliiton harrastusmerkki hänelle annettiin 1987 ja Somero-Seuran kunniajäseneksi hänet kutsuttiin 1989.

1990-luvulla iskenyt halvaus lopetti nimimerkki Enskan kirjoittelun, kun kynä ei enää pysynyt kädessä, ja häytti muutenkin toimintaa. Ajatus säilyi kuitenkin kirkkaana ja kiinnostus kotiseutuun ei sammunut. Kun viime vuoden joulukuussa tapasin Ension Lamminniemi-kodissa, hän kertoi lukeneensa Somero-Seuran lähettämän tuoreen Someron Joulun kannesta kanteen.

Muistellemme kaivaten ja kunnioittaen monivuotista ystäväämme Ensio Männistöä, jonka monipuoliset kyvyt koituivat yhteisen kotiseutumme kulttuurityön hyväksi. Muistamme hänet aina avuliaana, lämmimhenkisenä ihmisenä.

**Muistoa kunnioittaen
Somero-Seura.**

Toivo Rapeli - usein nähty puhuja Somerolla

Anu Kaipaisen laulunäytelmä Evakko-ooppera, Ypäjän musiikkiteatteri 1998. Hääkohtaus loppukesällä 1939 Muolaassa. Rapeli (Risto Ahti) valmistautuu pitämään onnittelupuhetta. Kylänmiehet ovat nurkantakusilla. Sulhasen veli Olli Riikonen (Pekka Halme) seisoo papin vieressä. Kuva Risto Ahdin.

Somero on vankkaa evankelisen herätyksen kannatusaluetta. Muistan, kuinka aikanaan kiirastorstaina ja joinakin muinakin pyhinä vieraili Somerolla rovasti Toivo Rapeli, joka oli peräti 26 vuotta Evankeliumiyhdistyksen toiminnanjohtaja. Karjalaiset ja muutkin puhuivat rapelinpyhistä, jolloin oli mentävä kirkkoon. Joskus 1950-luvulla Toivo Rapeli on käynyt myös kotitalossani Someron Lautelan Rauhalinnassa. Oliko tilaisuus tuvassa sisällä vaiko jokirannassa nuotion äärellä, en tiedä. Muistan karjalaisia olleen tavanomaista enemmän, kun Rapeli tuli. Äitini Fanny Ahti vilkkaana ihmisenä teki tuttavuutta nopeasti. Jotenkin pikkupoikaa nolotti, kun pappi ja äitini halusivat - syynä oli samanikäisyys. "Me olemme molemmat samanikäisiä 1903

-syntyneitä ihmisiä, hän heinäkuussa ja minä syyskuussa", selitti äitini. Rapeli piti siitä, että ihmiset kehuivat hänen saarnojaan ja tekivät tuttavuutta.

Aloin tutkia Rapelin elämää, kun sain esittää häntä Ypäjällä muutama vuosi sitten Evakko-oopperassa. Siinä kerrotaan muolaalaisten evakkoretkestä pois talvisodan jaloista, ja ooppera päättyy paluuseen Karjalaan. Häissä ja hautajaisissa, suruviestien viejänä ja muissa tilanteissa pappiakin oopperassa tarvittiin. Rapelin tunnen läheiseksi myös siksi, että opiskeluaikana sain asua samassa talossa kuin Rapeli. Tosin majailuissamme Meritullinkadulla Helsingissä oli 40 vuotta ajallista eroa.

Monet retket olen vetänyt Karjalaan ja Muolaan kirkonmäelle. Siellä olen

saanut katsella kaunista karjalaista maisemaa. Muolaan kirkonmäki on minullekin, syntyperäiselle somerolaiselle, pyhä paikka. Nimittäin talvisodassa isäni Voitto Ahti taisteli niillä main. Kerrotaan, että isäni ei saanut tietoa perääntymiskäskystä, ja eräs sotilas ryömi viime tingassa ilmoittamaan hänelle asiasta. Olen aina ajatellut, että pienestä oli kiinni minunkin täällä olemiseni.

Evakko-oopperan lopussa Rapeli aloittaa pitkän puheen siitä, miten hävitys on käynyt yli Karjalan ja kuinka Muolaan kirkon kolme seinääkin töröttävät kohti taivasta kuin kolme ristiä Golgatalla. Olen iloinen siitä, että nykyisin Muolaan kirkonmäkeä on kunnostettu ja ristikin sinne palautettu. Siellä on nykyisin varsin mukavaa

kävellä ja vaikkapa mietiskellä, mihin ovat joutuneet Evakko-opperassakin mainitut pyhän ristin kivet.

Toivo Rapeli syntyi Johanneksen Revonsaareissa 12. 7. 1903 ja nukkui ikiuneen 92-vuotiaana vuonna 1995. Siihen määrään vuosia mahtui kaikkea, ylen monta saarnamatkaa Somerollekin. "Autuus suuri, oomme Herran kanssa" -laulua Rapeli usein laulatti ja silloin tiesin, että kohta kannetaan kolehti. Autuuden ja armon asialla Rapeli kulki ja muolaalaiset olivat hänelle rakkaita ja Karjala kaikki kaikessa. Puheissaan hän korosti kasteen armoa, Jeesuksen sovintoverta sekä vanhurskautta.

Toivo Rapeli oli voimanpesä ja huumorin ystävä. Joskus päivällä Rapeli saattoi ottaa työhuoneessaan ruokauudet. Kerran sattui siivooja tulemaan kesken Rapelin nokkaunien huoneeseen. Siihen Rapeli heräsi ja kysyi, olisiko hänen poistuttava. Siivooja vastasi: "Ei tarvitse. Johtaja johtaa vaan."

Jos Rapelille tuli harmeja vaikkapa kokouksissa, kotiin tultuaan hän asettui vuoteelle, veti peiton korviin ja nukkui harmit pois. Hänen mielisanonjaan oli: "Rapatessa roiskuu." Rapelin herkkä omatunto vaati häntä kuitenkin sopimaan asioista. Saimi ja Toivo Rapelin vihkisormuksiin oli kaiverrettu vuonna 1927 Raamatun sanat: "Minä olen tullut, että heillä olisi elämä ja yltäkylläisyys." Nämä sanat sopivat heille, sillä Rapeli sai rikkaan ja monipuolisen elämän. Hän julkaisi suuren määrän mm. matkakirjoja.

Muolaalaisia tervehtiessään Rapelilla oli tapana sanoa: "Mitä se Muolaan mies tietää?" Ehkäpä mies-sanon paikalla oli välillä emäntä tai rouvaakin. Tuntemansa muolaalaiset saivat Rapelin tervehtiessä erityistä arvoa ja painoa.

Monien ihmisten muistelmat liittyvät papintodistuksen hakemiseen kirkkoherranvirastosta. Niinpä eräänä kertana nuori poika haki todistusta yhteiskoulun pääsyutkintoa varten. Rapeli huomasi pojan jännittävän ja alkoi kertoa, miten hän itse aikanaan jännitti vastaavassa tilanteessa. Johan ilmapiiri kansliassa keveni.

Rapeli otti saarnoihinsa usein tapatumia käytännön elämästä. Joskus kuulijat saattoivat huomata itse joutuvansa saarnatekstin esimerkiksi. Väli rauhan aikainen rippikoululainen Metsämaalta

Toivo Rapeli 85-vuotiaana.

Kuva Irja Kurjen.

muisteli, miten yksi työistä oli joutunut pihalle kesken rippikoulutunnin. Tyttöä ei sen koommin kuulunut rippikouluun. Vasta kun Rapeli palasi pitämään rippikoulua, tyttökin tuli. Koulun loputtua Rapeli totesi keväällä 1940: "Maassa on rauha, ihmisillä hyvä tahto, olette kilttejä lampaita ja yksi kadonnutkin on löytynyt. Pääsette kaikki helatorstaina ripille, pukeutukaa mustiin vaatteisiin. Tällaiset terveiset viekää kotiin."

Muolaalainen vaikuttaja Tuure Rämö Helsingistä oli Rapelin tuttava ja uskollinen kuuliija monien vuosien ajan. Ensi kertaa 13-vuotiaana pojanklopina Tuure tapasi Rapelin Muolaassa Kuusaan evankelisessa juhlassa. Ensimmäiset sanat Tuure Rämö muistaa hyvin: "Miehestä menet sinäkin." Ehkä sanat olivat osuvat, sillä Tuuresta tuli Rapelin uskollinen kannattaja.

Syksyllä 1937 Toivo Rapeli valittiin suurella äänten enemmistöllä Muolaan kirkkoherraksi vapunpäivästä 1938 alkaen. Silloin puhuttiin avoimesta huutoäänestyksestä. Forssalainen Hellin Rämö ei pitänyt tästä termistä, vaan kertoi, että vaali tapahtui nimenhuudon perusteella. Kirkonkirjojen mukaan käytiin läpi kaikki kylät ja kylien äänivaltaiset asukkaat. Omalla vuorollaan jokainen sai sanoa, ketä äänesti, tai esittää valtakirjan, jos sellaisen oli joku lähettänyt. Äänet merkittiin tarkasti laskettaviksi. Hellin Rämö kertoo 15-vuotiaana hakeneensa yöllä naapurin emännältä valtakirjan omalle äidilleen. Molemmat äänestivät Rapelia. Vaali oli pitkä. Rämö kertoo kellon olleen kaksi yöllä, kun heidän kylänsä Turulila

pääsi äänestämään. Tarkistin Muolaan historiasta, että kylä oli peräti 58 kappaletta Hanttulasta Viholaan asti. Oli siinä vaalilautakunnalla pitkä ja hikinen toimitus. Seuraavana keväänä Rämö pääsi Rapelin rippikouluun.

Vaalin kerrotaan aiheuttaneen ristiriitoja naapureitten, jopa perheiden kesken. Kerran hautajaisissa, kun Rapeli oli astumassa haudan ääreen siunausta toimittamaan, vainajan leski tarttui tätä kädestä ja sanoi: "Ei käy." Kappalainen toimitti siunauksen. Tämän tapahtuman jälkeen todettiin, että pappi oli sovittava etukäteen, ettei tilanne pääsisi toistumaan.

Tuure Rämö kertoo käyneensä Rapelin rippikoulun Loimaalla vuonna 1941. Hänen mukaansa Rapeli oli vaativa opettaja. Tämä oli todennut: "Ellei nyt olisi sota-aika, en laskisi kaikkia ripille." Tuure Rämö kävi myöhemmin Rapelin ollessa Evankeliumiyhdistyksen johtajana saarnaajakurssin. Koesaarnan aikana Rapeli oli hiipinyt puhujan lähelle tarkistamaan, oliko tämä kirjoittanut puheensa kokonaan. Sairalan kansanopiston juhlassa palmusunnuntaina 1944 Rapeli esiintyi sotilaspuvussa ja valitti, ettei tahdo tottua vihollisen kranaattituleen.

Arvi Seppänen muistelee tapahtumia sota-ajan Ypäjän pappilasta. Vietettiin Muolaan pyhää. Juhlan aattona tuli muolaalainen mies pyytämään yö-sijaa pappilasta. Kulkija asioi naisväen kanssa ja yösiija löytyi saunakamarista. Seuraavana aamuna lähti pappilasta peräkanaa kaksi mustapukuista miestä kirkkoon: rovasti Salminen ja saunakamarista muolaalainen kulkija, joka osoittautui Toivo Rapeliksi.

Arvi Seppänen kävi rippikoulun vuonna 1943 jatkosodan aikana Muolaassa. Komea kirkko oli tuhoutunut talvisodassa. Rippikoulu järjestettiin Kuusaan hoviin. Samaisessa hovissa oli lapsena asunut myös madame Kollontay, sota-ajan neuvottelija Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Samaisessa hovissa Rapeli piti rippikoulua kanttori Inkisen kanssa. Kerran pojat olivat sitä mieltä, että kanttori laulattaa liikaa laulua "Kun nuoruuden aika on ruusuinen". Pojat lakkasivat laulamasta ja kanttori löi nuottikirjansa kiinni ja lähti ulos. Hetken päästä Rapeli tuli tuiman näköisenä, ja niin otettiin laulu papin johdolla ilman säestystä, ja silloin

Kuusaan hovi raikui nuoruuden ruusuista aikaa. Pojat arvostivat Rapelia, joka juuri tämän laulun antoi elämän ohjeeksi.

Muolaassa pidettiin jatkosodan aikana kinkereitä eli kylälukusia. Niin myös Jaarilan kylässä Seppäsellä. Arvi kertoo, miten Rapeli yöpyi heillä, mutta kanttori meni yöksi kotiinsa. Iltaapalalla Rapeli mieltä Seppäsen emännän ruisleipään. Aamulla Arvi-poika sai lähteä pappia kyytiin naapurikylään Vuotjärvelle. Rapeli sai evääksi kaksi ruisleipää. Siinä ajettiin rauhassa hevosella ja juteltiin. Perille päästyä Rapeli kiitteli hyvästä kyydistä ja sanoi: "Sano äidillesi vielä kerran kiitokset leivistä." Tämä talvinen rekiajelu Rapelin kanssa

on ainutkertaisena puhutellut muistelijaa läpi koko elämän. Se oli todellinen oppitunti nuorelle pojalle.

Sodan aikana Rapeli oli karjalaisille tuki ja turva. Hän oli jopa järjestämässä suurkeräystä, että sodan jälkeen saataisiin tuhotut kirkot uudelleen pystyyn. Kirkolliskokouskin sääti Rapelin toimesta seurakunnille erikoisveron, jonka tuotolla korjattaisiin Karjalan tuhotut kirkot. Kaikki kokousedustajat eivät pitäneet asiaa tarpeellisena. Kun myönteinen päätös kuitenkin syntyi "Kirkkoja Karjalaan" -asiassa, Rapeli aloitti virren "Jumala omi linnamme". Siihen sitten muut yhtyivät tavalla tai toisella. Monissa muissakin asioissa Rapelia käytettiin etujen ajajana karja-

laisten ongelmassa.

Muolaassa ei kirkkoa kuitenkaan ryhdytty korjaamaan, vaan uuden seurakuntatalon rakentaminen pantiin viireille. Talo saatiin valmiiksi ja vihkimisen piti tapahtua juhannuksen alla 18. 6. 1944. Juhla jäi pitämättä venäläisten aloittaman suurhyökkäyksen vuoksi. Toukokuussa 1944 Rapeli oli käynyt etulinjassa ja saanut kuulla koväänisten välityksellä, että rajan takaa tullaan Muolaan seurakuntatalon vihkiäisiin kuokkavieraaksi. Se huolestutti häntä kovasti. Hyökkäys alkoi ja Muolaata pommitettiin niin rajusti, että rouva Saimi Rapelia oli ollut vaikea saada ulos kellarista. Evakkotaipaleelle lähdettiin kiireesti, ja useat muistelijat kertovat kulkeneensa jalkaisin pitkiä matkoja jopa Luumäelle saakka.

Sota päättyi aikanaan, ja pitkin Lou-nais-Hämettä muolaalaiset sijoituivat uusille kotikonnuille. Sodan jälkeen Rapeli oli kysytty puhuja. Somerolainen Mikko Paakkonen muistelee tapausta kevättä 1949. Hän oli matkustanut junalla Toijalasta Jokioisten rautatie-asemalle. Jokioisissa poistui "kappeeraitteisesta" kymmenkunta ihmistä, joukossa eräs somerolainen merivoimissa palveleva varusmies. Siinä asemalla tutkittiin jatkoyhteyksiä Somerolle. Joukkoon tuli herrasmies tummassa palttoossa, huopahattu päässä ja salkku kainalossa. Herra alkoi ehdotella Somerolle menijöille pirssin ottamista. Koska meripoika innostui asiasta, pakkohan oli Paakkosenkin suostua. Seppälän fordi tuli paikalle räminällä, vaikka se kulki oikealla bensiinillä. Pirssi tärisi ja kolisi, mutta eteenpäin mentiin. Pirssikuski selitti: "Tämä on jo vanha rapeli, mutta yritetään nyt päästä Somerolle saakka." Silloin meripoika tyrkkäsi Paakkosta kylkeen ja kuiskasi: "Tässä matkassa on toinenkin rapeli." Nimittäin Toivo Rapeli istui etupenkillä, mutta ei vastannut.

Ihan rapeli se oikea Rapeli ei ollut, kun sai taivaltaa elämässään vuosisadan viimeiselle vuosikymmenelle saakka. Hän oli varsinainen tarmonpesä, evankeliumin puolustaja ja karjalaisten

Toivo Rapeli vihittiin Saimin kanssa avioliittoon 17. joulukuuta 1927. Kuva Irja Kurjen.

Pitäjänpäivän juhlapuhe

Purppuranpunaiset härjinhännät Kaarina Pollarin kädessä Someron pitäjän päivän piristeenä. Kuva Olavi Virtanen.

Olemme Someron-päivän merkeissä koolla keskiajalta saakka protokoliin prantätyssä Jaatilassa, kappalaisen virkatalon Grankullan eli Rankkulan ikivanhalla maaperällä. Sivuviistoon Jaatilanjoen vastarannalla on pitäjän "pääkaupunki", Joensuu, ja kaukana eivät ole muutkaan kyläkunnat Kerkolasta Pajulaan, Paltasta Oinasjärvelle, Vilukselasta Viuvalaan jne. Somerolla on monta kaunista kylää.

Silmiemme edessä on ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen huikea yhteistulos, kulttuurimaisena. Näemme viljavat pellot ja horisontissa vihreitten metsien ääriviivat. Tämän kaiken kruunaavat vuosisatojen mittaan pykätyt erilaiset rakennukset ja istutukset, kulkuväylät, tiet ja sillat. Mikään kult-

tuurimaisema ei synny vuodessa eikä kahdessa - siihen tarvitaan vuosisatoja. Emme voisi oivaltaa tämänkään maiseman luonnetta, ellemmme tuntisi ainakin päällisin puolin sen historiaa.

Tiet risteilevät tänne eri suunnilta, mutta viimeiset kymmenet metrit ovat meille kaikille olleet Hämeen Härkätietä, somerolaisten Sonnitietä. Olemme solmukohdassa. Jaatilansillan korvasta voimme valita suunnan joko Turkuun taikka Hämeenlinnaan. Kummassakin päätepiisteessä kiehtovat kaupungin valot. - Vänrikki Stoolin tarinoiden vanha vänrikki innostuu muistoissaan: "Hämeenlinna, ensi kerran kun sun kuutamossa näin. Hattelmalan harjanteilta, mene se ei mielestäni!"

Ja Turkuhan on somerolaisesta

näkövinkkelistä katsoen niin tuttu, että sieltä saaduista kokemuksista ovat sananparret ja sutkaukset saaneet siivet alleen:

- Joka kylästä tiä Turkuun mennee, sanottiin.

Turhasta hätäilystä muistutettiin:

- Ei Turkuukan tunnis tehty.

Kaverille sai jauhot suuhun, kun huomautti:

- Oi sää vai, mää olen käyny Turuskin!

Ja jos Turun reissulla pääsivät rahat loppumaan, oli pakko harmitella:

- Turku rahan tuntee!

Tämä havainto oli Jukolan Juhanilakin, kun hän ajoi härkiä Viertolan kartanosta Turkuun rykelmä häränvuotia olallaan. Kadun kulmassa seistessään

hän huomasi, kuinka prameus ja komu voi panna pyörään ihmislasten päät.

Jo kansakoulussa opimme klassisen Tuu tuu tupakkirulla -kansanrunon, joka liittyy Härkätiehen. Kas näin:

Tuu tuu tupakkirulla,
mistäs tiesit tänne tulla?
Tulin pitkin Turun tietä,
hämäläisten härkätietä,
somerolaisten sonnitietä.

Varsinais-Suomen ja Hämeen pitäjistä on kerätty alun viidettä sataa tämän runon toisintoa. Lieneekö seuraava Someron suunnasta:

Herrat ryyppäs viinaa,
talonpojat piimää,
herrat nosti hattuansa,
talonpojat lakkiansa.

Ja kaiken kukkuraksi tähän tuutulauluun on sepitetty myös pettymysten peräkaneetti:

Tuu tuu tupakkirulla,
kukas sun käski Turkuun tulla,
mahroiks pyssyyt kotonas vaan!

Länsisuomalainen huumori kerotaan usein näennäisen totisena. Näin Jaatilan Nummi-Simolan isäntä, edesmennyt Lauri A. Sariola tarinoi syntymäpitäjistään Karinaisista meille silloisille Jaatilan lapsille kaskun, josta riemua riitti:

- Karinaisissa oli naapureina kaksi taloa, nimeltään Käki ja Nokka. Käen talon isäntä lähti käymään Turussa. Tuli turkulainen tuttava vastaan ja sanoi:

- No kukus nyt Käki, kun kerran tulit Turkuun!

- Kyl kukkuisinkin, vastasi Käen isäntä, muttei saa kukuttuut, kun jäi Nokka Karinaisiin.

Tuhatvuotinen Hämeen Härkätie on nimensä veroinen, vastahan lajinsa viimeiset, Pajulan Mattilan vaari ja Kaskiston Kaasen isäntä 1920-luvulla luopuivat härkäparistaan.

Voimme puhua Lounais-Suomen härkäkulttuuriin kuuluvasta alueesta ja sen pitkästä ajanjaksosta. Härkäkulttuurin vuosisadat ovat jättäneet puumerkinsä sekä alueen yleissanoihin että paikannimistöön. Tuttuja ovat esim. sanat härkäpäinen, härkäviikko, härkä mies, härkähöylä, hakohärkä ja purppuranpunainen härjänhäntä, kasvistossa maitohorsma. Paikannimiä tunnetaan monesta pitäjistä, Somerolta esim. Härkälä, Härkjoki, Härjänoja, Härjänlähde, Härkäsuo ja Härjänlahti.

Myös Aleksis Kivi käsittelee teoksis-

saan Lounais-Suomen härkäkulttuurin vuosisatoja. Mm. hänen runovihkossaan Kanervalassa on kertova runo Härkä-Tuomosta, koomisuuteen asti yksinkertaisesta, mutta miehen mitat täyttävästä, uskollisesta Tuomosta. Runon loppusäkeet tuovat mieleen Härkä-Tuomon elämänosan jakaneet entisaikojen raatajien sukupolvet:

“Pian kenkähän ei tiennyt täällä, missä löytyi hauta Härkä-Tuomon.”

Koululaisen muisto vuosikymmenten takaa: Rehtori Joel Viikki lausui Härkä-Tuomoa Aleksis Kiven syntymän 100-vuotisjuhlassa. Elämys jäi vahvana mieleen.

Härkätiellä liikuttiin apostolinkyydillä, harvat ja valitut ratsun selässä. Sitteen tie parani vähitellen, ja reki otettiin käyttöön, vähän myöhemmin kärrytkin. Viisainta oli kyläkunnan naapureiden sopia yhteisestä kaupunkireissusta, sillä varkaista, rosvoista ja susista kerrottiin tosiperäisiä ja hiukset pystyyn nostattavia hirmujuttuja. Ilman asiaa ei matkaan lähdettykään; kuormassa oli rahanarvoista tavaraa mennessä tullen.

Ruotsi-Suomen talonpojilla oli jo varhain velvollisuus kestitä ja kyyditä kuningasta ja hänen asiassaan liikkuvia. Kievarikyydin avuksi kehitettiin hollikyytivelvollisuus. Hollikyytirenginkin kokemuksiin mahtui monenlaista kulki-jaa. Kasku kertoo arvonsa tuntevasta virkaherrasta, joka ei ollut tyytyväinen hollihevosen lönnkävauhtiin, vaan ärjäisi ohjaspojalle:

- Etkö sinä tiedä, että minä olen ensimmäinen mies maaherrasta?

- Mutta minä olen ensimmäinen mies hevosen hännästä, vastasi kestkievevarin pikkurenki.

Someron torppamuseon avaralta pihalta näkyy kaistale Jaatilanjoen

laaksoa. Jaatilan sillalle laskevassa Turuntien myötäleessä on yhä meidän entisten Jaatilan lasten tuoksuva tuominotko. Turuntie jakaa ympäristökokonaisuuden toisen puolikkaan, pikkupappilan pihapiirin. Pappilan vuokraajan - arintaattorin, niinkuin vanha lita sanoi - asuinrakennus on purettu tien levennyksen takia, mutta pastorin rakennus ja kivenavetta ovat tallella ja osin museokäytössä. Mikä onnenpotku Härkätie-projektin tulevaisuuden kaavailuissa.

1700-luvun alkukymmenillä Rankkulan pikkupappilassa asui pitäjänapulaisten Simo Achreniuksen perhe. Muiden lasten joukossa tepasteli perheen vuonna 1706 Somerniemien pappilassa syntynyt Aabraham-poika, josta tuli pappi ja pietismin merkkimies sekä virsirunoilija. Nykyisessä virsikirjassa on neljä Aabraham Achreniuksen sepittämää virttä. Kirjailija ja rovasti Jaakko Haavio kirjoitti 1930-luvulla Aabraham Achreniuksesta elämäkertaromaanin “Siionin vanki”. Työnsä aikana hän kävi tutustumassa Rankkulaan, jolloin Someron silloinen pastori Armo Aarnio oli kirjailijan oppaana. “Siionin vanki” on arvokas lisä Someron kotiseutukirjallisuuteen. Lisäksi Somerniemelle on pystytetty muistokivi Achreniuksen kunniaksi.

1700-luvun alkupuoli oli Ruotsi-Suomen suurvallan luhistumisen aikaa, ja sen sai myös Härkätien varren kansa kokea nahoissaan. Säätyläiset ja suuri osa papistoa pakeni Ruotsiin isonvihan puhjettua vuonna 1713. Harvoja poikkeuksia olivat Someron papit, kirkkoherra Jaakko Ritz ja pitäjänapulaisten Simo Achrenius. Achreniuksen perheen tiedetään asuneen pahimpana aikana piilopirtissä Kultelan takamailla

Osa Jaatilan kylän tiluskartasta vuodelta 1894 -1895. Keskellä Ryssänpelto Turuntien ja pappilantien kulmassa.

Kerttu ja Päivi Hovila veisaavat Achreniuksen virren.

Kuva Olavi Virtanen.

Penikkojalla. Venäjänkielentaitoinen kontrahtirovasti Jaakko Ritz puolestaan tynnytteli diplomatian keinoin Venäjän veristä vitsaa pitämällä neuvotteluyh- teyttä venäläisten miehistysjoukkojen päällikköön ruhtinas Galitziniin, jonka yhtenä majapaikkana oli Someron isopappila. Onpa siinä merkillinen vaihe Suomen historiaa: Someron rovasti pelastamassa sitä vähää, mihin saattoi keinoja löytyä. Jaakko Ritz on todella kulttuuriseurauksen nimitunnuksen ansainnut.

Isonvihan aikuisista Härkätiien kulkijoista tiedämme nimeltä ainakin sissipäälliköistä kuuluisimman, majuri Tapani Löfvingin. Isovihaa seurasi pikkuviha, Suomen sodan ja vuoden 1918 koettelemukset. Muutama sata metriä tästä Turkuun päin, Isonpappilan tien ja Someron sairaalan välinen alue on nimeltään Ryssänpelto, merkitty mm. Jaatilan kylän tiluskarttaan vuonna 1894. Se on aikanaan ollut tsaarin

armeijan kenttämajoitusalue Hämeen Härkätiien puolivälissä. Ryssänpeltoa reunustaa Ryssänpellonmäki.

Oma aikamme muistaa talvi- ja jatkosodan. YH:n alettua lokakuussa 1939 Härkätiien pääkulkusuunnaksi tuli Hämeenlinna, Etelä-Hämeen sotilaspiirin pääpaikka. Linja- ja kuorma-autot olivat täpötäynnä reserviläisiä, osa autojen katoillakin, eikä poliisi puuttunut painorajoituksiin.

Miesten jälkeen vietiin hevoset sotaan, Läsit, Pilkut, Reimat ja muut. Määräpäivän aamuna kertyi Kultelan Lukumiehen pihaan ja sen liepeille satakunta hevosta, ohjaksissa vanhoja miehiä ja rippikouluikäisiä poikia, ase- kuntoiset ikäluokathan olivat jo siellä jossakin. Hevosottolautakunnat katsas- tivat hevoset, minä tytönhuiskale täytin lanketteja. Ryhmä toisensa jälkeen lähetettiin 8 peninkulman taipaleelle. Viimeinen kolonna pääsi lähtemään vasta ehtoohämärissä, jota kohta seu-

rasi kylmä, vettä valuva säkkipimeys. Vilu, uni ja nälkä vaivasivat ajomiehiä, hevoset alkoivat väsyä. Kärkyt törmäi- livät toisiinsa, ja jo keikahti ojaan joku hevonen aisoineen ja ohjaspappoineen. Ärräpäitäkin alkoi tulla, mutta Pikku- Joensuun Luhtalan kärkyiltä kuului huumorimiehen, vanhan Tammeliinin leppoisa ääni: "Kyl tää sare kumminkin on ain orrail parree!"

Somerolla oli 1900-luvun alkukym- menillä vt. kirkkoherrana myöhemmin tamperelainen tuomiorovasti K. H. Seppälä. "Muistot jäivät" -kirjassaan Seppälä kertoo, kuinka hän kirkonkylän koululle poiketessaan huomasi luokan taululla Someron murretta. Opettaja Pietari Sorma oli siihen oppilaiden oikaistavaksi kirjoittanut: "Kun mää poikkesin Jaatlaaseen, niin mää kom- pastusin tiälä." Muissa asioissa Some- rolla voidaan joskus kompastella, mutta ei kotiseutu- eikä museoasioissa. Härkätiien uutta tulemist varten on jo valmiina 7 kuninkaankiveä ja hyvällä hollilla on torppamuseo härkäpihattoi- neen. Ja vilkaistaanpa tämänkin alku- kesän talkoosaavutusta: sata metriä Riutan museon pihassa uutta, taidolla tehtyä oikeaoppista riukuaitaa.

Kun vaatturimestari Otto Laukka- rinen aikanaan puki Someron mies- väkeä, olivat tarvekankaina trapeet ja toffelit, joista ei mennyt läpi tuuli eikä pyssynkuulat. Globaalisen EU:n sään- nellessä ulkoa päin Suomenkin menoa ja menestystä, kannattaa muistaa, että lähinnä meitä jokaista on sittenkin oma elämänpirimme. Suunta on sama kuin vilppulalaisen 5-vuotiaan miehenalun, jonka turkulaiset tädit veivät katsomaan Turun sataman valtamerilaivoja. Poika katseli aikansa, mutta totesi pian:

"Kyllä Vilippulassa on isompia!"

Onkohan Somerolla jonkun pikku- pojan mielestä vieläkin isompia?

Kotiseututyössä on kysymys juurista ja juurtumisesta. Meillä on oma kansa- lisen kulttuuriperintömme. Tätä kautta kotiseututyökin niveltyy suurempiin

Kuvasiko Aleksis Kivi Härkätien vartta?

Aleksis Kiven tunnetuimpia teoksia Seitsemän veljeksien ohella lienee Nummisuutarit. On paljon pohdittu, mitä seutuja Kivi teoksessaan kuvaa ja arvioinneissa on usein päädytty Kiven kotiseutuun Nurmijärven Palojokeen. Näin ei välttämättä aina ole, vaan voidaan olettaa Kiven löytäneen myös maisemia ja seutuja matkoiltaan, joita hän teki. Voidaan kai perustellusti ihmetellä, miksi Nummisuutarit -näytelmässä lähdetään Hämeenlinnaan. 1800-luvulla tie Nurmijärveltä Hämeenlinnan suuntaan oli hankala. Luonnollisempaa olisi ollut, että kaupunkikuvaus olisi ollut Helsingistä, jonne matka oli helpompi ja jonka kaupungin Kivi hyvin tuns. Helsinki olisi myös ollut lähempänä Nurmijärveä.

Näytelmän alussa on tapahtumapaikaksi mainittu Häme. Nurmijärvi on selkeästi Uttamaata, eikä siksi sovi luontevasti näytelmän tapahtuma-alueeksi, mutta näytelmässä on luonnollisesti monia nurmijärveläisiä taloja ja niiden väkeä. Hämeenlinna oli 1800-luvulla hämäläisten asioimiskaupunki. Miksi näytelmässä lähdettiin juuri Hämeenlinnaan? Tähän voidaan olettaa vastaukseksi, että kaupunki oli suhteellisen lähellä näytelmäpaikan ihmisiä. Kaupunki oli tuttu ja siellä oli totuttu käymään.

Missä Nummisuutarit sitten asuivat? Sitä ei Kivi kerro suoraan, antaa vain joitakin vihjeitä. Nummisuutarin Topiaksen talosta tiedämme vain V:n näytöksen alussa olevan maininnan perusteella, että taustalla näkyy honkanummi. Tämä sopii Tammelan Nummisuutarin taloon, joka sijaitsi ennen metsäpalossa tuhoutumistaan honkanummella Härkätieltä Riihivalkamaan vievän tien varressa. Kun menemme eteenpäin samaa tietä, saavumme Skraatarin talolle. Tämä kaikki sopii yhteen Aleksis Kiven kirjoittaman kuvauksen kanssa.

Näytelmässä kerrotaan kuinka Esko Mikko Vilkastuksen kanssa tietäjissä käydessään oli kuullut Karrin Kreetasta. Tämä Kreetta ei ollut Karrin talon oma tyttö, vaan kasvattityttö, joka teki piian töitä. Lopen Paara oli aikoinaan tietäjä,

ja hänet tunnettiin toki Tammelassakin. Kun siis Esko ja Mikko olivat menossa Lopen Paaraa tapaamaan, olivat he myös tavanneet Lailyäisten Karrin talon kasvattityttären Kreetan, jonka Esko aikoi naida.

Häissä oli soittamassa Teemu, jonka sanomaksi Kivi on laittanut:

”Jos hän kohtaisi jonkun teistä ja kysyisi: 'kuka oli pelimannina häissä?' niin vastatkaa, ettette tuntenee häntä, eli sanokaat, että se oli Vilukselan Matti tai Viuvalan Eero.”

Emme tiedä, onko tämän nimisiä pelimanneja koskaan ollut, mutta Viluksela ja Viuvala ovat sellaisia paikkoja, jotka lounaishämäläisille ovat tuttuja somerolaisina paikanniminä.

VI:n näytöksen alku tapahtuu ”metsäsellä” seudulla, ja sen alussa Topias kertoo:

”Tämä tienhaara, hyvä kanttoori, on minulle merkillinen esikuva. Tuo oikea, katsokaas, on kaitasempi vasempaa tuossa, ja tuolta vartoon Eskoa ja häitä, mutta tuolta tulee meitä vastaan livari ja krouvien helvetti.”

Metsäinen seutu, josta Kivi kertoo, lienee Tammelan Portaassa. Kun seisomme tällä metsäisellä seudulla tienhaarassa Hämeenlinnaan päin katsellen, niin vasemmalla puolella todella näkyy laveampi Härkätie, jota pitkin livari saapui Hämeenlinnasta, ja oikealle johtaa Lopelle vievä, kapeampi tienhaara, jota pitkin häävään siis piti

tulla.

V:ssä näytöksessä Kristo kertoo hääseurueen pysähtyneen levähtämään Peltolan pihalle. Peltolan talo Tammelassa on juuri Lopelle vievän tienhaaran ja Riihivalkamaan vievän tienhaaran välisellä osuudella Härkätien varressa suurin piirtein puolimatassa. Näin sekin sopii hyvin Kiven kuvaukseen.

Henkilöt saattavat olla peräisin Kiven omasta ympäristöstä Nurmijärven Palojoelta, mutta joidenkin - kuten Mikko Vilkastuksen ja Seitsemän veljeksien Taula-Matin - esikuva saattaa löytyä Lounais-Hämeestä. Mikko Vilkastuksen ja Taula-Matin jutut olivat omalaatuisia ja vain puoliksi tosia. Vilkastus oli kova tekemään kepposia, ja Taula-Matin suuhun Kivi on siirtänyt sanonnan 'Herran pojat', jota vieläkin kuulee vanhojen hämäläisten käyttävän.

Häivien Skraatarin talon isännöyttä piti 1836-1842 Vappu Antintytär. Olikohan Vapun isä Skraatarin talossa asustava klaneettia soitteleva Skraatarin Antres? Mikko Vilkastuksen esikuva saattaa olla Koskelta kotoisin ollut Mikko Isotalo (1835-1923). Mikon jutut ja teot olivat juuri sellaisia, joita Kivi niin elävästi Vilkastuksessaan kuvailee. Var-

Härkätien tienoot kirjoittajan mukaan.

sinais-Suomesta kotoisin olleena Mikko on varmasti erottunut vilkkaana jäyhistä hämäläisistä. Tutkimusten mukaan on Kivi kirjoittanut osan näytelmästään jolloinkin 1850-luvun lopulla, ja juuri tuolloin Mikko Isotalo vaikutti hyvinkin paljon Lounais-Hämeessä. Vuonna 1858 Mikko Isotalo vihittiin Tammelan Talpian Kujalan tyttären Anna-Kaisa Matintyttären (1835-1916) kanssa. On luultavaa, että hän oleskeli pitkiäkin aikoja Tammelassa jo tätä ennen. Itse Mikko kertoi tavanneensa Anna-Kaisan metsätoissa ollessaan.

IV:n näytöksessä on kohta, jossa Antres joutuu tunnustelemaan Eskon päätä. Samanlaisen tapauksen kuvauksen löydämme Mikko Isotalon haastattelusta (Turun Sanomissa vuonna 1911). Siinä Mikko kertoo: "...ajettiin Hovirinnan (Someron Pitkäjärvellä) kestikievariin ja rypätettiin. Siellä pappi pani minut haistelemaan päätänsä ja arvaamaan, mikä se olisi. 'No, ei nyt tunnu surelt' eikä karhult', mut se vähä haisee." Mikko Isotalo käytteli puheessaan Seitsemän veljeksien Taula-Matin sanontaa "Herran pojat".

Esko myös kuvailee Mikko Villakastusta hyvin osuvasti sanoessaan: "Valettä pistänyt olet tuhannet kerrat ennen tätä, ja tämä on viaton sana, ei vahingoksi kellenkään." Tämä kuvaus sopii myös Mikko Isotaloon. Kun Mikkoa syytettiin siitä, että oli villinnyt seurakunnan papin mukaan retkellensä, vastasi Isotalon Mikko siihen: "Mutta minä selitin hänelle että ei 'ei Mikko riivaa pappia, mutta pappi riivaa Mikon, seurakunnan siivon miehen'." Tässä on hyvä esimerkki siitä, millaisia tuon aikansa tunnetun tarinankertojan jutut olivat. Olivatko tosia vai valeita, kuka siitä selvän saisi.

Lienee paikallaan todeta Kiven 'kotomaamme koko kuvan' olevan täällä hyvin esillä. On myöskin lukuisia viittauksia mm. Somerolla tunnistettaviin paikannimiin. Aleksis Kiven oleskelusta Tammelassa tai Somerolla ei ole tietoa, mutta Härkätien varren maisemat olivat hänelle varmasti tuttuja.

Lamminkylän Laurilan talon vaihteita

Lamminkylän Laurila vuonna 1985. Kuva Ella Grönholm.

Jaakko Jaakonpoika Laurila oli Someron Lamminkylän Laurilan perintötalon isäntä noin kaksikymmentä vuotta. Hän sai tilan haltuunsa isänsä kuoltua vuonna 1775, ja hän luopui siitä vähän ennen kuolemaansa. Hän oli syntynyt vuonna 1744 ja kuoli vuonna 1798. Aulis Ojan mukaan "Jaakko Jaakonpoika Laurila Someron pitäjän Lamminkylästä oli erinomainen talonpitäjä, toisin kuin juoppo isänsä. Paras osoitus tästä oli se, että hän monivuotisen oikeudenkäynnin avulla pelasti talonsa perintöoikeuden joutumasta Harjun kartanolle. Turun hovioikeuden päätös vuodelta 1783 palautti perintöoikeuden Jaakko Jaakonpojalle."

Jaakko Jp. Laurila oli merkittävä mies. Hänet valittiin Ala- ja Ylä-Sääksmäen kihlakuntien edustajaksi talonpoikaissäädyssä Ruotsi-Suomen säätyvaltiopäiville 1778 - 1779 Tukholmaan. Hän toimi myös Someron kirkonseudun majatalonpitäjänä vuosina 1776 - 1783. Tohtori Tapio Horila kertoo kirjassaan "Lehtori ja hänen syrjähyppynsä" Jaakko Laurilan hautamuistomerkeistä. Tämä hautakivi on nykyisin nähtävillä kirkon pohjoiseteisessä oltuaan sitä ennen noin 200 vuotta Someron kirkonkomaalla.

*Anna Eerikintytär,
Lamminkylän Laurilan emäntä*

Annan vanhemmat, Erik Carlsson Lohjalta ja Brita Jaakontytär Pajulan Markulasta, vihittiin avioliittoon 1. 11. 1751. Morsian oli tällöin 16-vuotias ja sulhanen 21-vuotias. Erik meni

ensin vävyksi Markulaan. Tila halottiin vuonna 1755, jolloin siitä erotettiin Torkkomäki. Erik ryhtyi nuorikkonsa kanssa isännöimään Torkkomäkeä. Toukokuun 15. päivänä vuonna 1764 heille syntyi tytär, Anna. Someron rippikirjasta nähdään, että Anna asui Torkkomäessä vuonna 1781. Silloin hän oli 17-vuotias. Kirkonkirjojen mukaan kymmenen vuotta myöhemmin 1791 tammikuun toisena päivänä Anna Eerikintytär vihittiin avioliittoon Lamminkylän Laurilan vanhimman pojan, Johan Jaakonpojan kanssa. Johan Jaakonpoika (s. 7. 9. 1769) peri Laurilan isältään Jaakko Jaakonpojalta tämän kuoleman jälkeen vuonna 1798.

Johanin ja Annan avioliitto kesti 18 vuotta ja päättyi Johanin kuolemaan vuonna 1809, samana vuonna kun Suomi liitettiin tsaarin Venäjään. Avioliitosta oli syntynyt kuusi lasta, jotka kukin aikanaan avioituivat.

Jaakko Johan, syntynyt 4. 7. 1794, vihittiin avioliittoon 15. 10. 1817 talollisen tytär Anna Kaisa Matintyttären kanssa Ihamäen Tuomolasta. Jaakko kuoli 62-vuotiaana vuonna 1856.

Eeva Kaisa, syntynyt 1. 9. 1796, vihitty 16. 7. 1823 pitäjänsuutari Matti Grönholmin kanssa Joensuun kylästä.

Anna Maria, syntynyt 1798, vihitty 21. 10. 1823 talollisen pojan Henrik Juhaninpojan kanssa Pajulan Pruukalta.

Helena, syntynyt 12. 1. 1802, vihitty 26. 6. 1828 talollisen pojan Erik Johan Matinpojan kanssa Kultelan Teereltä.

Ulrika Lovisa, syntynyt 3. 12. 1805, vihitty 18. 4. 1838 talollisen pojan Fredrik Kaaponpojan kanssa Somer-
niemen Härjälähdeltä.

Matti, syntynyt 10. 8. 1808, vi-
hitty 29. 12. 1829 talollisen tyttären
Maria Erikintyttären kanssa Joensuun
Aukustista.

Annan miehen, Johan Jaakonpojan
kuoltua Anna solmi uuden avioliiton
Someron seurakunnan lukkarin Adam
Nikanderin kanssa vuonna 1810. Anna
oli tuolloin 46-vuotias ja Adam (syntynyt
12. 10. 1778 Janakkalassa) vasta
32-vuotias. Vaikka Anna oli miestänsä
14 vuotta vanhempi, syntyi tästäkin
avioliitosta 3 lasta, jotka aikanaan
avioituivat hekin.

Elias, syntynyt 9. 1. 1811, vihitty
29. 6. 1930 talollisen tyttären Maria
Kristiina Jöranintyttären kanssa Terttilän
Pälikön Alitalosta.

Kristina Benedikte, syntynyt 17. 3.
1814, vihitty 10. 11. 1846 lesken,
talollisen Johan Kustaanpojan kanssa
Jaatilan Simolasta.

Niilo Nikodemus, syntynyt 6. 11.
1817, vihitty 16. 5. 1843 talollisen tyt-
tären Eva Maria lisakintyttären kanssa
Ollilan Haalista.

Ensimmäisen miehensä kuoleman
jälkeen Anna Erikintytär Nikander
todennäköisesti oli edelleen Laurilan
talon ohjaksissa hoitaen työväkensä
avulla taloa, kunnes vanhin poika
tuli täysi-ikäiseksi ja otti talonpidon
hoitoonsa.

Lukkari Adan Nikander toimi kirk-
koväärtinä vuosina 1814 - 1821.
Hän kuoli 52-vuotiaana 21. 1. 1831.
Anna Erikintytär eli viimeiset vuotensa
tyttärensä Evan ja tämän miehen Matti
Grönholmin luona. Kirkonkirjassa lukee:
"Kuollut lukkarin leski, talon vanha-
emäntä Anna Erikintytär Nikander,
Lammin Laurilasta, 31. elokuuta 1854,
90-vuotiaana". Pitkä ja työntäyteinen
elämä oli päättynyt.

Laurilan tilan myöhemmät vaiheet. Talo myydään pala palalta.

Jostakin syystä Laurilan vanhin poi-
ka Jaakko Johan ei ollut kovin halukas
viljelemään tilan peltoja ja niittyjä. En-
nen kuin Jaakko Johan ryhtyi myymään
maitaan, hän antoi sisarelleen Eevalle
ja tämän miehelle Matti Grönholmille
peltoja ja niittyjä viljeltäväksi ja hallin-
taan vuokraa vastaan "aina molempien

kuolemaan asti", kuten vuonna 1831
kirjoitetussa vuokrasopimuksessa
lukee.

Jaakko Johanin tytär Eva avioitui
2. 7. 1833 talollisen pojan Samuel
Daavidinpoika Peipsin kanssa Urjalan
Raitoon kylästä. Jaakko Johan myi
heille vuonna 1833 puolet omista-
mastaan Laurilan talosta. Samuel
Peipinen ja vaimonsa Eva Laurila eivät
kuitenkaan kovin kauan viljeleet omaa
puolikastaan Laurilasta. He muuttivat
Samuelin kotitalalle Urjalaan 10. 6.
1840. Todennäköisesti Jaakko Johan
lunasti Peipsen omistaman osuuden
takaisin itselleen.

Laurilan nuorin poika Matti ei
hänkään ollut kiinnostunut viljelemään
omaa osuuttaan Laurilan maista. Matti
Laurila myi hänelle kuuluvan puolikkaan
tilasta 13. 10. 1843 annetun lainhuu-
totodistuksen mukaan Jaakko Juhon-
poika Seppälälle Tammelan Hykkilästä.
Myöhemmin Matti Laurilan nimi löytyy
Kultelan Rintalan torpasta, jota hän
torpparina viljeli leskeksi jäätyään.

Vanhimman veljen (Jaakko Johan)
pojista vanhin, Jaakko Johan, meni
rengiksi Harjun kartanon Leppälän
torppaan ja nuorin, Matti, rengiksi
ensin Lammin Alitaloon ja myöhemmin
Joensuun Yli-Seppälään.

Osia Laurilasta ovat myös omista-
neet talonpoika Johan Johaninpoika
Koura Kiikalan Hitolan kylästä (lainhuu-
to on päivätty 5. 3. 1844) ja torppari
Mikael Matinpoika Jaakola Härkälästä
(lainhuuto päivätty 24. 10. 1845).
Torpparin poika Nils Pettersson Leppälä
Harjun kylästä osti 6. 12. 1845 päivä-
tyllä kauppakirjalla Johan Johaninpoika
Laurilalta (Koura) omistukseensa puolet
Lammin Laurilan verotilasta. Ilmeisesti
hänelle tuli maksuvaikeuksia, koska
hän siirsi kaupan veljelleen Petterille,
joka oli Talvisillan kylän Hingistön talon
isäntä. Tämä suoritti kauppasumman,
385 ruplaa hopeassa, kuitenkin mukaan
7. 11. 1846. Vuonna 1849 Petter Pet-
tersson hankki loputkin Laurilan maat.
Näin Jaakko Jaakonpojan suku lakkasi
omistamasta ja viljelemästä vanhan
sukutilansa maita.

Petter Pettersson (1807 - 1868)
hoiti Laurilan isännöityä 22 vuotta. Tä-
män jälkeen omisti tilan hänen poikansa
Johan (1868 - 1872) ja edellisen veli
Henrik (1872 - 1878). Jälleen vaihtui
omistajasuku. Uudeksi isännäksi tuli Jo-

han Matinpoika (1878 - 1896) Kultelan
kylän Teeren talosta. Hän myi Laurilan
vuonna 1896 Emil Samuel ja Johanna
Lindholmille. Heidän omistuksensa jäi
lyhyeksi, sillä parin vuoden kuluttua he
myivät Laurilan ja sen kanssa yhdysvil-
jelyksessä olleen Lammin Alitalon N:o
2 huutokaupalla palstatiloiksi vuonna
1898. Tilusten uudet omistajat olivat
nyt palstatilallisia.

Kantatilan eli Lammin Laurilan N:o
1 huusi nahkurimestari Henrik Salonen.
Näin oli vanha kantatila kutistunut pie-
neksi muutaman hehtaarin palstatilaksi
ja uudesta Laurilan omistajastakin tuli
palstatilallinen.

Lähteet: Tammelan tuomiokunnan arkisto,
Hämeenlinnan maakunta-arkisto, Someron kirkko-
narkisto, Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museo-
yhdistyksen vuosikirja 1952, Someron historia I,
Tapio Horilan juhla- ja muistokirja, Artturi Virran talonkirjat,
Matti ja Eeva Grönholmin vuokratilakirjat 1831, Maria

Hilikka Koivisto vuonna 1998.

*Laurilan viimeisin omistajasuku ei
ollut somerolaisia. Henrik Salonen oli
syntynyt Kiikassa Kinnalan Mattilassa
vuonna 1854 ja Hilja Maria Salonen
os. Nikkilä Sääksmäen Tarttilan Nik-
kilässä vuonna 1883. Hilja Maria oli
käynyt Hämeenlinnassa kiertokoulun-
opettajaseminaarin ja tullut Somerolle
opettajaksi. Hän oli siinä virassa 6
vuotta. Avioliitto Henrik Salosen
kanssa päättyi vuonna 1913. Hilja
Maria alkoi leskeksi jäätyään pitää
Laurilan talossa majataloa. Hän oli
myös kunnanvaltuutettu ja kirkkoval-
tuutettu sekä Someron yhteiskoulun
perustajajäseniä. Tytär Hilikka Koivis-
to piti Laurilaa vuoteen 2000.*

Kuva Aila Talonen.

Kaurakedon historiaa

Someron Kauraketoon syntyi sodan jälkeen vuoksenrantalainen kyläyhteisö, kun 20 vuoksenrantalaista maanviljelijäperhettä osti vapaaehtoisella kaupalla 30.6.1945 Hugo Meltolan omistaman Kaurakedon kartanon. Vuoksenrannan varsinainen sijoitusalue oli määrätty Itä-Hämeeseen, mutta nämä 20 perhettä erkanivat pitäjän muusta väestöstä ja käyttivät hyväkseen tilaisuutta ostaa kartanon Somerolta. Tämän kyläyhteisön vaiheista sanoin ja kuvin kertova kirja "Kauraketo: Vuoksenrantalainen kyläyhteisö Somerolla" (toimittajat Lauri Talikka, Ritva Talikka ja Tatu Vanhanen) ilmestyi Somero Seuran julkaisemana kesällä 2001.

Heti kauppakirjan allekirjoittamisen jälkeen vuoksenrantalaiset perheet alkoivat heinäkuussa 1945 muuttaa Kauraketoon väliaikaisilta sijoituspaikoiltaan Pohjanmaalta ja Savosta. Kaikkiaan Kauraketoon muutti 126 henkilöä, joiden kaikkien nimet ja myös useimpien syntymäajat on mainittu kirjassa. He ehtivät heinäntekoon Kauraketoon. Työt oli tehtävä yhteisesti, koska alkuun ei ollut mitään tietoa siitä, milloin kartano saataisiin jaetuksi 20 perheen kesken. Näin syntyi olojen pakosta Kaurakedon harvinaislaatuinen "kolhoosi".

Kaurakedon alkuperäiset 20 perhettä olivat seuraavat: 1) Johannes ja Anna-Maria Kopra, 4 henkeä; 2) Armas ja Saima Talikka, 7 henkeä; 3) Matti ja Helena Virolainen, 8 henkeä; 4) Tuomas ja Hilma Paappa, 6 henkeä; 5) Tuomas ja Tyyne Koljonen, 7 henkeä; 6) Hugo ja Helena Kiuru, 4 henkeä; 7) Juho ja Siviä Vanhanen, 6 henkeä; 8) Matti ja Maria Heikkonen, 8 henkeä; 9) Antti ja Aina Heikkonen, 5 henkeä; 10) Matti Virolainen ja Simo Ruponen, 12 henkeä; 11) Juho ja Katri Heikkonen, 8 henkeä; 12) Antti ja Saima Paappa, 8 henkeä; 13) Tuomas ja Arvo Kuisma, 5 henkeä; 14) Antti ja Aaro Tonteri, 3 henkeä; 15) Tahvo ja Mari Iivonen, 7 henkeä; 16) Paavo ja Helmi Heikkonen, 4 henkeä; 17) Heikki ja Viljo Tonteri, 7 henkeä; 18) Matti ja Hilja Hyväkkä, 4 henkeä; 19) Taavi ja Anna Vanhanen, 5 henkeä; ja 20) Mauno ja Maria Tonteri,

7 henkeä.

Kolhoosielämää

Kun Kaurakedossa ei ollut varsinaista päärakennusta, uudet isännät perheineen joutuivat majoittumaan tilanhoitajan taloon, jota nimitettiin "Päämajaksi", ja muonamiesten "Kasarmiin" ja mökkeihin sitä mukaa, kun muonamiehet siirtyivät kesän ja syksyn mittaen pois Kaurakedosta. Ensimmäisenä kesänä useimpien nukkumapaikkana oli navetan vintti. Tyypillisenä perheen asuntona oli huone ja puolet keittiöstä seuraavien neljän vuoden aikana. Asunto-olot eivät olleet kehuttavat, mutta siihen tottui. Pääasia oli, että oli saatu omaa maata ja päästy työhön.

Alkuvuosien "kolhoosi" oli poikkeuksellinen ilmiö Suomen oloissa. Isäntien oli itse keksittävä, miten järjestää jakamattoman kartanon viljely sekä tulojen ja menojen jakaminen. Ei ollut mitään viranomaista antamassa ohjeita tai valvomassa kolhoosin toimintaa. Heti alkuun oivallettiin, että sadonkorjuutyöt

oli tehtävä yhteisesti. Työt järjestettiin sillä tavoin, että jokaisesta perheestä piti aamulla tulla työhön tarpeen mukaan kaksi tai kolme henkeä. Jos työvoimaa ei riittänyt omasta perheestä, sai palkata puuttuvan työntekijän jostain toisesta perheestä. Matti Heikkonen piti kirjaa työntekijöistä niin kuin kartanon muustakin taloudesta. Kolhoosiajan tilikirjat sekä kaikki alkuperäiset kuitit ovat tallella. Niistä saa tarkan kuvan kolhoosin taloudenpidosta.

Sato myytiin yhteiseen tiliin, josta maksettiin kaikki yhteiset menot, kuten sähkö, puhelin ja tarpeelliset tarviketokset. Kun rahaa kertyi kassaan, ylijäämä jaettiin tasan osakasten kesken. Jos taas yhteisen kassan rahat eivät riittäneet menoihin, osakkailta koottiin rahaa jokaiselta yhtä paljon. Kaikki tämä on tallennettu kirjanpitoon.

Karjanhoito oli alusta lähtien yksityisellä pohjalla, vaikka melkein kaikkien karja – lehmät, hevoset, siat ja lampaat – olivat samassa suuressa Kaurakedon kivenavetassa. Kukin perhe ruokki omat eläimensä, emännät lypsivät lehmänsä,

Kaurakedon pellolla ajetaan ojia kolhoosiaikana 1940-luvun lopulla. Parivaljakot vetävät takana olevaa ojaauraa. Kuva Ossi Paapan.

ja isännät pitivät huolta hevosistaan. Päivittäinen lannanluonti oli kuitenkin yhteisenä työnä. Jokainen perhe joutui hoitamaan homman koko navetan osalta vuoropäivin.

Myöhemminä vuosina kolhoosin osuus väheni, kun peltoja jaettiin väliaikaisesti isäntien kesken kevätiljojen viljelyä varten. Heinätyöt tehtiin kuitenkin loppuun asti yhteisesti. Talven mittaan heinä jaettiin osaksten kesken.

Monenlainen harrastustoiminta virisi tiiviisti asuneen yli 100-henkisen kyläyhteisön sisällä. Nuorilla oli alusta lähtien Korpilahden nuorisoseura, jonka toiminta oli alkuvuosina hyvin vilkasta. Nuorisoseuralla oli opintokerho. Se järjesti iltamia Pitkäjärvellä ja lähikylissä. Kaikkein suurin merkitys oli nuorisoseuran puitteissa pidetyillä urheilukilpailuilla. Kilpailtiin Kaurakedon maljasta. Kilpailuun kuului parikymmentä talvi- ja kesäurheilun lajia. Naiset rupesivat jatkamaan Kaurakedossa Korpilahden marttakerhon toimintaa.

Jo ensimmäisestä kesästä lähtien nuoret menivät mukaan myös paikallisen nuorison rientoihin Pitkäjärvellä. Vanhempaa väkeä meni mukaan seurakunnan toimintaan, erityisesti kirkkokuoroon.

Maanjako ja uudet tilat

Maanjakotoimitus saatiin alkuun marraskuussa 1947. Maanjakotoimituksen loppukokous oli 17. 9. 1948. Kauraketo jaettiin 20 osaan. Tilat jaettiin osakkaiden kesken arpomalla, koska mitään muuta jakomenetelmää ei keksitty. Uusien talojen rakentamiseen päästiin kesällä 1949. Osakkailla oli aikaa vuoteen 1951 asti siirtyä omille tiloilleen. Kaikki saivat siihen mennessä talonsa rakennetuksi, paitsi Paavo Heikkonen, joka myi maansa muille osakkaille ja muutti perheineen Jokioisiin toukokuussa 1949.

Aluksi maanviljely oli kaikissa taloissa samantapaista. Keskeinen merkitys oli lypsykarjalla. Maito vietiin jo kolhoosin aikana Sillanpään meijeriin. Viljanviljely lisääntyi, kun traktorit syrjäyttivät hevoset ja leikkuupuimurit tulivat käyttöön. Vähitellen alkoi tapahtua tuotannon erikoistumista. Monilla tiloilla sokerijuurikkaan viljely sai suuren merkityksen, jotkut pitivät kanalaa tai kasvattivat sikoja. Näillä alkuaan

Perunannostoa Talikan pellolla ensimmäisellä Ferguson-traktorilla 1950-luvulla. Traktorin pukilla Lauri Talikka. Kuva Lauri Talikan.

15-18 peltihehtaarin tiloilla tulotaso ei voinut nousta kovinkaan suureksi, mutta toimeen tultiin, lapsia koulutettiin ja perheiden ylimääräinen työvoima

siirtyi pois kotoa muihin ammatteihin muualle Suomeen. Yhteisinä taloudellisinä yrityksinä olivat alkuvuosina muuntajaosuuskunta vuosina 1948-59

Heinäntekoa Metsäniemen talon pellolla 1961. Aulis Ruponen pystyttää heinäseivästä. Taustalla Aira Ruponen ja talossa vieraana ollut Terho Levänen mättävät heinää seipäälle. Kuva Aira Ruposen.

Tässä on lähdetty kilpajuoksuun Vanhasen pihalta kulpalle päin 1960-luvun alussa. Vasemmalta Anni Vanhanen, vieraana ollut Aira Ahlgren, Anna Vanhanen ja takana Taavi Vanhanen. Oikealla ojan varrella seisomassa Tapani Vanhanen.

Kuva Tatu Vanhasen.

ja Kaurakedon sonniyhdistys vuosina 1946-62.

Kaurakedon Marttakerho jatkoi toimintaansa vilkkaasti aina vuoteen 2000, jolloin kerhon toiminta lopetettiin ja sen tilalle tuli Jokivarren Marttayhdistys. Sitä ennen kerhon toiminta oli hiljentynyt 1980-luvulta lähtien, kun huomattava osa kerhon vanhoista jäsenistä oli siirtynyt Someron keskusta viettämään eläkepäiviään. Korpilahden nuorisoseura jatkoi toimintaansa parikymmentä vuotta, mutta 1970-luvulla toiminta hiljeni ja loppui, kun suurin osa nuorista oli muuttanut kylästä pois. Urheilulla oli merkittävä rooli nuorisoseuran toiminnassa.

Kauraketo sai oman kansakoulupiirin jo 1951. Koulu aloitti toimintansa syksystä 1952 aluksi tilapäisissä tiloissa. Oma koulutalo rakennettiin Korpilahden nuorisoseuran myymäläntontille 1956. Koulun vihkiäisjuhlassa

26.3.1957 juhlapuhujana oli opetusministeri Johannes Virolainen. Kansakoulusta tuli kyläyhteisön keskeinen paikka.

Kauraketolaiset osallistuivat melko aktiivisesti myös laajempaan yhteiskunnalliseen toimintaan. Kaurakedolla oli oma edustajansa Someron kunnanvaltuustossa lähes keskeytyksettä vuodesta 1948 aina vuoteen 1989. Viljo livonen oli aikoinaan keskeisissä asemassa Someron kunnalliselämässä. Myös seurakunnan toiminnassa kauraketolaiset olivat aktiivisesti mukana. Kaurakedossa oli useita hyviä urheilijoita, joista jotkut saavuttivat piirimestaruuksia.

Rakennemuutos

Kolmisenkymmentä vuotta Kaurakedon tilarakenne pysyi suunnilleen alkuperäisessä muodossaan. Maatalouden

rakennemuutos ja pyrkimys tilakoon suurentamiseen saavutti Kaurakedon painokkaammin vasta 1980-luvulla. Rakennemuutoksen ensimmäisenä ilmauksena oli ollut Paavo Heikkosen luopuminen tilastaan jo 1949. Silloin muutamat tilat saivat lisämaata. Hugo Kiuru myi tilansa 1952 Honkasille ja muutti perheineen pois Kaurakedosta. Mauno Tonterin perikunta myi tilansa 1968 Ahti Kopralle, joten tila säilyi alkuperäisten kauraketolaisten omistuksessa. Seuraavaa tilasta luopumista saatiin odottaa vuoteen 1982, jolloin Tapani Vanhanen myi perimänsä Taavi ja Anna Vanhasen tilan valtiolle. Viljo livonen luopui tilanpidosta 1987 ja myi pellot valtiolle. Katri ja Juho Heikkosen myöhemmät perilliset luopuivat tilasta 1980-luvun lopulla ja myivät maat kolmelle naapurille. Antti ja Saima Paapan perikunta myi tilan maat 1990 lisämaiksi naapureille. Antti ja Aina Heikkosen

myöhemmät perilliset myivät suurimman osan tilan maista 1990-luvulla naapureille. Jouni Ruponen myi Juhani ja Siviä Vanhasen tilan pellot naapureille Reijo Kuismalle ja Ossi Paapalle 1992. Kimmo Talikka myi Armas ja Saima Talikalta periytyneen tilan Paavo Tuomiselle 1999. Eero Koljonen luopui perimästään Tuomas ja Tyyne Koljosen tilasta vuonna 2000 ja myi maat Risto Hyväkälle. Viimeisenä tilansiirtona Esko Tonteri myi vanhemmiltaan Aaro ja Helvi Tonterilta perimänsä tilan Seppo Ruposelle ja Janne Noelle.

Rakennemuutosten jälkeen kahdeksan alkuperäistä perhettä jatkaa maanviljelyä Kaurakedossa. Suurin osa Kaurakedon alkuperäisestä maa-alasta kuuluu näihin kahdeksaan tilaan ja

niille tiloistaan luopuneille, jotka jättivät metsät itselleen. Jäljellä olevien tilojen peltola vaihtelee nyt 19 hehtaarista 83 hehtaariin. Kokonaan uudet isäntäperheet ovat vain kahdella tilalla: Markku Honkanen entisellä Hugo Kiurun tilalla ja Heikki Tuominen entisellä Talikan tilalla.

Rakennemuutokseen kuuluu myös olennaisena osana Kaurakedon kansakoulun lopettaminen 1992. Kylän lapsiluvun väheneminen oli perusteena koulun lopettamiselle. Koulun lopettaminen vei kyläyhteisöltä sen keskeisen kokoontumispaikan. Koulun tiloissa on vuodesta 1994 lähtien toiminut Eero ja Anneli Sanerin omistama Iltatuuli Palvelukoti.

Rakennemuutokseen liittyi uusien

asukkaiden muuttaminen Kaurakedon tyhjilleen jääneisiin taloihin. Eero Koljonen ja Kyösti Heikkonen perheineen asuvat edelleen kotitaloissaan. Pentti Paappa pitää kotitaloaan kesäpaikkana. Taavi ja Anna Vanhasen entisessä talossa asuu nyt Antti ja Saara Rontin perhe. Katri ja Juho Heikkosen "Majamäessä" asuu Hannu ja Riitta Soinisen perhe. Viljo Iivosen entisessä talossa asuvat Pentti ja Saini Kämäräinen, ja Juhani ja Siviä Vanhasen entisessä talossa on asukkaana uuden omistajan ottama vuokralainen. Ainoastaan Aaro ja Helvi Tonterin talo on kokonaan au-

Kaurakedon martoilla oli vilkasta toimintaa ympäri vuoden. Kuvassa marttojen kurssilaisia Heikin Anttilan (Aaro Tonteri) rapuilla 1960-luvulla. Vasemmalla Tuija Hiltunen, Martta Romu, Maila Hyvääkkä, Esteri Paappa, Helga Heikkonen, Irja Koljonen, keskellä talon emäntä Helvi Tonteri, oikealla Elvi Paappa, Helmi Sintonen, Tyyne Koljonen, Senja Oravakangas, Eila Ruponen, Eeva Nurmi ja Aira Ruponen. Kuva Helvi Tonterin.

Polkupyärä

Polkupyärä on ollu mun kulkuneuvon. Ensmäne muisto ajelust mul on, kun mää pääsin isän kans Kiikalaan. Isä lähti yks suvinen sunnuntai suku-loittemaan ja otti mun völliisäs. Mää olin sillon vissiin neljän vanha. Mää istutettiin pyärän takan. Mittään erikoist lasten telinet ei ollu, mut äiti sano, et muistakkin pittää jalkas kaukan takapyäräst ja pirä isäst kiin. Ja muistin kans. Meno oli oikeen lystii. Mettää oli molemmin pualin tiätä. Tuuli pöllytti hiuksii, Yhtään autoo ei tullu vastaan eikä menny ohittekkan. Sihen aikaan polkupyäräilijä oli tiän valtijas.

Mää kävin jo kouluu, mutten osanu viäl aijaat polkupyärää. Mun lapsuurenystävain Atele oppis ajamaan ennen muu. Mää päätin oppiit kans, kun vaa äiti olis antanu mul luvan opetella hänen pyärälläs. Mää sovin jo Atelen kans, et sit ku määkin opin ajamaan, niin sit ajetaan kylä ympärs. Se meinas sitä, et Viljasen ahteen alta ajettas alikyllään ja sit Teeren ja Hurrin ohitte Torron tiähaaraan ja sit sit kotja. Se oli meitin sen aikanen mailmain.

Mittään mukulain pyäri ei sihen aikaan ollu. Opeteltiin ihan isol pyäräl, jos sit semmostkan sattus huushollis olemaan. Jotkut likat opetteli isäs pyäräl. Sanottiin, et runkon välist. Kyl sekin harjotuksen avul onnistus, vaikka sääret ja vaatteet tulikin rasvaan ja usein jäi hammeen helma kettinkin välliin aika kauhjoin seuraamuksin.

Äiti anto mun lopultas opetella hänen pyärälläs. Mää olin sihen aikaan niin piäni ja heiveröine, et pyärä kaatus mult paikallaskin ollesas vuaroin toisel ja vuaroin toisel kyljelläs. Isä tuli appuun, piteli pyärää pystys ja käski mun nousta polkimil ja polkeet kans. Sit isä juaksi pyärän peräs ja helpotti ottees. Sitä riamun tunnet, kun lopultas pysy pystys yksinäs. Kaikki harjotukset tapahtus maantiälä. Teränen ja Torkkomäki oli harvoin autollas liikkeel eikä autot sihen aikaan niin kovin ajanukka, vaikka sillon silt tuntus. Tytytykselläs kuski kyl kerkis häristelemään tiälä olevat ojanpenkkaisiin. Jalkamiähet usein hyppäs yli ojanki.

Emmei sit Atelen kans kumminkaan ajanu kyllä ympärs. Se olin mää, kun pelkäsin alikylän viarai koirii. Mut mää ajoin ihan yksinäs Pajjulaan päin. Tiä sinne oli tutumpi ja koirakkin tuttui. Mattilan Mustii en peljänny yhtään. Mää ajoin Rajakuusen ahteen päälä saakka. Kyl mää viäläkin muistan sen erinommais vauhrin hurman, kun mää poljin pitkin maantiätä. Tiättyst toivoin, et joku tuttu ols nähny, et määkin

osasin aijaat polkupyärää. Rajakuusen ahteen päälä mää käänsin kotja päin ja annoin tulla täyttä vauhtii. Jarruttamist mää en ollu viäl harjotellukka. Sit tapahtus se mikä usseimmin sattuu enskertalaisel hurjastelijal. Pyärä vim-pautti tiänviären sanaan ja siin mää sit makasin kynnärpäät ja polvet nirhamil. Pääsin kumminkiin ylös ja vähän piä-nemmäl vauhril mää suu vääräs tulii kotja. Äiti putsas haavat vetysuperok-

siitil ja päälä laastaroittiin sinkkipastaa. Toinen polvi rupes märkimään, mut se parantus pian, kun haurottiin rautalehriil ja pantiin tukko päälä.

Kesti kauan, ennenku mää yltyisin ajamaan satulast, mut kyl sekin aika sit koitti. Koulumatkat voitiin syksyin kevään tehre polkupyäräl, ja se oli iso apu aika pitkäs koulumatkas. Sit kun oltiin jo issoi koululaisii, niin tehtiin likkaporu-

kal retkii ympäristöön. Joskus mentiin Somerniämel saakka. Asjana voje olla kasvistaminen tai jonkun koulukaverin rehvaaminen. Tiättyst otettiin eväst völliin ja jollain oli kameraki. Sit nojattiin päätä valkoseen koivunrunkoon ja otettiin valokuva. Kyl oli elämä ihanaa. Janosena punane limunaati maistus taivaalliselt.

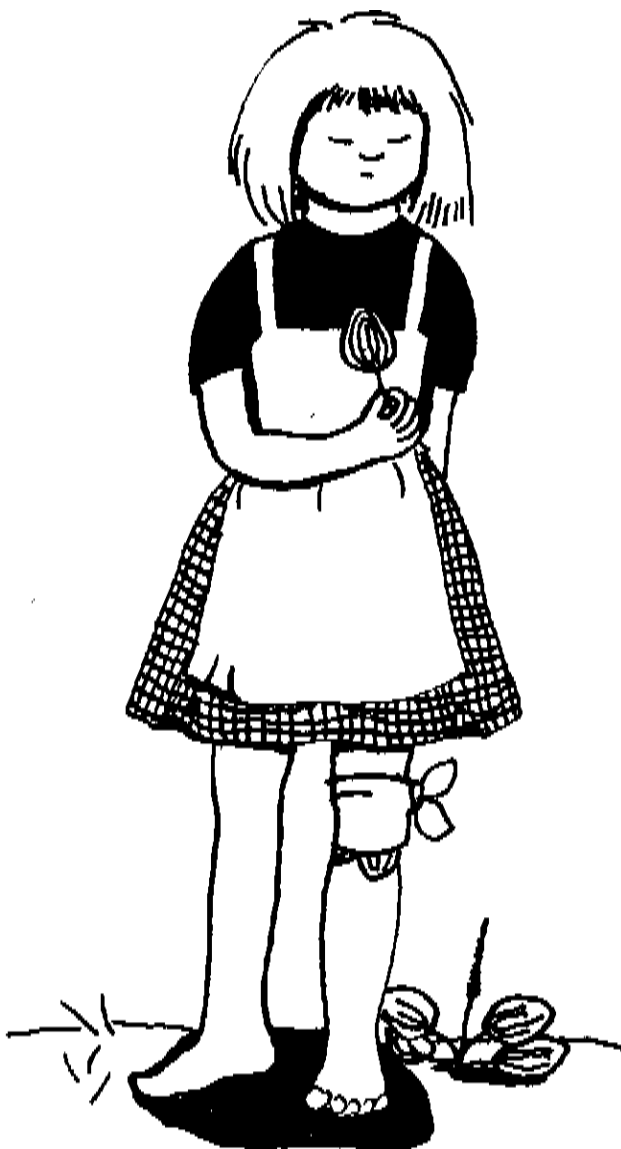
Ihan oman polkupyärän mää sain

vasta ensimmäisil palkkarahoillain. Kauhjaa, et se pyärä varastettiin joskus pian soran jälkeen. Kun siihen aikaan ei juur varkai tarvinnu pelkää, niin olin ehtool jättäny pyäräin seinän viäreen. Siit sen sit kumminkiin joku kulkevainen oli ottanu allas. Se oli iso harmi pitkäks aikaa, mut se opetus siit oli, et olen siit lähtein pistäny ain pyäräin yänajaks lukun takan, vaikei nykypäivän lukutka varkai pirätä.

Uuren polkupyärän aikaki sit taas joskus koitti. Olin sillo jo muisa maiseimis pojjes Somerolt. Mittään nykyajan vaihte ei siin ol. Olen ajatellu, et saa pyäräin käyrä samallas simmosest kuntopyäräst, mikä muutamil on sisäl nurkas. Ja sitäkim mää olen hunteerannu, et kuin mää sit ollenkaan etteenpäin pääsisin, jos mun koko ajan tarttis sekottaat niit kahtakymmentneljää vaihret, mikkä kuulemma on ny jokasen itteetäs kunjottavan pyäräilijän pyäräs.

Somerol mää suvistaikan ajoin äitin tosivanhal pyäräl. Hualsin sitä hyvin. Maalasinkin sen kerran hiirenharmaaks. Se pyärä oli oikeen sovelijas kulkuneuvo Hämmeen Härkätiälä. Välliin autot suhahteli kyl vähän liijan likkiilt. Ny se on sit taas ollu niin päin, et autoilijat ne on teitten valtjai. Olkoot mun pualestain, mut hiljempää net sais ajaat niil kohril, mihen ei millään muatoo saara pyärätiätä tehtyyt.

Yhtäkaikkiistas pyäräillään, ainaki suvistaikan, mut pannaan se koppa

Muistoja Lehtimäen koululta

Kun Suomeen tuli oppivelvollisuuslaki, kouluja alettiin perustaa ja rakentaa kiireellä. Someron keskipitäjällä niitä jo oli, mutta syrjäkyliltä oli niihin pitkät matkat. Vanhemmat viisi sisarustani olivat kaikki käyneet koulunsa Ypäjän Palikkalassa, jonne oli käveltävä noin 7 kilometrin pituinen matka. Lehtimäen koulupiiri perustettiin vuonna 1926. Koulutaloa ei ollut, mutta kunta vuokrasi tilat Maaniitynkulman Takalan talosta. Siellä oli iso huone luokkahuoneeksi ja pieni kamari opettajalle. Talon väki joutui ahtaautumaan keittiöön. Talon kahdella tyttärellä oli lyhyt koulumatka: keittiöstä pirttiin.

Koulu alkoi saman tien: pulpetit sisään ja taulu seinälle. Se oli supistettu koulu, alaluokat kävivät syksyllä 6 viikkoa ja toiset 6 viikkoa keväällä. Neljä ylintä luokkaa kävi koulua talvella. Vanhempi sisareni, 1912 syntynyt, kävi viimeisen luokkansa ja sai päästötodistuksensa koulun ensimmäisenä talvena. Minun koulunkäyntini alkoi vuonna 1927 syksyllä. Pääsin kulkemaan Vahan serkusten Saiman ja Signen kanssa, jotka olivat kaksi vuotta minua vanhempia ja käyneet jo edellisvuoden koulua. He tunsivat tien. Ongelmana oli, ettei meiltä kouluna toimivaan taloon kulkenut mitään tietä. Oli mentävä metsäpolkuja ja pellonpientareita. Lehtimäestä Jokioisten suuntaan oli ojitettu tiemaa, mutta siinäkään ei ollut sorastusta. Paikoin se oli niin kurainen, että kuljimme mieluummin pellon puolella. Peruskartalta mitattuna koulumatkani oli linnuntietä 3,4 km, mutta maastossa se varmaan oli yli viisi kilometriä. Ensimmäisenä vuonna kulku oli raskasta, mutta siihen tottui pian.

Minulla ei juuri ollut ennen ikäistäni seuraa ja nyt jouduin suureen joukkoon. En kuitenkaan muista mitään erityisiä ongelmia, kilttinä poikana varmaan sopeuduin pian joukkoon. Kuri oli tiukka: pienestäkin vallattomuudesta joutui seisomaan, siitähän, jos katsoi taakseen. Mutta ei se mitään uutta ollut, kotonakin oli ankara kuri. Koivu-itsa oli aina saatavilla. Sain seurakseni Kustaan ja Ahdin, jotka olivat aika vilkkeitä poikia; taisi tulla heidän kanssaan jekkuakin tehtyä.

Takalan talo Maaniityn kulmalla 1930-luvulla. Kuvassa Kyllikki, Hilma-äiti ja Elma Heinonen kotinsa edustalla. Kuva Kyllikki Mäkisen (os. Heinonen).

Ennen kouluun menoa en ollut saanut esiopetusta. Aakkoset tulivat pian tutuiksi ja pian niistä muodostettiin tavuja ja sanoja. Se oli jännää ja hauskaa. Opettajana oli nuori nainen - Martta Olin muistaakseni - kaksi ensimmäistä

vuotta. Hän antoi hyviä numeroita, mutta harmikseni ne putosivat, kun opettaja vaihtui.

Kävin kerran saman ikäisen pojan kanssa katsastamassa komeaa kaksikerroksisen hirsirakennuksen työmaata.

I luokka Takalan koulussa 1927 - 28. Vasemmalta Into Vainio, Vilho Hakamäki, Hulda Pajunen, Arvo Suonpää, Pentti Kauppi, Toini Jaakkola, Hilja Salminen, Saima Norrby, Felix Salminen, Meeri Hurme, Leo Takila, Annikki Kotimäki, Kyllikki Heinonen, Kaino Suonpää, Elma Heinonen, opettaja Martta Olin, Uuno Jokinen. Kuva Kyllikki Mäkisen.

Suuri urakka vaati paljon työntekijöitä, joita varten oli rakennettu kapea ja korkea käymälä. Kummankohan idea mahtoi olla kaataa se? Ei se työntämällä nurin mennyt, mutta laudan pätkällä vipuamalla se romahti kumoon. Juoksimme karkuun, mutta palasimme silti kurkistamaan metsän reunasta, ja siellähän se oli pötköllään. Huonoa omaatuntoa sain tästä kantaa kauan, mutta asia taisi mennä huumorin puolelle, koska ei siitä mitään jälkeensä puhuttu.

Autot olivat tuiki harvinaisia. Ei niistä juuri muuta tiedetty kuin että ne pitivät kovan hyrinän ja jättivät kuraiseen tiehen kuviollisen jäljen. Mikko Lehtimäellä oli T-Ford. Hän opetti vasta ajamaan ja me kävelimme rinnalla uteliaana.

Alakoulu tuli käydyksi ja koulumatkani lyheni, kun Lehtimäen koulu val-

Lehtimäen kansakoulu valmistui vuonna 1929. Kuva Aila Talosen.

Oppilaat uudessa koulussa vuonna 1930 - 31. Opettaja Jenny Älli. Eturivi: Saima Vaha, Elma Hurme, Kalle Pajunen, Leo Takila, Kustaa Heikinaho, Uuno Jokinen ja Eino Uusitalo. Toinen rivi: Arvo Suonpää, Helvi Palomäki, Annikki Kotimäki, Erkki Palomäki, Aarne Jaakkola, Kaino Suonpää, Into Vainio, Ahti Vaha ja Marttti Pajunen. Takarivi: Hulda Pajunen, Elma Heinonen, Toini Jaakkola, Kyllikki Heinonen, Saima Norrby, Signe Vaha, Vilho Hakamäki, Pentti Kauppi ja Matti Heikinaho. Tunnistanut Annikki Nyholm. Kuva Eino Uusitalon.

Voimistelijat Lehtimäen koulun pihalla vuonna 1937. Vasemmalta takarivissä Edith Maaniitty, Kyllikki Heinonen, Elma Heinonen, Kerttu Maaniitty, opettaja Maija-Liisa Järvelä. Keskirivi vasemmalta Helvi Jokinen, Aune Vihanto, Taimi Antinoja, Ann-Mari Kempe. Eturivissä Tyyne Antinoja, Elma Hurme, Saima Norrby ja Rauha Lindberg. Kuva Outi Salmisen.

mistui vuonna 1929. Koulu oli komea: kaksi luokkahuonetta ja kahden opettajan asunnot kahdessa kerroksessa. Opettajan palkkaetuihin kuului myös peltoa ja pieni navetta lehmiiä varten. Koulu pysyi edelleen yksiopettajaisena ja supistettuna. Sama oppimäärä vietiin lyhyempänä aikana läpi. Jos läksyjä tai kotilaskuja ei ollut tehty, niin siitä seurasi ilman muuta laiskalle jäänti. Kouluruokailua ei silloin ollut, vaan mukana oli omat eväät: puoli litraa maitoa ja puolikas kovaa leipää, vähän voita välissä. Mutta sekin meille maistui.

Olen mielestäni aina ollut kiltti poika ja kuuntelin ihmeissäni isojen poikien juttuja, kuinka he olivat tapelleet naapurikylän poikien kanssa. Opettajalla oli heidän kanssaan ongelmia, mutta mitään vakavampaa en muista sattuneen. Koulukiusaamista tapahtui, mutta minua ei kiusattu. Kouluni sujui mukavasti. Puutöitä oli pari kertaa viikossa Lehtimäen Arvon ollessa opettajana. Aineet täytyi tuoda kotoa. Minuun iski ylemmillä luokilla lukuhalu, joka yhä jatkuu. Luin kaikki seikkailukirjat, jotka käsiini sain. Minua kiusaa vieläkin eräs kirja, joka jostakin syystä jäi kesken. Se kertoi merirosvo- ja kaapparikapteeni

Mustasta Kotkasta.

Siihen aikaan ei paljon kaupasta osteltu. Minullakin oli kotikutoiset ja äidin ompelemat vetimet. Myös sukset oli tehty kotona. Niitä katkeili usein, mutta tilalle tehtiin uusia. Kerran tuli syksyllä paljon lunta, joka tammikuussa suli pois. Koulun pelto muuttui järveksi, joka kohta jäätyi ja pysyi viikkokaupalla lumesta puhtaana jääkenttänä. Meillä oli hauskaa, vaikkei luistimia paljon ollutkaan. Niitä yritettiin tehdä huonolla menestyksellä. Jäällä parempi oli potkukelkka, kun jalassa oli raappa. Keli oli ainutlaatuinen. Ypäjällä päin oli tasaista peltoa kilometrikaupalla ja ojat olivat jäätyneet monta metriä leveiksi hevostakin kantaviksi jääteiksi. Koulusakin saimme kirjoittaa aineen, jonka otsikkona oli "Ihmeellinen tammikuu". Kyllä siitä riittikin kertomista.

Opettajaksi tuli juuri valmistunut naapurikylän tyttö Jenny Älli. Hän oli iloinen ja innostunut, yritti parhaansa mukaan meitä jukuripäitä sivistä. Suomeen tuli vuonna 1921 oppivelvollisuuslaki, mutta sitä ei voitu toteuttaa, koska heti ei ollut kouluja kaikille. Niinpä oppilaiden joukossa oli melkein täysikasvuisia miehiä ja naisia.

Opettajamme piti tarinoiden kertomisesta. Muistan tarinan Petsamon luostarista. Eräs munkki oli yrittänyt viedä nuoren naisen säkissä asuntoonsa ja siitä rangaistuksena hän sai kantaa santaa lopun elämänsä; kasasta muodostui iso mäki. Kerran syksyllä opettaja kertoi meille innostuneena kesäisestä Lapin matkastaan. Hän oli käynyt Aavasaksalla katsomassa kesäyön aurinkoa. Pian selvisi, miksi hänen ajatuksensa aina kääntyivät Lappiin; hän oli tavannut matkallaan tulevan miehensä.

Näin opettajani viimeksi, kun sain päästötodistukseni 29. 4. 1933, juuri täytettyäni 13 vuotta. Suhteet Lehtimäen kouluun eivät jääneet tähän, sillä nuorukaisena kävin siellä usein erilaisissa tilaisuuksissa sekä voimistel- ja lauluharjoituksissa. Nuoria naisopettajia oli useita. Erikoisesti jäi mieleeni maisteri Kerttu Varjo, joka tuli sota-aikana tutuksi koko kansalle

Kirkonkoulun alakoululaisena 1930-luvulla

Varhaislapsuudessani leikin usein serkkujeni Inkeri ja Raini Piatton, Saara-tätini tyttärien kanssa. Heidän isänsä Aarne Piatto hoiteli Maanviljelijäin kauppaa, joka sijaitsi aivan Lammin sillan korvassa. Matka serkkujeni luokse vanhalta pankilta oli helppo, koska minun ei tarvinnut mennä maantien poikki. Houkutuksenani siellä oli kaksi leikkikalua, joita ei itselläni ollut: hyrrä ja kaleidoskooppi. Vallankin jälkimäinen kiinnosti minua kovasti, enkä koskaan kyllästynyt sen eriväristen lasinpalojen yhdistelmiin.

Serkkuni olivat hieman minua vanhempia. Inkerin aloitettua koulun leikkeihimme kuului usein koululeikki, jossa hän oli ilman muuta opettaja. Raini ja minä istuimme lattialla ja tuolit toimivat pulpetteina. Ilmeisesti opin siinä koulussa aakkoset, koskapa neljävuotiaana kirjoitin itse nimeni tohtori Lindblad-Lahermaan perheen vieraskirjaan. Viisivuotiaana eräänä aamuna, kun isä oli ajamassa peräänsä, otin sanomalehden ja sen otsikkoja osoittaen kysyin: "Sanooks tää sitä ja sitä?" Isä tiedusteli ällistyneenä äidiltä, oliko tämä opettanut tytön lukemaan. Seurasi neuvottelu, joka päättyi toteamukseen, ettei kumpikaan heistä ollut sitä tehnyt. Mutta siitä miten tuo aakkosten kiteytyminen sanoiksi oli mielessäni selventynyt, ei minulla ole aavistustakaan.

Opittuani lukemaan jo ennen kouluikää odotin hartaasti päivää, jolloin saisin mennä kouluun. Pahaksi onneksi koulun alkua edeltäneenä kesänä sairastuin Haapasaaressa (äitini kotisaari) lievään paratyfukseen. Kotiuduttuani tohtori Lahermaa arveli, että olisi viisasta lykätä kouluun menoa parilla viikolla. Hän pelkäsi, etten olisi vielä tarpeeksi vastustuskykyinen. Kun sitten lopulta pääsin kouluun, oli iloni lyhytaikainen, sillä parin viikon kuluttua sairastuin mystilliseen tautiin, jonka syyn selvittämiseksi jouduin Helsinkiin Lastenlinnaan. Siellä taudikseni todettiin monien tutkimusten jälkeen rauhastulehdus, jonka paraneminen veisi viikkoja, jopa kuukausia. Unelma ensimmäisestä kuusijuhlasta murs-

Nelivuotiaan Liisan tyytyväinen ilme johtuu vasemman käden etusormessa olevasta suklaapallosta saadusta sormuksesta. Liisa on kuiskannut äidille, että kuvaaja huomiosi sormuksen. Kuva kirjoittajan.

kaantui, varsinkin kun olin saanut sitä varten uuden samettikoltunkin. Puin sen ylleni vasta jouluaaton ateriaa varten, mutta en kuitenkaan jaksanut istua pöydässä kauaakaan, ja lahjanikin sain vuoteeni viereen.

Suurimmat jouluiloni olivat tohtori Lahermaan nimenomaan minulle osoittama joulutulppaani linnunpesä-

19/1 31. Esterin...
24/1 21. Emma Lindblad
24/1 31. Hulda Horni (Pav...)
" LISA
" Helmi Halonen
" Elli Lahtinen.

Nelivuotiaan Liisan omakätinen nimikirjoitus Lahermaan vieraskirjassa.

korissaan ja opettaja Hilma Sirolan vanhemmilleni tuoma koulutodistus. Siinä oli kokonainen rivi 7:n arvostanoja. Olin siitä ylen ylpeä, olihan se ensimmäinen todistukseni, ja niin kovin virallisen näköinen Hilma Sirolan ja koululautakunnan esimiehen August Maleniuksen allekirjoittamana.

Minä sain hoitajakseni Naimi-tädin Kustavista. Hän ei ollut koulutettu hoitaja, mutta luonnostaan aivan ihanne alallaan. Hän osasi viekoitella minut ottamaan päivittäisen kalanmaksajölyannokseni lupaamalla, että saisin valita, missä muodossa söisin pakollisen kananmunani. Naimi-tädin uutterassa valvonnassa aloin toipua niin hyvin, että vietin päiväni lueskellen kaikkea Topeliuksen saduista ja urheilukirjasta Suureen Tietosanakirjaan. Kuuntelin myös radiota, jossa minua kiinnostivat Markus-sedän ohjelmat ja monet kaksikieliset lähetykset. Keskipäivällä lähetettiin Suomen Tietotoimiston uutisia, nyheter från Finska Nyhetsbyrån, josta ymmärsin tuskin nimeksikään. Markkinatiedotukset olivat mainioita kaksikielisiä lukusanaharjoituksia. Koska tunsin Kotkan saaristoa, odotin innokkaasti, milloin Kotka - Rankki ilmoitti "ahtojäättä - packis" tai muuta asiaankuuluvaa.

Vasta huhtikuun ja toukokuun vaihteessa olisin saanut lääkärin mukaan alkaa ajatella kouluun lähtöä, mutta koska jo osasin lukea ja kirjoittaa, pidettiin parhaana, että menisin kouluun vasta syksyllä. Hilma Sirola vakuutti vanhemmilleni, että hän voisi siirtää minut suoraan toiselle luokalle.

Aloittaessani alakoulun toisen luokan olin ollut koulussa niin vähän aikaa, että tunsin vain muutamia oppilaita. Joukossa olivat sentään Lindqvist-Larvannon tytöt Maija ja Hellä ja Anneli Hällström-Hairo, jotka tunsin jo ennestään. Vaikka olin leikkinyt useasti myös Annelin veljen Torstin kanssa, ei poikia otettu huomioon tuossa kasvuvaiheessa. Kukaan tyttö ei antanut muistokirjaansa pojalle. Tyttöjen kesken sen sijaan oli tapana antaa muistokirja luokkatoverille, jonka oli ostettava siihen Lyyli Toivosen kirjakaupasta kiiltokuva ja kirjoitettava muistovärs-
ssy

ja oma nimi.

Kouluni alku oli yllättävän helppo, ja suuri ansio siitä lankeaa Hilma Sirolalle. Syksyn ainoa nöyryyttävä päivä aiheutui siitä, että halusin näyttää Maijalle, Hellälle ja Annelille, että pystyisin hyppäämään ohiajavan hevosen avorattaille vapaaseen kyytiin yhtä hyvin kuin hekin. Olin kuitenkin sen verran muista jäljessä, etten jaksanutkaan vetää itseäni rattaille hevosen kiristäessä vauhtiaan. Polveni lakaisivat maantien pintaa, sukkieni polvet hävisivät ja veri virtasi niin, että minun piti palata kotiin. Äiti puhdisti polveni, antoi uudet sukat ja lähetti kouluun. Yritin kieltäytyä, sillä pelkäsin saavani jälki-istuntoa myöhästymisestä. Koska äidin sana oli laki, ei auttanut muu kuin alistua kohtaloon, tuli mitä tuli. Koulussa olisin halunnut vaipua maan alle, mutta rohkaisin luontoni ja koputin luokan ovelle, avasin sen ja lähes 40:n silmäparin tuijotta-

essa sanoin: "Onks opettaja hyvä ja antaa anteeks, että mää myöhästyin?" Muistan tänäkin päivänä Hilma Sirolan ilmeen, joka oli utelias, mutta ei vihainen, kun hän viittasi minut paikalleni. Hänen ansiostaan niin pahoin enteinen alkanut päivä päättyi vain polvihaavoihin ja sukkaparin menetykseen.

Kouluaineet eivät tuottaneet minulle vaikeuksia. Kotiläksyjä oli joka päivä, ja koulua käytiin myös lauantaisin. Niinä päivinä, jolloin uskontoa oli lukujärjestyksessä, luimme koulusta saadusta kirjasta raamatunhistorian kertomuksia. Mieleeni on jäänyt erityisesti tarina Joosefista ja hänen veljistään ja Egyptin nälkävuosista. Silloinhan heinäsiirkkaparvet söivät sadon, mutta Joosef oli uskonut ennustajia ja koonnut lihavana vuosina varastoja, joka pelastivat maan. Mielessäni ihmettelin, miksi ennustajilla oli niin tärkeä asema, vaikka mustalaisten povaamiselle oli

aina naureskeltu.

Jokainen oppilas toi kouluun virsikirjan, ja usein uskontotunniksi oli luettava raamatunhistorian lisäksi virren värssy. Matti-veljeni yritti usein päästä sen lukemisesta välttämällä äidille opettajan sanoneen: "Sitä ei tarte välttämättä osata ulkoo." Monena aamuna oli vaikea sanoa, kumpi oli onnettomampi, äiti vai poika, kun äiti yritti viime hetkessä takoa virren värssyä pojan päähän.

Lukutunneilla luettiin aapiskirjan kertomuksia. Toisinaan Sirola pani meidät vuorotellen lukemaan luokan edessä pieniä katkelmia "Risto Roopenpojan ihmeelliset seikkailut" -nimisestä kirjasta. Se oli englantilaisen Daniel Defoen maailmankuulun "Robinson Crusoe" -romaanin lyhennetty ja mukailtu suomennos. Innostuin siitä kovasti, sillä olin varma, että satama, josta Risto Roopenpoika seilasi, oli Kot-

V. 1934 - 1935 Kirkonkoulun I ja II luokka. Eturivi: Meeri Virtanen, Pentti Malin, Kalle Vahlsten, Maire Nyberg, Tyyne Mäkelä, Helvi Nurmi, Elvi Pihlava, Mirjami Dahlberg, Taisto Aaltonen, Väinö Lahti, Heimo Tuominen, Tuomo Luvijoki, Into Koskinen, Mikko Yli-Rekola. Toinen rivi: Pentti Laakso, Elma Ruohonen, Maija Larvanto, Anneli Hairo, Maire Sulander, Erkki Niskanen, Siru Vainio. Kolmas rivi: Raili Suoja, Aune Niittylä, Panu Vilkki, Paavo Tuominen, Paavo Gylden, Vieno Aalto. Neljäs rivi: Lea Ruunala, Astrid Niemi, Kirsti Välke, Liisa Soini, Aili Niemi. Takana Timo Tuominen, Elma Heinonen, Terttu Vainio, Pentti Virtanen, Hellä Larvanto, Alpo Saarela ja Veikko Tuominen. Kuva Kirsti Laurilan.

ka. Olin niin utelias näkemään, palasiko hän koskaan matkaltaan, että ostin kirjakaupasta oman kappaleeni, jotta saisin lukea kirjan loppuun.

Oikeinkirjoitusvihko oli sinikantinen ja kaksiviivainen, ja kirjaimet oli sovitettava tarkasti viivojen väliin mallikirjainten mukaan. Varusteisiin kuului myös mustepullo ja mustekynä, jossa oli teräksinen terä ja imupaperi. Laskuvihko oli myös sinikantinen, mutta kooltaan pienempi kuin kirjoitusvihko, ja sivut oli ruudutettu. Laskutehtäviin saimme käyttää lyijykynää; kuulakyniä ei ollut vielä silloin. Usein oli kotilaskuja, joiden tuloksia vertailtiin aamuisin Annelin kanssa. Eräänä aamuna minulla oli eri tulos yhdestä tehtävästä, jolloin Anneli huomautti: "Kyl mejän äiti tietää, se on farmaseutti!" Katsoin parhaaksi vaieta, sillä äitini ei ollut vilkaissutkaan tehtäviäni. Sitä paitsi totesin pian, että Anneli oli ollut oikeassa.

Käsityöt olivat myös tärkeitä. Ensimmäisenä koulutyönäni virkkasin pumpulilangasta pesukintaan, josta tuli niin mallikas, että opettaja näytti sitä esimerkkinä muille. Sitten pujoteltiin vohvelikankaasta nenäliinalaukku ja suurtyönä tehtiin käsityöpussi.

Ympäristöoppi ja askartelu oli heikoimmin määritelty kouluaine. Siihen saattoi kuulua vapaata piirustusta väriliiduilla tai värikkien paperileikkeiden liimaamista paperille. Yleensä tehtävät olivat sellaisia, että ne vetosivat mielikuvitukseen, jota muiden aineiden tiukka määrittely ei sallinut.

Laulu- ja leikkitunneilla pidin laulun osuudesta, mutta leikeissä tunsin olevani "hölmö". Edellisenä vuonna muut olivat oppineet leikkimään pätevästi "Hämähämähäkin", "Tule lentäen lintu" ja "Porsaita äidin oomme kaikki". Enpä vielä silloin tiennyt, että urheilu ja voimistelu tulisivat olemaan aineita, joissa olisin "hölmö" koko kouluikäni.

Syyslukukauden kohokohta oli kuusijuhla, johon valmistuttiin vaihtamalla joulukortteja pikkujoulusta alkaen. Laulutunneilla opeteltiin "Enkeli taivaan", "Joulupuu on rakennettu" ja muita jouluun liittyviä lauluja, mikä oli omiaan lisäämään jännitystä.

Kuusijuhlan aamuna oli noustava tavallista aikaisemmin. Puoliunisena puin yleni uuden leningin ja kiiltonahkakengät. Kouluun saapuessani oli vielä pilkkopimeää. Koulu oli juhlallisen

Opettajat Ruusa Hakala (1873 - 1955) ja Hilma Sirola (1877 - 1951) olivat elinikäiset ystävykset. Hakala (aik. Hagelin) valittiin Ollilan kansakoulun opettajaksi. Sirola toimi kiertokoulun opettajana ja Kirkonpiirin alakoulun opettajana. Kuva Nils Rasmussen. Somero-Seuran arkisto.

näköinen, sillä yläkoulun luokassa oli kuusi keskellä lattiaa, ja sen kynttilät oli sytytetty. Opettajan pöydällä ja harmonin kannella oli kynttelikkö. Meidät alakoululaiset marssitettiin juhlaluokkaan, jossa opettaja Elina Lahtisen harmonin säestyksellä lauloimme yhdessä "Enkeli taivaan". Oli niin juhlallista, että pala nousi kurkkuun ensimmäisen kuusijuhlani jännityksessä. Opettaja Lahtinen luki jouluevankeliumin ja luokat lauloivat joululauluja.

Yläluokkien oppilaat esittivät kuvelman, jossa jouluenkelillä oli valkoisen kaapunsa somisteena kultanauhaa otsalla ja vyötäröllä. Torsti Hairolla, jonka isä Akseli Hällström-Hairo oli kuulunut Joensuun nuorisoseuran näyttelijäky-

kyihin, oli päärooli nuorena poikana, joka jouluaamuna herää häikäistyneenä kuusen kynttilöiden valosta. Innoissaan Torsti hyppäsi silmiään hieroskellen harmonin takaa näyttämönä toimivalle opettajan korokkeelle hieman ennenaikaisesti. Huomattuaan erehdyksensä hän hiipi takaisin ja astui parin vuorokauden jälkeen uudelleen näyttämölle, mikä teki vapautuneen esityksen sitäkin mukaansatempaavammaksi.

Ohjelman jälkeen me alakoululaiset menimme takaisin omaan luokkaamme, jossa opettaja Sirola antoi jokaiselle pullapojan ja piparkakun pienessä pussissa. Lopuksi hän jakoi todistukset, ja niin päättyi ensimmäinen kuusijuhlani.

Muistan vieläkin hieman surullisen mielialani, kun palasin juhlasta päivän valjetessa kevyiden lumihiihtaleiden tanssiessa tyynessä aamuilmassa. Hiljaisuus vallitsi Kirkonmäellä. Koululaisten metelin sijasta kuului vain seppä Karl Sundin nakuttelu hänen kengittäessään pajansa puomiin sidottua hevosta. Tiesin, että hevosten oli oltava hyvin kengitettyjä, kun ne juokisivat kilpaa alas Kirkonmäkeä innokkaiden ajureiden pyrkiessä voittamaan naapurin hevosen joulukirkosta tullessa.

Kevätjuhla oli ensimmäisen kouluvuoteni toinen suurtaapahtuma. Luokahuoneissa oli pöytiä, joilla oli näytteillä oppilaiden piirustuksia ja käsitöitä. Muistan erityisesti yläluokan tyttöjen ompelemat leningit, joiden rinnalla meidän alakoululaisten nenälinalaukut ja käsityöpussit tuntuivat kovin mitättömiltä. Yläkoulun pojat olivat tehneet lintulautoja ja muita puutöitä.

Meidät alakoululaiset marssitettiin taas juhluokkaan, joka oli koristettu koivun oksin ja kukkasin. Niiden joukossa oli myös alakoululaisten opettajalleen tuomia kukkia. Laulettiin kevätlauluja, joista suosikkini oli "Tuuli hiljaa henkäilee, aalto vapaa välkkyilee". Se toi mieleeni Haapasaaren ja kesäiset venematkamme. Opettaja Sirola jakoi juhlan lopuksi todistukset. Hän antoi ensimmäisenä todistuksen parhaille oppilaille, Turusta tulleelle Kirstille ja minulle. Näin alkoi alakou-

lusta päästessämme kumppanuus, joka jatkui koko 11-vuotisen yhteisen koulunkäyntimme ajan ja joka päättyi vuonna 1945 meidän päästessämme ylioppilaiksi Someron yhteiskoulusta sen ensimmäisten ylioppilaiden joukossa. Olimme aina parhaita, vaikka olen varma, ettei meistä kumpikaan pyrkinyt kärkeen oppilaiden joukkoon. Ystävytyeni Kirstin kanssa lujittui ensimmäisen vuoden aikana niin, että aloin toivoa häntä vierustoverikseni seuraavana vuonna.

Uskon, että jokaisen koululaisen mieleen on jäänyt erityisesti hänen ensimmäinen opettajansa. Niinpä minäkin panin Hilma Sirolan jalustalle lähes yli-inhimillisenä olentona. Jos näin hänet maantiellä pankin tonttia ympäröivän orapihlaja-aidan portin aukosta, kiirehdin niaamaan ja juoksin toiselle portille, jotta saisin niiata vielä uudelleen.

Alakoulun vuoteni osuivat Hilma Sirolan uran loppupuolelle. Hän oli opettanut alkuaan kiertokoulussa, joka toimi vain muutaman viikon kerrallaan tavallisesti jonkin maalaistalon salissa. Ilmeisesti luku- ja kirjoitustaidon opettaminen noissa olosuhteissa oli auttanut häntä kehittämään opetusmenetelmän, joka niukoin havaintovälinein johti tuloksiin lyhyessä ajassa. Hän oli tiukka kurin pitäjä ja tuloksia vaativa opettaja, mitä tuskin olisi odottanut kooltaan niin pieneltä dynamolta.

Opettaja Sirola oli kuin pieni varpunen. Hänen tukkansa oli tiukasti nutturalla ja tumma leninki hipoi nilkoja vuosisadan alun tyyliin. Mustat nauhakengät pilkahtelivat helman alta. Hänen ilmeensä oli totinen, mutta sen takana saattoi useasti nähdä pienen ystävällisen pilkkeen. Kylmänä lumituiskuisena päivänä hän saattoi iltaroukousen jälkeen tulla koulun eteiseen ja kietoa kaulaliinan tiukemmin monen oppilaan kaulaan.

Ymmärrystä Sirolalla oli koulua aloittelevia kohtaan. Vuosia myöhemmin toimiessani muutaman vuoden oppikoulun opettajana muistin useasti, miten maltillisesti hän suhtautui mustepullon kaatumiseen pulpetille tai kynänterän ruiskauttamaan tahraan kirjoitusvihossa tai maitopullon sisällön valumiseen pulpetin kannelle ja sieltä lattialle, mikä oli sitäkin suurempi vahinko, sillä se oli voileipien ohella oppilaan ainoa kouluateria.

Vuosia myöhemmin olin siinä entisten opettajatoverien ja oppilaiden joukossa, joka saattoi Hilma Sirolaa hänen viimeiseen leposijaansa Someron hautausmaalla ja näin, miten lämmihenkinen monet muistelivat opettajaansa. Pieni Ruusa-koti, Hilma Sirolan ja hänen ystävänsä, entisen Ollilan koulun opettajan Ruusa Hakalan eläkepäivien koti, oli täpötäynnä niitä, jotka halusivat kiittää virkasisartaan ja opettajaansa, joka oli tehnyt niin

Kirkonmäen koulun oppilaita retkellä Häntälän notkon maiseissa.

Kuva Riitta Himanen

Siihen aikaan kun isovaari jälki-istunnon sai

Vaikka aatteet, arvot, asenteet, asuminen ja elämisen taso, jopa valtiomuoto ovat 100 vuodessa totaalisti muuttuneet, niin koulupoika ei juuri tunnu muuttuneen. Aina sieltä pojanvesselin pääkopasta on löytynyt ajatus, että nyt pitää tehdä jotakin jännittävää, jotain mikä on kiellettyä, jotain johon sisältyy riski jäädä kiinni. Pätemisen tarve, näyttämisen halu, uskaltamisen osoittaminen - siinä syitä, jotka riehaannuttavat murrosikäiset pojankoltiaiset kaiken sorttisiin pikku kolttosiin. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkukymmenten pedagogiset ja didaktiset doktriinit olivat peräti erilaiset kuin nykyään; opetus oli opettajakeskeistä, se perustui pitkälti pelkkään kuuntelemiseen, maisterin yksitoikkoiseen luennointiin. Mutta kaikki ihmiset eivät ole auditiivisia tyyppisiä: lehtorin puheet muuttuivat äkkiä pelkäksi surinaksi pojannulikoiden korvissa, se aiheutti levottomuutta ja tylsälle tunnille piti keksiä äksöniä - toimintaa ja viihdykettä. Ja tietenkin tuolloisen opettajan ehdottoman auktoriteetin uhkaaminen ja uhmaaminen toi lisäjännitystä koulunkäyntiin. Pullikoimista taas opettajat eivät sietäneet, ja konflikti oli valmis.

Tuhansista jälki-istunnoista kertovat Turun Klassillisen lyseon rangaistuskirja vuosilta 1888 - 1906 ja Turun Reaaliyseo Mustakirja 1910 -1960; samanlaisen syntilistan voisi kirjata minkä tahansa koulun arestitilastoista. Aarno Nietosvaaran kirjoittama Someron yhteiskoulun historiikki vuosilta 1927 - 1967 kertoo jokseenkin samoista istumisten syistä kuin turkulaistenkin tilastot (s. 44 - 46). Monet merkkihenkilöt - mm. Mauno Koivisto, Pertti Paasio, Seppo Heikinheimo - ovat muistelmateoksissaan palanneet kouluaikinsa rangaistuskäytäntöihin.

Arestiin määräämisellä on pitkät perinteet, jotka ulottuvat aina ensimmäiseen Suomeen perustettuun kouluun eli Turun katedraalikouluun 1300-luvulle. Tuo oppilaitos oli arvostettu ja hyvin vaativa. Huonosti tehtävänsä hoitanut ja kurittomasti käyttäytynyt sai arestirangaistuksen, todennäköisesti risustakin; keskiajalla Suomessa

syntyneen laulun mukaan koulu oli opin sauna, jossa "vidzoi vihdoillaan". (Taimo Iisalo 1989: Koulunopetuksen vaiheita, s. 20.)

Pitkälti yli puolen vuosisataa oppilaita - ainakin poikakouluissa - puhuteltiin pelkästään sukunimellä samoin kuin sotaväessä on aina tehty. Niinpä rangaistuskirjassakin koululainen esiintyy pelkällä "takanimellä"; etunimen mukana on ylen harvinainen, joskus etunimien alkukirjaimet tulivat mainituiksi, samoin kuin koulun vuosikertomuksessa. Armeijamaisuus näkyi - tai paremminkin kuului - lyseossa muutenkin: moni maisteri opetti asiat huutaen. Koulupoikaa pidettiin oppineen säädyn alokkaana, niinpä sotilaskasvatusta muistuttava perinne säilyi pitkään oppikoulussa.

Mistä hyvästä vuosikymmenten saatossa koulupojille oikein on määrätty jälki-istuntoa? Ylivoimaisesti eniten on rasitettu takalistaa viimeisen sadan vuoden aikana *oppitunnin häirinnän* vuoksi. Jokaisella meistä on muistikuva siitä, mitä se on - tai oli: huutelua opettajalle, hilpeätä keskustelua toverin kanssa, kieppumista pulpetissa, naapurioppilaan tönimistä. Aina joku touhupetteri heilui luokassa kuin heinä mies ukosen edellä. Nuorena vitsi väännettävä, ajatteli moni vekkuli töräyttäessään omasta mielestään hauskuuksia kuivan tunnin kostukkeeksi. Lehtori oli usein toista mieltä.

Istumisiin oli toki rutkasti muitakin syitä. Rangaistuskirjan selailija suorastaan hämmästy, kun ajattelee, millaisiin puuhiin siloposkiset pikkupojat ja salskeat nuorukaiset, isänmaan toivot, ovat opintiehellään sortuneet. Vanha aatami putkahti esiin nuorissakin ihmisissä. Syntiluettelo on musertava; opettajat osoittautuvat mainioiksi sanasepoiksi - suorastaan verbaalisiksi virtuooseiksi - keksittyään koululaisten konnantöille valtavan röykkiön nasevia negatiivisia ilmauksia: ajan väärinkäyttö, epärehellisyys, epäjärjestyksen aiheuttaminen, haastaminen, halpamielisyys, harhauttaminen, hulinointi, huolimattomuus, häliseminen, hävyttömyys, huono ryhti, hyräily, hätäileminen, hännäily, ilkiku-

risuus, ilkivaltaisuus, ilkeämielisyys, ilvehtiminen, ilveily, irvistely, itsepäisyys, juonittelu, julkea esiintyminen, kavaluus, keinotteleminen, kieräily, kiljuminen, kimittäminen, kirkuminen, konstailu, kortinpeluu, kovakorvaisuus, kuiskaaminen, kujeilu, kurittomuus, laiskuus, laverteleminen, leikkiminen, lurjusteleminen, luvaton askartelu, liian vapaa käytös, lörpötteleminen, löyhäsuisuus, matkiminen, mellastaminen, meluaminen, muistamattomuus, naureskeleminen, nenäkyky, niskoitteleminen, omavaltaisuus, pahanilkisyys, pahentava esiintyminen, peuhaaminen, petollisuus, rahapelin pelaaminen, rauhattomuus, reuhoominen, ristiinpuhuminen, ruma käyttäytyminen, rähiseminen, röyhkeys, siivottomuus, suulaus, suunsoitto, sylkeminen, tauhun töhriminen, tarkkaamattomuus, telmäminen, totuuden salaaminen, tottelemattomuus, typerä käytös, uhmakkuus, uppiniskaisuus, valehtelu, vallattomuus, vastahankaisuus, velttoisuus, vetelehtiminen, vehkeily, venkoilu, viekkaus, viivytely, vilkkaus, vilisteleminen, virmistely, vitkastelu, välinpitämättömyys, ylimielisyys, ynseys.

Moni pojankoltiaainen niin Klassikossa kuin Ressussa oli kerännyt arestilappuja kuin toiset postimerkkejä - kasoittain. Sarjalippu tai kausikortti olisi rationalisoinut rangaistusprosessia: turhaa byrokratiaa olisi näin vältetty. Moni lehtori puolestaan - primus inter pares Urho Talaranta - tuntuu olleen varsinainen jälki-istuntoautoaatti; opettaja tuskin ehti viettää välitunnilla kahvihetkeä, koska hänen oli kirjoitettava alvariinsa merkintöjä Mustaankirjaan.

Varsin mahtavan yhtenäisen istujaryhmän muodostivat aamu-uniset oppilaat, jotka eivät ole ehtineet ajoissa opinahjoon; aluksi kolmesta, mutta vuodesta 1953 alkaen neljästä *myöhästymisestä* paukahti aina yhden tunnin arestilappu kotiin vietäväksi. Toisaalta kaikki eivät edes viitsineet lähteä aamutuimaan kouluun: 1920-luvulta alkaen on kirjattu runsaanpuoleisesti *aiheettomia poissaoloja*, ja ne taas ovat aiheuttaneet selvän piikin jälki-

istuntotilastoihin.

Sokkeloinen reaaliyseo talo Kaupias- ja Maariankadun kulmauksessa antoi mahdollisuuden monenlaiseen piiloutumiseen ja sisällä piileskelyyn välitunnin aikana: pojat liivahtivat milloin opettajanpöydän alle, milloin ullakolle, milloin komeroon, ja milloin mihinkin kompukkaan tai pylvään taakse - ja opettajat tietenkin tulivat mieluusti mukaan tähän kuurupiiloleikkiin bongaamaan lintsareita. Heti kun vintti - varsinainen sisäinen sankari - jäi kiinni, hän sai laakista rangaistuslapun, joita lappuja sitten jaettiin vuosikymmenten saatossa niin rutosti, että piileskely pääsee pronssille häiriökäyttäytymisen ja myöhästelemisen jälkeen.

Neljännelle sijalle jälki-istuntojen top ten -listalla kipuaa *vilpin teko* - siis lunttaus - tai sen yrittäminen. Ankarasta rangaistuksesta (2 tuntia) huolimatta yrittäjiä piisasi. Mikäli vilppi toistui, saattoi tuomiona olla karsseri-istunto yksinäiskopissa tai määräaikainen erottaminen 1 - 2 kuukaudeksi koulusta. Lunttausta - "toisen vasikalla kyntämistä" kuten eräs lehtori kirjasi - oli varmaan monenlaista, vaikkei sitä rangaistuskirjaan aina tarkkaan yksilöitykään. Moni oppilas kehitti siitä varsinaisen taiteen lajin; opettajia yritettiin uunottaa kymmenin keinoin. Suosituimmat tavat lienevät olleet pulpetinaapurin paperiin kurkistaminen, tärppien kirjoittaminen pulpetinkanteen tai käteen, koepapereiden vaihtaminen sekä tietojen tekstaaminen pienelle, helposti kätettävälle, vaikka sepaluksesta sisääntyönnettävälle lapulle, jota naisopettajat tuskin olisivat tulleet esiin kaivamaan.

Aina havaitut kouluvilpin yritykset eivät piirtyneet Mustankirjan sivuille, sillä ilmeisesti 1900-luvun alkupuolella monissa tilanteissa asia hoidettiin suoralla toiminnalla niin kuin Jaakko Haavion muistelmien mukaan Klassikossa tapahtui. Taisteluparina olivat oppilas Aho ja tunnetusti kovakätinen ruotsinlehtori Ekman.

Pieni Gunnar Aho yritti etupenkissä kurkistaa tunnilla kirjaan. Ekman huomasi sen, hyökkäsi pojan kimppuun ja huiteli tämän molemmille korville kämmenillään, huutaen samalla täyttä kurkkua: - Sää lunttasit! Pää kahtaalle keinahdellen lyöty yritti puolustautua sanan voimalla: - Kaik tää lunttava. - Suu kii, sää lunttasit! Ekman huusi ja jatkoi oikeuden jakamista. Tämä ei meitä, Ekmanin oppilaita, mitenkään loukannut. Opettaja teki oikein. Aho oli joutunut vilpistä kiinni. Tili selvitettiin suoralla kädeltä. Ei tarvittu kotimuistutuksia eikä

jälki-istuntoa.

Varsin räikeä lunttauksen muoto oli tenttipapereiden besorkkaus, johon syyllistyi vuonna 1925 kolme viiden luokan lurjusta. He kuittasivat siitä 12 tunnin karsserin, "koska olivat anastaneet opettajan hallussa olleen koevihkonsa, korjanneet kirjoituksensa ja salanneet totuuden asiaa tutkittaessa". (Kaikki lainausmerkkien sisällä jatkossakin oleva on rangaistuskirjan tekstiä sellaisenaan.)

Aamuhartaudet eli rukoukset Res-sun aulaan eivät aina menneet opettajakunnan riitinkien mukaan. Sen lisäksi, ettei virsilauluun saatu joka aamu puhdasta melodiaa vaan paremminkin ammuvaan nuotti, oli muutakin häslinkiä. "Lymyileminen luokassa rukousten aikana" toi lusmullijalle arestia. Rangaistus seurasi myös, jos syyllistyi rukouksissa ryhdyttömyyteen, vallattomuuteen, nauramiseen tai ilvehtimiseen. Eikä sekään ollut soveliasta, että virsikirjan sijasta silmäili rästin jääneitä päivän läksyjä tai ylipäättään kieppui ja vehkosi hartauksessa.

Poistuminen koulun pihalta naapuriin Munkkilaan leivonnaisostoksille oli ankarasti kielletty välitunnin aikana siitä huolimatta, että lapsilla oli kiljuva nälkä vaatimattoman kouluruuan takia vielä 1950-luvullakin. Merkinnot "luvaton käynti leipurissa" alkasivat 1940-luvulla. Jos nälkäinen ei onnistunut pakenemaan leipurin takapihan kautta yli aitojen ja muurien, vaan joutui valvojan kynsiin, räppäsi tämä kohta istumislapun kouraan. Jäätelö on ruvennut maistumaan Res-sun veka-roille huhtikuussa 1948, koska silloin on useampia mainintoja karkulaisista, jotka olivat luvatta liivahtaneet maitokauppaan. Välihalojen napostelu tunnin aikana on ollut oppilaista kiehtovaa: pätkinöitä, papuja, lakrisia ja makeisia on ajettu roppakaupalla suuhun. Toisen maailmansodan jälkeisestä villityksestä - purukumin jauhamisesta - on ensimmäiset muistutukset vuodelta 1946. Tuolloin turkulaiset nuoret hiippailivat satamaan amerikkalaisten laivojen merimiehiltä ostamaan salaa tuota jenkkien herkkua - moista ylellisyystarvaa ei ollut pula-aikana myynnissä kaupoissa.

Bacchuksen viettelykset ja nikotiinin houkutukset ovat kiehtoneet nuoria poikia ja miehiä maailman sivu. En-

simmäinen merkintä "väkeväin juomain nauttimisesta" on pikkujoulun ajalta vuodelta 1891: päivän karsseri. Vuodelta 1902 on useampia muistutuksia viinan kanssa läträämisestä. V A-luokan nulikka horjahti kaidalta tieltä, ja hänet teljettiin kolmeksi päiväksi karsseriin lakonisesti "juopumisesta". Tarkempaa selvitystä siitä, missä tilaisuudessa hän oli riehaantunut maistelemaan viinaksia liian kanssa, ei annettu. Koko kevätlukukauden lomautuksen oppilaitoksesta sai VII B-luokan lukiolainen "syystä, että hän useasti on väkeviä ottanut ja juopotellut". Samalta luokalta toinen nuorukainen "on ostanut väkeviä juomia, pitänyt tovereilleen vieraspidot, joissa väkeviä on tarjottu ja itse nauttinut väkeviä" - bileistä koitui kolmen päivän karsseri isännälle. Seuraavana vuonna (1903) kaksi viidesluokkalaista renttua sai juopottelusta suorastaan veret seisauttavan karkotustuomion - ehkei sentään ihan Siperiaan asti: Klassikosta potkut yhdeksi vuodeksi ja "on määrätty, että relegaeritut eivät saa olla koulukaupungissa".

Koulusta lähtö, penkinpainajaiset, 8-12 vuoden urakan jälkeen on tietenkin ollut ainutkertainen ja kunnan juhlimisen arvoinen tapahtuma. Opettajat ovat silloin pelänneet pahinta, viinan villitsemiä abiturientteja, ja ovat olleet hälytysvalmiudessa ja tarkkavainuisia: pullottaako povitasku, tuoksahtaako alkoholi? On pullottanut, on tuoksahantanut. Vuonna 1895 kärehtivät ne ylioppilaskokelaat, jotka olivat kantaneet väkijuomia koulun seinien sisäpuolelle. Rangaistus oli ankara: kolmen päivän karsseri. - Peräti 16 abiturusta innostui hankkimaan penkinpainajaisiin väli- rauhan aikana 22. 2. 1941 ilolientä, mikä taas ei sopinut rehtorin pirtaan, ja niinpä hän tälläsi koko porukalle neljän tunnin karsserin huhtikuussa ylioppilaskirjoitusten jälkeen.

Ylitsekäymätön ongelma halki vuosisatojen on koululaitokselle ollut oppilaiden tupakointi. Pääsääntöisesti se on ollut ankarasti kiellettyä aina 1600-luvun puolesta välistä lähtien milloin mihinkin paragrafeihin ja reglementteihin vedoten, mitä nyt 1970-luvulla kouluneuvosto sai päättää, oliko lukiolaisten sauhuttelu sallittua tietyllä röökaamispaikalla vai ei. Mutta tuota vuosikymmentä ennen varsin vauhdikkaasti maisterit lähtivät opettajien

tupakkahuoneesta savupilven keskeltä liikkeelle käryttämään miehenalkuja, joilla oli tupakit suussa. Uskaliimmat vetivät henkosia koulun latriniissa eli ulkokuuussissa; vähän aremmat kessutelivat kadulla tai jossakin nurkan takana. Kun V B-luokan poika vuonna 1903 "poltti tupakkaa lyseon ulkokuuoneessa ja toi kouluun paperossia jaellen niitä muille oppilaille", se tietenkin jurppi rehtoria ja hänen mielestään rehvastelijalle teki eetvarttia viettää kolme päivää karsserissa. Aresti herättikin usein vain uhmaa: tammikuussa 1942 jatkosodan aikana neljäsluokkalainen jukuripää, "joka saatuaan rangaistusmääräyksen tupakanpoltosta on heti seuraavana päivänä tehnyt itsensä syyppääksi samaan rikkomukseen, määrätään kärsimään 4 tunnin karsserirangaistus". Normaalisti tapausten kulku oli seuraava: jälkkärin jälkeen tupakkamies poistui istuntosalista, puki ylleen palttoonsa - ja kadulle päästyään sytytti savukkeen. Hän ei piitannut puolen puupennin vertaa koulujärjestyksen pyklistä tai opettajien kielloista.

Poikakoulussa jouduttiin tuon tuostakin nyrkillä tai kättä pidemmällä katsomaan, kuka kukin on. Jos kolti-

aisten henkilökemia ei oikein toiminut, niin tappelunnujakalla välit selvitettiin. Nokkapokasta on runsaasti merkintöjä eri vuosilta ja vuosikymmeniltä. Tässä vanhimpia: "löi toverinsa veriseksi" (1890), "pisti toveriaan neulalla" (1891), "löi toverinsa vialliseksi" (1892), "pitkällä rautalangalla ahdisti muita" (1893), "toverin lyöminen rautaseella" (1900), "raaka toistensa piteleminen" (1910), "toverin kivittäminen" (1916). Jopa reviiirtappeluja käytiin Klassikon ja Ressun poikien välillä 1894 - rehtori sai toimia erotuomarina ja jakaa jäähytappuja.

Jokainen muistanee omalta kouluajaltaan, miten ärsyntyneet ja hurjistuneet opettajat - homo hystericus - purki pää punaisena kiukkuaan mahtavaan huutoon. Mutta sattui sitä kateederin toisellakin puolella: syystä tai toisesta raivostunut ja päreensä polttanut pojanvinttiö repi ainevihkonsa. Tästä tekstin tuhoamisesta lehtori Väinö "Mursu" Perälä oli tarttunut mustekynään ja kirjoittanut kahden tunnin rangaistuksen toukokuussa 1923. Saman verran maksoi viidesluokkalaisille rämäpäille maaliskuussa 1925 roisi ilkityö: suutuspäissään he olivat pitäneet pirunmoista

melskettä, panneet luokassa hyrskyn myrskyn ja tehneet silppua päiväkirjasta. Mistä lieneekin pulpahtanut nulikoiden mieleen tehdä moisia roimeita?

Poikasakkien ja monesti myös kotien arvomaailma oli perin toisenlainen kuin koulun. Niin kotopihalla kuin keittiössäkkin saatanat ja perkeleet saattoivat lennellä kuin kärpäset kesäpäivänä, mutta koulussa kiroilu oli pannaan julistettu. Kun neljäsluokkalainen pojankloppi oli huhtikuussa 1913 suu mutrussa tyhjentänyt rumien sanojen pajatsonsä oppitunnilla, niin siitäkös lehtorin verenpaine nousi ja hän pläjäytti tunnin arestia pärmäntääjälle. Vielä huonommin oli käynyt 1890 toisluokkalaiselle rehvastelijalle, joka piti tunnilla remakkaa menoa, ja niinpä hänet erotettiin kahdeksi viikoksi "kiroilemisesta koulussa".

Lyseolaiset joutuivat hoitamaan, syystä tai toisesta, perheittensä yksityisasiota koulutuntien aikana. Opettajat suhtautuivat moiseen nuivasti, ja niinpä VI A-luokan Y. Vaarama joutui kypälälautaan pinnauksesta 14. 5. 1932, koska oli "kouluajalla vuokrannut huvilan" tulevaa kesälomaa varten. Joulukuussa 1924 ensiluokkalainen

Artikkelissa esiittyviä henkilöitä Ressun opettajainhuoneessa: Seinäkellon alapuolella oikealla oleva komea mies on nykyisen pääministerin Paavo Lipposen entinen appiukko, matematiikan lehtori Heimo Nikupeteri. Hänestä oikealle puoli päätä lyhyempi mies on uskonnon ja historian lehtori Urho Telaranta. Hänen vieressään oikealla mursuviiksinen uskonnon ja filosofian lehtori Väinö Perälä. Eturivissä toisena vasemmalta istuu rehtori E. R. Levanto. Kuva 1940-luvun puolivälistä. Turun lyseon 90-vuotisjuhlakirja.

Lehtosen poika oli ollut "koko päivän äidin asioilla", kaiketi jouluvalmisteluissa. Lehtori Airolalla ei ollut kuitenkaan hitustakaan joulumieltä: arestiin vaan!

Kaunis aurinkoinen päivä saattoi innostaa velmunkreenit koiruuteen. Tästä todisteena on kolmasluokkalaisten pojanvinttiön 1927 saama kaksituntinen siitä syystä, että oli pilanpäiten aiheuttanut - ilmeisesti peilillä - "aurinkonkilon opettajan silmiin". Aurinkoisia kasvoja taas luokassaan ei sietänyt lehtori Aron Sarlin, joka rankaisi 1926 kahta neljäs-luokkalaista reppanaa syynä "aiheeton hymyileminen"; "aiheeton nauraminen" puolestaan toi V B-luokan iloittelijalle pari vuotta myöhemmin muistutuksen siitä, että tunnilla istutaan pәрstä peruslukemilla. Sarlinin mielestä Ressu ei ollut mikään hymyn maa.

90 vuotta sitten muuan keskikoululainen oli kieriskellyt luomisen tuskassa äidinkielen tunnilla saamatta aikaan ainetta. Lehtori F. F. Airola määräsi rēssukan tunniksi arestiin keräämään inspiraatiota - toivottavasti se sitten syttyikin. Toisaalta taas eräältä lukiolaiselta oli irronnut tekstiä vuonna 1914 liiankin kanssa; kaiken kukkuraksi nuorukaisella oli myrkyä kynässä laukoessaan kirjoitelmassaan ikäviä totuuksia opettajastaan. Moisen majesteettirikoksen takia oppilas karkotettiin kuukaudeksi Rēssusta - tutkainta vastaan ei ollut potkimista! Sääty-yhteiskunnan aikana - ja paljon myöhemminkin - oppikoulunopettajat olivat kaiken kritiikin yläpuolella ja erittäin tarkkoja arvostaan. Jos sitä horjutettiin, syntyi armoton kalabaliikki. Uskomatonta siviilirohkeutta osoitti VIII A-luokan ylioppilaskokelas, joka ilmeisesti tietien tahtoen puhui sivu suunsa toukokuussa 1906: "eräässä julkisessa kokouksessa koulun ulkopuolella sopimattomalla ja loukkaavalla tavalla esitti ajatuksiaan tākäläisten suomalaisten lyseoiden opettajistosta". Ääneen ajattelu tulkittiin vuosisadan alussa julkiseksi herjaukseksi.

Säädättömyyksiä - kuvallisten tai verbaalisten - vastaisessa taistelussa oppikoulunopettajat ovat seisneet eturintamassa vuosikymmenestä toiseen aseenaan jälkkärilappu, koska murrosikäisten poikien mielessä ovat olleet vuosikymmenestä toiseen monenmoiset riettaudet ja säädättömyydet, joista maisterit heitä vainosivat ja

yrityivät kasvattaa irti. Ensimmäinen merkintä on vuodelta 1894, jolloinka nuori koulutulokas Walter-napero oli "rivojen kuvien piirtämisestä koulusta erotettu" kolmeksi viikoksi. Kipeällä selkänahalla selvisi 1903 ekaluokkalainen veijari, joka "on saanut ruumiinrangaistusta kotona sopimattomain kuvain piirtämisestä". Olikohan II B-luokan ilmeisesti kirjallisesti lahjakas oppilas tekstittänyt rekiviisuja tai muita isojen poikien lauluja, kun oli saanut arestia "sopimattomista runoista" helmikuussa 1904? Vuonna 1924 neljä III B-luokan runoilijaa - Juha Watt Vainion ja Vexi Salmen edeltäjiä - määrättiin jälki-istuntoon "ruokottoman laulun kirjoittamisesta ja sen kierrättämisestä". Varsinaisia tiemapoikia!

Sanoja sai kyllä säästellä myöhemminkin, ettei olisi käynyt kuin I A-luokan retostelijalle, joka oli 1929 kirjoittanut rīvouksia ja saanut siitä kolmen viikon karkotuksen lyseosta sekä kotona lisukeeksi selkäsauvan rehtorin vaatimuksesta. Vuosikymmeniä myöhemmin lehtori Urho Telarannan naama venähti pitkäksi kuin rikoslaki, kun hän vuonna 1952 kuunteli toisluokkalaisten nassikan "riettauksia tunnilla", samoin toisluokkalainen jehu erehtyi "säädättömiä sanojen huuteluaan koulun pihalla". Neljä neljäsluokkalaista viikaria innostui "pomografisten törkeysien kirjoitteluun ja esillepanoon" joulukuussa 1957. Sisällöntuottajat karkotettiin lyseosta kahdeksi kuukaudeksi ja levityksestä huolehtinut nappasi 6 tuntia karsseria, jonka hän kärsi rehtori E. R. Levannon valvonnassa joululomalla.

Mitä kaikkea oppikoulunopettajat säädättömyyksiin ovat lukeneet, ei ole tarkkaan tiedossa, mutta epäiltävää on, että naisen genitaalien nimityksillä on osansa ärtymyksessä. - IV B-luokan oppilas Hurskainen ei ainakaan hurskastellut, koskapa häntä lokakuussa 1936 nuhteli "sopimattomien puhumisesta" lehtori Nikupeteri (pääministeri Lipposen ex-appiukko). Summa summarum: toivoton taisto riettauden valtaa vastaan...

Kaikenmoinen heittäminen - tosin väärään aikaan väärässä paikassa - on ollut oppilaista mukavaa, opettajista ei. Sahajauhojen, tossun, omenan, herneitten, läkin eli musteen sekä mustepullon, kiven, lakin, lennokkien, nenäliinan, nuolen, pallon, lumipallon,

sylkipallon, paperipallon, virsikirjan, muovailuvahan ja koiranpommin paiskomisesta luokassa sakotettiin eli kaiken hauskan heittämisen päätteeksi lehtori on heittänyt paiskaajat arestiin. Toisinaan luokka sai toimia - kun mais-terin silmä vältti - pelikenttänä: siellä potkittiin palloa, ja puulämmityskaute-na kakluunin edessä olleita halkoja.

Klassikon nulikat olivat joskus turvallisuusriskejä ympäristölleen: toisluokkalainen kelmi "heitti kadulla lunta humalaisen ukon päälle ja kiusasi häntä" 15. 2. 1901. Myöhemminkin koltiaisia on rangaistu nimenomaan lumipallojen viskomisesta kadulla, varsinkin ensi lumi marraskuussa on aina luonut koulupojille ylivoimaisen kiusauksen pyöräytellä hyppysissään lumipalloja ja paiskata ne sitten tovereiden tai kadulla kulkijoiden päälle. Lehtori Kiviluoto taas joutui kivisateen keskelle juuri ennen joululomaa 1932, kun seitsemän I B-luokan koulutulokasta ryhtyi ammuskelemaan luokassa, eikä hänen auttanut muu kuin siirtää sotaisat pikkupojat tunniksi arestikoppiin syynä "sritsien tuonti kouluun ja niiden käyttö".

Tasan sata vuotta sitten Klassikon rehtoria kismitti se, että lukiolaispoika "lainasi toiselta soitto koneen, jotta sillä voisi soitella koulussa ja aikaansai soitollaan häiriötä". Nuori mies taisi ennakoita kännykkaaika.

Sanotaan, ettei yrittänyttä laiteta, mutta laitettiinpa vaan: ekaluokkalainen vesseli puoleksi tunniksi miettimään te-kostaan, koska hänellä oli "puhumisen yritys tunnilla" vuonna 1901. Montako sanaa vekara ehti saada suustaan ulos, ei käy tuomiosta ilmi.

I B-luokan koulutulokas oli vuonna 1903 kontaktinkipeä: "nyki ja häiritsi tovereitaan, jotka rukoukseen tullessaan menivät hänen ohi". Rehtori tutki tapauksen, haastatteli asianosaisia ja julisti tuomion: moinen kәpälöinti ei ole suvaittavissa - tunti arestia. Saman pituisen rangaistuksen nappasi IV B-luokan imitaattori, aikansa Kulta-Jukka, "oppilaitoksen juhlallisten menojen sopimattomasta matkimisesta" loka-kuussa 1900.

Koulutöiden siirtäminen tulevaisuuteen tai ainakin huomiseen - manjamentaali-teetti - on tunnetusti viehättänyt oppilaita. Totta kai väsyneenä ja tyn- pääntyneenä mieluusti työntää ikävät

Miksi käyn koulua?

*Koulua käynne me nuoret ja vanhat,
Elämän luvassa istutaan.
Kirjat on edessä oppia täynnä,
Hilkan vain ehtimne herrassaan.
Elämän maister, ankara herra
Läksymme vaativat tarkkaan.
Kokta hän armolla raukainseppi
Jotain jos heitämme huonissa.*

Kopio F. E. Sillanpään VI luokan
ainevihosta Tampereen Realilyseos-
ta syyslukukaudelta 1905.

Valok. Pentti Keskinen.

läksyt tuonemmaksi. Mutta siitä ei
kuitenkaan hyvää seuraa, todistaa
tuleva Nobel-kirjailija:

Huolellisuus ei liene ollut kolmas-
luokkalaisen huithapelin vahvimpia
puolia 110 vuotta sitten, "koska ei
pruukkaa muistaa mistä on läksy".
Arvattavasti sama ongelma rassaa kou-
lulaisia vielä 110 vuoden kuluttuakin.

Sananparrella "mitä koulu kovempi,
sen oppi selkeämpi" voivat - ainakin jäl-
keenpäin - lohduttautua ne koiruoksien
tekijät, jotka kuluttivat housunpersuksi-
aan lauantaiehtoopäivisin kärsiessään
vapausrangaistustaan iltahämärissä
koulutalossa oppituntien jälkeen. Sitä
paitsi vaikka lyseon pojat ahkerasti
arestissa istuivatkin, eivät he silti mi-
ttään reppanoita olleet. Akateemikko
Matti Kuusi on koulun matrikkelia tut-
kiessaan arvottanut Turun Reaalilyseon
toiseksi parhaimmaksi kouluksi koko
valtakunnassa: Ressusta valmistuneita
merkkimiehiä on Suomi pullollaan. Mut-
ta kepposet - nuo koulupäivien suola ja
pippuri - kuuluvat oleellisesti elämään
eivätkä ne voi koskaan kadota lyseolais-
ten muistojen peruutuspeilistä.

Somerolla sanottua

Ei suu (sinua) ol hankikantoo vasten ruakittu (lihavasta ihmisestä).

Ei taivaam päivin katimpoika kauron syä (mahdottomasta asiasta).

Ei tyhjä lato kattoo kaipa (kaljupäästä).

Nil om maltaat makjammallas (vastanaineista).

*On ollu pirruin kans papurihel (kun jonkun naamassa on esim.
rupia).*

Mistäs tikku hikkoo (laihoista ihmisistä).

Herramainer ruumis talompoikasteej jalkaim päälä.

Kyl kantokin kaunis o, kuj Jumala sem marjoil koristaa.

Simmonen akka sitä saarap pittää, ettei se sänkyn olkiin sekau.

Kun on iso tukka ja suuri nokka, nim pää on vatupassis.

Ei haitta mittään, sano Vinkjä ku hevonom puujalkaam potkas.

Ol ihmisiks, sano Aleni sikkaas.

Kiinev veti kun tauti Jokelan suun.

Hyvä tuppaa tulemaa, sano Aura-Kustaa, kun olkikattoo teki.

Hiljaa lapset lehteril, taikka pappi saarnaa koko päivän.

Kyl nym mens kun ols, sano ämmä kun ykstoistas tytär naitii.

*Tähän asti sää olet ollut Tuamine, mut nys sää olet Viämine, sano
Juatet Tuamisel, kun sai sev varkaurest kiine.*

Lyä takasin ku Hinkkasem mankei.

Helmikuun hellettuulet maaliskuusa maksetaan.

Kyl voima voi, sano Hurra kun Kukkoharjaa loi.

Someron sananparsia, SKS 1977.

Tuomiovuorelta kultaisiin metsiin - fantastiset valtakunnat kansien välissä

Olipa kerran, tai ei oikeastaan ollut, jos totta puhutaan, mutta kuvitelkaamme niin. Tällaista aloitusta ei toistaiseksi ole kenenkään tarvinnut tarinoilleen kirjoittaa. Kun lukija poimii käteensä fantasiakirjan, hän tietää jo muutenkin odottaa mahdolluuksia ja hilpeintä todellisuuden halveksuntaa, ja saattaapa kaiken lisäksi iloitakin siitä. Uskomisen ja eläytyminen ovat puolet huvista, jolleivät enemmänkin.

Fantasia on kirjallisuudenlajina nuori. Haaveilijoitahan on ollut aina - monenlaisia utopioita ja unikuvia on tallennettu paperille niin kauan kuin on osattu kirjoittaa. Fantasian juuret ovat vanhoissa jumaltarustoissa, uskonnollisissa teksteissä ja keskiajan ritariromantiikassa. Varsinaisen fantasiakirjallisuuden syntyä en kuitenkaan ajoittaisi edes vielä Jules Vernen

seikkailuihin tai muihin 1800-luvun mainioihin kuvitelmiin, vaan vasta 1900-luvun alkupuoliskolle, jolloin alkoi J. R. R. Tolkienin valtakausi.

Tolkienin suuresti rakastettu Taru sormusten herrasta on fantasian esikuvana ja esimerkkiteoksena kerassaan ylittämätön. Se sisältää kaikki fantasiakirjallisuuden peruspiirteet: hyvän ja pahan ikaikaisen taistelun, yliluonnollisten voimien mukaantulon, taikaesineet, satuolennot ja ennen kaikkea sankarijoukon, jolle annetaan tehtäväksi pelastaa maailma uhkaavalta tuholta. Tarinasta yritettiin aikoinaan löytää symboliikkaa ja yhtymäkohtia maailmansotien kaaokseen, mutta Tolkien itse kielsi senkaltaiset tulkinnat. Fantasia ja kirjallisuus yleensä eivät hänen mukaansa saisi toimia välineenä, vaan ne ovat itsessään tarkoituksellisia.

Tarinoita kerrotaan, koska ne haluavat tulla kerrotuiksi.

Erään mallin mukaan fantasiakirjallisuus voidaan siis nähdä joka suuntaan haarautuvana verkkona, jonka keskipisteessä olisivat kehitykselle alkusysäyksen antaneet Tolkienin teokset. Toinen hyvä jäsennystapa on fantasiagenren sisäisten tyylisuuntien mukainen viisijako. Siinä fantasia jakautuu perinteiseen eeppiseen fantasiaan, roolipelimaailmoissa syntyneeseen toimintakeskeiseen miekka ja magia -fantasiaan, lastenfantasiaan, huumorifantasiaan ja rinnakkaistodellisuusfantasiaan, joka on jo melko lähellä omaa maailmaamme. Eri suuntausten välillä ei ole enää selviä rajoja, vaan moderni fantasiakirjailija yhdistelee niitä itselleen mieluisissa suhteissa.

Eeppisellä fantasialla on vahvin

mytologinen ja kansanperinteellinen pohja, ja kaikkein puhtaimmillaan se käsittäisi kenties vain Tolkienin tuotannon, mutta lisäämällä siihen roolipeli-fantasian piirteitä saadaan näiden kahden välimuoto, perusfantasia, joka on laajin ja kirjavin fantasiakirjallisuuden osa-alue. Tämän suuntauksen tarinat ottavat yleensä ennemminkin pitkän kirjasarjan kuin yksittäisen teoksen muodon, ja niissä taistellaan maailman herruudesta sekä sankarihahmojen että valtavien sotajoukkojen voimin. Tarina kulkee saman, hyväksi havaitun kaavan mukaan ja päättyy lähes poikkeuksetta kamppailuun taikavoimia omaavan vihollisjohtajan ja keskeisimmän päähenkilön välillä. Tolkienin jälkeen parhaiten oman eppisfantastisen universumin luomisessa lieene onnistunut Robert Jordan monikymmenosaisessa Ajan pyörä -saagassaan.

Lastenfantasiassa yleisin tunnistuskriteeri on se, että päähenkilöt ovat lapsia, tai vaihtoehtoisesti eläimiä. Tämä ei kuitenkaan yksistään oikeuta luokitelua - väittäisinpä, ettei pelkästään lapsille suunnattua fantasiaa ole todella olemassakaan. Aikuisen kirjoittama teksti sisältää aina jonkin verran aikuisten maailmaan kuuluvia ajatusmalleja, joten aitoa lastenfantasiaa eivät oikeastaan voi kirjoittaa muut kuin lapset itse. Lisäksi olen huomannut, että monet viime vuosien uutuuudet, esimerkiksi velhokoululaisten seikkailuista kertova Harry Potter -kirjat ja Brian Jacquesin eläinfantasia Redwallin taru, voivat saamastaan lastenkirjanimikkeestä huolimatta olla liian pelottavia perheen pienimmille. Moneltakin kannalta ne vetoavat enemmän aikuisiin.

Huumorifantasialle tyypillistä on oman maailmamme elementtien siirtäminen perinteiseen fantasiaympäristöön hullunkuristen ristiriitatilanteiden luomiseksi. Näin tekee huumorifantasian mestari Terry Pratchett antaessaan Kiekkomaailmansa satulahmojen keksiä rockmusiikin tai elokuvateollisuuden vaarallisella taikuudella höystettynä. Toinen tie toimivaan parodiaan, tai vaikka silkkään slapstick-hurjasteluun, on oman arkipäivämme katastrofaalinen sotkeminen yllättävillä fantasielementeillä. Tämä menettely on jo eräänlainen rinnakkaistodellisuusfantasian muoto. Siinä luodaan jollakin tavalla muunneltu versio maailmastamme,

vaihtoehtotodellisuus, jossa pintakerros rikkoutuu paljastaakseen luonnonlakeja uhmaavat fantasiapiirteet.

Rinnakkaistodellisuusfantasia on genren alalajeista psykologisesti kiinnostavin. Sillä saattaa olla vahva tunnetason vaikutus lukijaan, koska se on "mitä jos" -kirjallisuutta. Se esittää pelottavia uhkakuvia ja kiehtovia mahdollisuuksia, jotka fantasiamaailman ja oman maailmamme samankaltaisuus saa tuntumaan hyvinkin todellisilta. Suuntauksen taitavimpia edustajia on jumalhahmoilla, enkeleillä ja paholaisilla ovelia visioita sommitteleva Neil Gaiman. Suomalaisessa kirjallisuudessa hyvä esimerkki on Johanna Sinisalon teos Ennen päivänlaskua ei voi, jossa kuvattu maailma muuttuu vaihtoehtotodellisuudeksi, kun siihen lisätään fantasielementtinä peikkoja.

Kuten Tolkien oivalsi, piilokritiikki ja symboliset viittaukset arkimaailmaan saattavat herkästi pilata hyvän fantasiakertomuksen. Sadut ja mielikuvitus-tarinat ovat sen sijaan yksi parhaista kanavista yleisinhimillisten filosofisten kysymysten pohdinnalle. Yllättävää kyllä, niin kutsutun aikuisfantasian piirissä tähän ei juurikaan panosteta, mutta lastenfantasiassa syvällisetkin ajatukset saavat osansa - joissakin teoksissa, kuten Pikku Prinssissä, ne ovat suorastaan ensiarvoisen tärkeitä. Erityisesti kuolemaa mietitään lastenfantasiassa monelta kannalta; joko osana alkuasetelmaa kuten Michael Enden kirjassa Tarina vailla loppua, tai kertomuksen tapahtumien vuoksi, kuten Eva Ibbotsonin kummitusperheen seikkailuissa. Vaikeatkin asiat voivat tulla satumaailmassa nähtyinä uudella tavalla hyväksyttäviksi.

Toisaalta voidaan sanoa, että fantasiakirjallisuudessa pääosassa on sen kuvitteellisuus. Hyvän fantasian kirjoittamisen ongelmana onkin se, miten luoda jotakin, joka on yhtä aikaa uskottavaa ja uskomatonta. Kuvitteellista, mutta lukijalle hetken aikaa täysin totta. Lukijat haluavat fantasiaromaanin avatessaan kohdata tuntemattomia maita ja mahdolltomia olentoja. He etsivät taikatulen räiskyntää ja hurjia myyttejä, ja toisaalta myös suloisia suvantokohtia - mielikuvitusmaailmassa kaunis on monin verroin kauniimpaa kuin täällä. Osittain sitä vahvistaa jännittävä vastakohtaisuus. Jättäjäishämä-

häkien hyökkäyksen ja lohikäärmeiden tulikivenkatkun jälkeen haltiat tanssivat ja laulavat iltahämärässä kultaissa metsässään, ja uljaat, tähtisilmäiset kuninkaat ja kuningattaret katsovat valtakuntaansa hohtavien linnojensa siroista torneista. Eniten lukuelämysten vahvuutta tehostaa ihmisten ajatusten voima, rajaton kyky värittää harmaus omassa mielessään.

Kaikesta tästä huolimatta fantasiaa ei ole koskaan pidetty vakavasti otettavana kirjallisuudenlajina. Sen on oletettu olevan lähinnä nuoria ja lapsia varten, tai sitten se on leimattu huonolaatuiseksi muutamien kehnojen edustajiensa vuoksi. On kuitenkin muistettava, ettei kirjailijan suosima realismi määrä vaikuta teoksen laatuun. Uskallanpa väittää, että fantasiakirjallisuuden määrä-laatu-suhde on itse asiassa parempi kuin niin sanotun oikean kaunokirjallisuuden vastaava. Fantasiasuuntaus on tuottanut suuren joukon kiehtovia teoksia, joille pitäisi ehdottomasti valmistaa paikka maailmankirjallisuuden suursaavutusten galleriasta. Ja niille, jotka edelleen uskovat vakaasti fantasian olevan lastenkirjallisuutta, on syytä muistuttaa, ketkä sitä kirjoittavat. J. R. R. Tolkien, sen lisäksi, että käytti koko pitkän ikänsä yhden fantasiamaailman luomiseen, oli arvostettu yliopiston professori, kirjallisuushistorian kunnioitettu asiantuntija ja kielitieteellinen nero.

Onnekkaita ovat ne, jotka eivät menetä kosketustaan satumaailmaan. Se on aina muuttuva ja uusi, mutta silti ihmeen ajaton, ja siellä koetut seikkailut jättävät varmasti jälkensä ihmiseen. Mikä voisi satuja paremmin opettaa meitä katsomaan silmät avoinna kaikkiin suuntiin ja eläytymään siihenkin, mikä ensi näkemältä on vierasta ja odottamatonta? Fantasiakirjallisuuden opetus on, että elämä on loputon seikkailu, aina ja kaikkialla. Sen antoi Tolkien sanottavaksi urheilun hobiiteilleen, jotka kaikkien koettelemustensa jälkeen lauloivat yhä: "Tie vain jatkuu jatkumistaan, ovelta mistä sen alkavan näin. Nyt se on kaukana edessäpäin, jos voin, sitä joudun seuraamaan."

Tiiliä tekemässä

Kun enoni Vilho Rantala oli ostanut kotitilansa itselleen, päätti hän rakentaa uuden asuinrakennuksen vanhan ja jo rähjäisen tilalle. Se oli iso urakka, ja vaati ennakkoon suunnittelemaan ja hankkimaan rakennusaineet valmiiksi. Rakennusmestari teki piirustukset ja suunnitelman sekä laskelmat tarvikkeista. Siitä se sitten alkoi.

Talvella vuonna 1936 kaadettiin puut metsästä ja katkottiin hirreksi veistettävät määrämittäisiksi. Loput tehtiin tukeiksi ja vietiin läheiselle sahalle sahattavaksi laudoiksi. Hirreksi veistettävät kuljetettiin hevosella lähelle tulevaa rakennuspaikkaa. Keväällä, kun aurinko jo lämmitti, tukit kuorittiin ja rakennusmiehet veistivät piilukirveellä ne seinähirsiksi. Kun veistotyö oli tehty, pinottiin hirret harvaan tapuliin lautojen avulla, jotta ne kuivuisivat ja pysyisivät suorina.

Kun koulunkäynti keväällä päättyi, pääsin minäkin mukaan tähän rakennuspuuhaan. Ensimmäinen tehtäväni oli siivota hirsien veistopaikka. Katkoin kaikki pitkät lastut noin 70 sentin mittaisiksi ja pinosin ne kauniiseen pinoon kuivumaan. Pikkulastut ja puun kuoret vietiin pellolle ja poltettiin.

Seuraavana talvena ajettiin iso kasa soraa pihalle rakennuksen pohjavalua varten. Kaupasta tuotiin naulat ja painava nippu kattopeltiä sekä iso nippu harjaterästä. Puusepältä aikaisemmin tilatut ovet ja ikkunat tuotiin kotiin. Vielä oli tärkeä rakennustarvike hankittava: tiilet.

Tiilet oli päätetty tehdä kotona kesällä, kun iso puimamakasiini olisi tyhjänä viljoista ja heinistä. Homma alkoi sillä, että tiilimestarin kotoa haettiin tiilikraana ja muut tarpeelliset työvälineet. Tämä kraana oli yli kaksi metriä korkea ja noin kahdeksankymmentä senttimetriä halkaisijaltaan oleva tynnyri, jossa oli sisällä pystyssä tukki. Tukkiin oli kiinnitetty tappeja, jotka tukkia pyöritettäessä sekoittivat tynnyriin laitetun saven ja hiekan. Tukin yläpäästä oli sivulle pitkä puu, johon kiinnitetty hevonen pyöritti tukkia. Tynnyrin alareunassa oli 15 x 15 cm:n reikä, josta valmis savimassa tuli ulos.

Niilo Tainio 1940.

Kuva kirjoittajan.

Hiekka, savi sekä vesi oli tuotu valmiiksi tynnyrin viereen, josta tiilimestari syötti kraanaa. Tiilimestari sai työskennellä rauhassa pyttynsä vieressä, mutta sillä, joka kantoi savea tiilenlyöjille oli kiire juosta. Makasiinin takaovien eteen oli tehty laudoista pitkä pöytä, jossa kaksi miestä teki tiiliä. He paiskasivat pöydälle savea puusta tehtyyn kehään ja tasasivat massan puupalikalla. Kantajat veivät tiilet makasiiniin ja kaatoivat märät tiilet kehikoista kauniisti vieri viereen lattialle.

Minulla oli tärkeä tehtävä ajaa hevosta, joka kulki yhtä samaa taukoamatonta ympyrää. Paljain jaloin minä kävelin hevosen perässä ja ajattelin, ettei päivästä tule loppua ollenkaan. Tiilihommaa jatkui neljä päivää, sillä tiiliä tarvittiin yli viisituhatta kappaletta.

Uuteen taloon oli suunniteltu sellainen lämmitysjärjestelmä, jossa keittiön hella lämmitti koko talon. Savuhormit tehtiin kamarien puolelle niin, että ne lämmittivät myös kamarit. Tämä oli siihen aikaan uusi keksintö.

Tiilet saivat kuivua makasiinin lattialla viikon, jonka jälkeen ne käännettiin syrjälleen ja taas viikon päästä toiselle syrjälleen. Kun ne olivat tarpeeksi kuivat, alkoi miilun teko. Pellolle vähän matkan päähän rakennuksista tasattiin kymmenen metriä sivuiltaan oleva alue. Hevoskärryillä kuljetettiin tiilet paikalle ja ladottiin harvaksi kasaksi. Tämä oli

tiilimestarin hommia. Hän pinosi tiilet lomittain kerroksiin eri suuntiin vinoon siten, että liekit pääsisivät läpi. Miilun pohja ladottiin niin, että alle jäi kolme pesää, jotka ulottuivat läpi miilun. Näin poltettaessa voitiin työntää kummastakin päästä puuta pesään.

Kun kaikki tiilet oli ladottu, alkoi miilun peittäminen. Ensimmäin levitettiin kerros olkia, jotka peitettiin turpeella siten, että pesän suut jäivät auki ja päälle jäi pari ilmareikää, joista savu ja kosteus pääsisivät ulos. Sitten alkoi miilun poltto. Pitkiä puita työnnettiin pesät täyteen ja sytytettiin palamaan. Kun pesät paloivat hyvin, tukittiin pesien aukot lähes umpeen tiilillä. Vain sen verran jätettiin aukkoa, että hidas palaminen olisi mahdollista.

Polttamista jatkettiin taukoamatta kolme vuorokautta. Sen jälkeen miilu peitettiin kokonaan ja jäätin vahtimaan, ettei lämpö pääse mistään karkuun. Kun kasa oli viikon jäähtynyt, alettiin poistaa peitemaata, jotta nähtäisiin oliko poltto onnistunut. Ja olihan se onnistunut erittäin hyvin: lähes kaikki tiilet olivat kauniin punaisia.

Sitten alkoi miilun purkaminen. Tiilet kuljetettiin lähelle tulevaa rakennuspaikkaa varastoon. Savupiipun muuraukseen varattiin ja pistettiin syrjään kaikkein tummimman punaisiksi palaneet. Vaaleammat varastoitiin toiseen kasaan. Tiilet peitettiin hyvin lautakatolla, ja näin oli saatu valmiiksi koko urakka.

Minulle jäi hyvät muistot tästä rakennustyömaasta. Työ oli ollut opettavaista ja antoisaa ja hyödyllistä ja

*Näin syntyy savitiili Kankareen tiili-
tehtaassa. Kuva Arvo Kankareen.*

Maidon tie meijeriin

Someron osuusmeijerin perustava kokous pidettiin Långsjön kartanossa toukokuun 13. päivänä vuonna 1905. Meijeritoiminta pääsi alkuun Sillanpään kylään rakennetussa meijerissä joulukuun 17. päivänä vuonna 1906. Osuuskunta rakennutti toisen meijerin Joensuuhun Ruunalan risteykseen vuonna 1924. Siitä tuli myöhemmin osuuskunnan päämeijeri. Tämän meijerin sijainti teki mahdolliseksi myös Koistuhdan maidontuottajien liittymisen osuuskuntaan. Niinpä jo helmikuun 2. päivänä 1925 jäsenrekisteriin merkittiin Koistuhdasta Väinö Pukkila, Jooseppi Koskinen, Edvald Heikkilä (osuus siirretty Johannes Alitalolle 3. 5. 1932) sekä Kalle Helenius (myöhemmin Hippa).

Meidän muuttomme Koistuhaan kesällä 1937 vaikutti myös taloudenpitoon monella tavalla. Suurin muutos lienee ollut maidon toimittaminen meijeriin kotona separoimisen ja kirnuamisen sijasta. Koistuhdasta talot ajoivat maidot Someron osuusmeijeriin lehmäluvun mukaisen vuorojärjestelmän mukaisesti. Maitojen kuljetus tapahtui hevosilla, mutta Heikkilä ja Koivula toimittivat maidot joskus autolakin. Kun takapenkin saattoi irrottaa, jäi tilaa maidoille.

Keväästä 1939 maitojen ajossa siirryttiin kuorma-autokuljetukseen. Ajo tapahtui Jokilan (Arvo Allin) kuorma-autolla. Tällöin aloitettiin maidon lähettäminen meijeriin myös Vanhalasta. Tätä iloa kesti kuitenkin vain talvisodan alkuun. Bensiinin saanti yksityisautoihin loppui kokonaan. Myöhemmin vietiin autoista renkaatkin armeijan tarpeisiin. Autot jäivät vuosikausiksi pukkien päälle. Näin seisoivat tallissaan Koivulan "letukkakin".

Kun maidon saanti meijeriin jäi jälleen yksinomaan hevoskuljetusten varaan määräämättömäksi ajaksi, päättivät Koistuhdan isännät vaihtaa meijeriä siitakin huolimatta, että olivat Someron osuusmeijerin jäseniä. Vaulammin meijeri oli huomattavasti lähempänä, ja sinne nyt maitojen matka alkoi vanhan hyväksi koetun ajojärjestyksen mukaan. Maitojen lähettäjien lukumäärässä tapahtui vuo-

Aarne Paikkari maitokuskina Saarentaan kylässä 1930-luvulla.

Kuva Torsti Salmisen.

sien vieressä vain vähäisiä muutoksia. Yhteen kuormaan maidot kuitenkin aina mahtuivat. Kuormaan noudettiin ensimmäiseksi Koivulan maidot Punsan tonkan tullessa viimeisenä.

"Meikäpoika" joutui heti koulusta päästyään miesten töihin - mitä ajan henkikin edellytti - ensimmäisenä rauhan vuonna 1945. Koistuhaankin oli saapunut Karjalasta siirtolaisia, jotka olivat jo asettuneet tuleville asuinsoilleen. Kesän tullen uskoi isä minun, jo 14-vuotiaan poikasen, selviytyvän maitoreissusta yksin. Ensimmäisen matkani tein kesäkuun 10. päivänä 1945. Reissuja sattui sitten kohdalleni keskimäärin kerran viikossa lähes kolmen vuoden ajan. Niistä on jäänyt mieleen monenlaista kommellusta, sekä vahinkoja että hauskaakin.

Hauskaa oli ajaa Rehumäen Reetan kanssa kilpaa meijerille. Reetta yleensä voitti yhden talon kevyellä kuormalla ja virkulla hevosella. Yhdessä saimme kuitenkin kuormat purkaa ja kaataa tonkat punnitusaltaaseen, sillä kirjoittamaton sääntö oli, että aina meijerillä autettiin edellä taikka jäljessä tullutta.

Kunkin talon tonkan kaulassa oli nahasta tehty pieni reppu, jossa vas-

takirja kulki mukana. Siihen meijerska merkitsi kunkin talon punnitukseksi tulleen maitomäärän ja pääsääntöisesti vajaan litran lähimpään täyteen pyöristäen. Sen mukaan maksettiin sitten maitotilitys. Paluukuormassa tuotiin sitten tonkissa takaisin kuorittu maito, määrältään suhteessa vastaanotettuun täysmaitoon.

Maitoreissuun liittyi silloin säännöstelyajan kurinalaisuus. Vaulamillakin oli paljon lehmättömiä talouksia, ja kun silloin paikallisissa kaupoissa ei maitoa ollut myynissä lainkaan, noutivat nämä maitonsa suoraan meijeristä. Siellä oli tätä varten henkilö, joka yleisostokortin maitokuponkia ja käteismaksua vastaan täytti maidonnoutajan hinkit ja kannut. Maito kuten muutkin elintarpeet oli uskomattoman tarkkaan säännösteltyä. Näin ei ollut mahdollista, että meijeristä olisi voitu antaa yhtään ylimääräistä. Koistuhdasta maitokyydin mukana tuotti maitonsa Salmisen iäkäs pariskunta. Joka kerran hinkkisen mukaan oli kääritty maitokuponki ja maksuun tarvittavat rahat.

Meillä oli sellainen etujalastaan syntymävikainen Kimo-valakka. Se oli sitkeä, nöyrä ja hyvä työhevonen, mutta

Pauli Ruponen maitolaiturilla 1970-luvun alussa. Kuva Toini Ruposen.

vähän säikky. Sodan jälkeen oli maanteille ilmestynyt saksalaisperäinen (niin minä uskoin) ns. Kempstu-kuorma-auto. Niitä oli liikenteessä suhteellisen paljon. Ne olivat väriltään tuollaisia armeijan tummanvihreänruskeita ja niiden kuormatilaa peitti yleensä pressu. Ja se pressu lepatti aina jostain kulumastaan ja oli Kimolle kauhistus. Ja kauhistus se oli sitten kuskillekin. Vain kerran Punsan luota kotimatalla Kimo pääsi minulta karkuun, mutta Siltaniityssä polkupyörällä vastaan tullut Säterin

Jussi oli tilanteen tasalla. Yksikätisyydestään huolimatta hän syöksyi Kimon suitsiin kiinni ja piteli hevostani, kunnes ehdin juosta paikalle.

Niin hevonen kuin mieskin oppivat yhteispelin, mutta jos peliin tulee muutos, voi käydä hullusti. Niin kerran: 1940-luvulla lehmät poikivat luonnonmukaisesti keväällä. Vainiolla maaliskuulla, rekikelin aikaan, oli lehmä poikunut, eikä Kimo sitä tien-nyt. Vainiolta oli aina meijerimatkkaan lähtenyt yksi maitotonkka, joka sitten

oli kurritonkkana paluukuormassa. Mutta nyt ei maito ollutkaan mahtunut yhteen, vaan reissuun oli lähetetty kaksi tonkkaa, molemmissa paluukuormassa kuorittua maitoa. Kun nostin ensimmäisen tonkan maahan ja nousin rekeen ottamaan toista, ymmärsi Kimo, että nyt lähdetään, kuten aina ennenkin. Olin juuri saanut toisen tonkan ryntäilteni nostaakseni sen reen laidalle, kun hevonen nykäisi reen liikkeelle. Seuraukset arvaakin. Silmänräpäyksessä olin selälläni tiellä, tonkka sylissä ja naama ja vaatteet maidosta märkinä. Hevosen sain sentään huutamalla pysähtymään hyvän matkan päähän tapahtumapaikalta.

Vapun päivästä -48 olen kirjoittanut muistiin: "Iltapäivällä isä kylvi vehnää, mutta minä tein maitolavaa (laituria) tien viereen, kun nyt toukokuun alusta aletaan viedä maidot autolla Someron meijeriin. Tähän asti on maidot viety monta vuotta hevosilla Vaulammin meijeriin."

Mitään maitolaitureita ei aikaisemmin ollut, vaan tonkat nostettiin kuorma- ja suoraan maasta. Nyt autokuljetuksen alettua ne vaadittiin. Maitolaitureiden muodot ja mallit olivat aluksi silmiinpistävän kirjavia, mutta olympiavuoden keväällä -52 meijerit toimittivat valtakunnanlaajuisesti yhtenäisiä rakennuspiirustuksia rakentamisohjeineen laituritilanteen korjaamiseksi. Maitolaiturit saivat nyt portaat, seinät ja katot.

Maidon kuljetus Koistuhdasta meijeriin tapahtui taas pitkästä aikaa kuorma-auton avolavalla. Aluksi maitoa ajoivat yksityiset autoilijat, myöhemmin meijerin omat autot. Heinäkuun 20. päivänä 1971 meijeri siirtyi säiliökeräilyyn. Someron osuusmeijerin taru loppui toukokuun 31. päivänä 1989, jolloin osuusmeijerin keräilyauto kiersi reittinsä viimeisen kerran.

Kaikki muuttuu, päättyy ja loppuu kokonaan. Nuoret eivät enää tiedä, mitä somerolaisille aikoinaan merkitsi oma osuusmeijeri. Se merkitsi olemassaolonsa aikana tuhansille ja taas tuhansille, niin meijerin työntekijöille kuin maidon tuottajillekin äärettömän paljon. Osuusmeijeri oli aikanaan välttämätön koko pitäjän talouselämälle, yleiselle hyvinvoinnille ja kehitykselle.

Meijerin maidonkeräysauto reitillään Koistuhdassa 1970-luvun alussa. Kelkassa Mikko Paakkonen. Kuva Mikko Paakkosen.

Terttilän Isojoen ja Mustjoen perkaushankkeen historiaa

Kaarina Korvenojan maalaus Mustjoesta vuodelta 1979. Kuva Ulla Hovilan.

Viisituhatta vuotta sitten merenlahti ulottui Salo-USkelan suunnalta nykyisen Kaskiston Halkjärveen, jonka rannoille ovat kivikauden ihmiset jättäneet merkkejä asumuksistaan. Luukkalan kosken luona oleva kallio on aina muodostanut mahtavan esteen sen takana oleville vesille. Sen jälkeen kun ihminen aloitti maanviljelyksen ja karjanhoidon, tulvivat joet alkoivat haitata rantaniittyjen heinäkorjuuta. Ensimmäisen kerran mainitaan Kaskiston talonpoikien hävittäneen myllypadon Luukkalan koskessa vuonna 1641, josta teostaan he olivat vastaamassa Kiskon käräjillä.

Vuonna 1890 tehtiin suunnitelma joen perkaamiseksi Luukkalasta Halkjärveen saakka. Kustannusarvio oli 15 000 mk, mutta hanke kaatui myllärin vaatimaan 10 000 markan korvaukseen. Mylly oli paperitehtaan lopettamisen jälkeen rakennettu uudestaan. Paperitehtaan toiminta oli loppunut vuonna 1874.

Seuraavan kerran perkausta suunniteltiin vuonna 1929, jolloin kustannusarvio oli 1 miljoonaa markkaa. Työt saatiinkin alkuun ja joki peratuksi aina Halkjärveen saakka.

Kahdenkymmenen vuoden kuluttua kaivinkoneet alkoivat perata auki kaikkia mahdollisia veto-oja ja samaan aikaan

alettiin ojittaa myös metsiä niin, että itse pääväylä meni pahasti umpeen. Sen seurauksena Isojoen varrella ja Mustjoen alajuoksulla alkoi esiintyä jatkuvasti vaikeita tulvia.

Maanomistajat tekivät jälleen jokien perkauspäätöksen vuonna 1966 laske-matta kustannuksia. Nyt jälkeinpäin on selvää, ettei hanketta olisi voitu toteuttaa kylän omin eikä lainatuin varoin, siksi kallis Terttilänjoen perkaus oli. Mutta kun Someron kunta joutui jätevedenpuhdistamon takia mukaan hankkeeseen ja kun Helsingin vesipiiri antoi kaiken sen vallassa olevan tuen, saatiin työ alkuun. Terttilänjoen perkausta varten saatiin valtion työllistämisvaroja, joista Someron kunta maksoi 10 prosenttia.

Perkaus suoritettiin talvella 1979 - 80. Perattu matka oli 2 kilometriä, ja maa-aineksen määrä 50 000 kuutiometriä. Perkauskustannukset ovat tähän mennessä olleet 780 000 mk Terttilänjoen osalta. Mustjoen perkaus suoritettiin kesällä 1980. Someron kunta maksoi sen kaikki kustannukset, jotka ovat olleet noin 250 000 mk.

Kahdeksankymmenen metrin korkeuskäyrä seuraa Terttilänjoen, Isonjoen ja kilometrin matkalta Mustjoen alajuoksua, joten kunnon virtausta ei synny ilman ihmisen toimenpiteitä. Halkjärven

pinta on vain 79 metriä merenpinnan yläpuolella. Vaakatasossa olevan maaston takia ei Isojoessa tapahtunut parannusta Terttilänjoen perkauksen jälkeenkään.

Marraskuussa 1981 kävi Turun maatalouspiiristä tarkastaja Marita Seppänen tutustumassa Isojoen olosuhteisiin. Silloin oli tulvasyys ja kato vuosi lähes koko maassa. Niin myös Isojoen varrella oli vedet pelloilla ja viljaa korjaamatta.

Maatilahallitukselta tuli tammikuussa 1982 ilmoitus lainan myöntämisestä joen perkaukseen. Lainamäärä oli 570 000 mk. Työt voitiin aloittaa syksyllä 1982, ja ne jatkuivat yli talven suotuisissa olosuhteissa niin, että joki oli auki ja pato tehty kevääseen 1983 mennessä.

Vuonna 1984 viljankorjuun jälkeen on Isojoessa suoritettu jälkisiivous, mm. multaa on suurin määrin puhdistettu joen pohjalta. Töiden katsottiin olevan valmiina 29. 11. 1984 mennessä, jolloin pidettiin loppukokous Toukolassa miellyttävissä tunnelmissa.

Vähäisiä korjauksia suoritettiin Terttilänjoessa ja Isojoessa vielä seuraavana talvenakin, mutta sen jälkeen tilanne on ollut tyydyttävä eikä korjaustarpeita ole esiintynyt.

Someron yleisurheilun kehitys 1950-luvulla

Jorma Älli

Someron lupaavasti alkanut urheilutoiminta jatkui Eero Hermaksen johdolla Somerolla vuoteen 1951. Hermas innosti nuoria urheilemaan, ja hän saikin aikaan lupaavia tuloksia, mutta toiminta lopahti hänen muutettuun paikkakunnalta. Hermas tunnettiin myöhemmin valtakunnallisesti ansiokkaana yleisurheilun tuomarikouluttajana. Somerollakin hän kävi pitämässä monet koulutustilaisuudet.

Hermaksen aikaisista pikajuoksijapojista Jouko Helkiö (synt. 1934) kehittyi kaikkein pisimmälle. Jo 17-vuotiaana v. 1951 hän juoksi 100 metrillä Jorma Ällin ikäennätystä sivuten 11,5. Jouko Helkiö kilpaili koko 1950-luvun, ja ennätyksensä 11,4 hän saavutti v. 1959. Hänen toinen vahva lajinsa oli pituushyppy, jossa hän jo v. 1950 16-vuotiaana teki hämmästyttävän tu-

Pauli Roto

loksen 609. Sen jälkeen 19-vuotiaana 615, 20-vuotiaana 625 ja ennätys 647 syntyi vuonna 1958. Vuosikymmenen lopulla nuorempi veli Jorma Helkiö (synt. 1943) teki tuloaan samoissa lajeissa.

Heittolajeissa alkoi nousta myös uusi lupaava polvi. Esan Pasi Roto (synt. 1930) väläytteli 22-vuotiaana työntämällä kuulaa 13.47. Ennätyksensä 13.86, joka oli jo hyvää kansallista tasoa, hän saavutti vuonna 1955. Vanhempi veli Pauli (synt. 1922) työnsi 13.15 ikämiespäivinään vuonna 1957. Samaisena vuonna Pasi Roton elämäntaival ja urheilu-ura päättyi ikävän onnettomuuden uhrina. Nuorena menehtyi toinenkin somerolainen kuulamies sekä Esassa että Voimassa kilpailut Pekka Erppola (synt. 1929),

Eero Kurki

joka epävirallisten tietojen mukaan työnsi myös pitkälle - 13.22 vuonna 1952. Keihäässsä Esan Eero Kurki (synt. 1926) teki 50-luvun alussa kovimmat tulokset. Vuonna 1951 tulos oli 54.50 ja seuraavana vuonna peräti 58.00, joskin viimeksi mainitun tuloksen todettiin syntyneen alipainoisella välineellä.

Kiekonheiton puolella Esan Aulis Virtanen (synt. 1933) antoi lupauksia heittämällä 19-vuotiaana jo ikäistensä A-luokkaan tuloksella 35.55 vuonna 1952. Seuraavana vuonna tulos parani jo 39.44:ään. Huima edistys sen kuin jatkui. Vuonna 1954 tulos oli 42.60 ja vuonna 1956 ennätykseksi jäänyt 43.41, joka myös oli tuolloin hyvää kansallista tasoa. Virtasen kilpailuvuodet jatkuivat kuitenkin vielä pitkään. Vuosikymmenen lopulla nousi esiin mo-

Jouko Helkiö

Pasi Roto

Matti Vikstedt

Aulis Virtanen

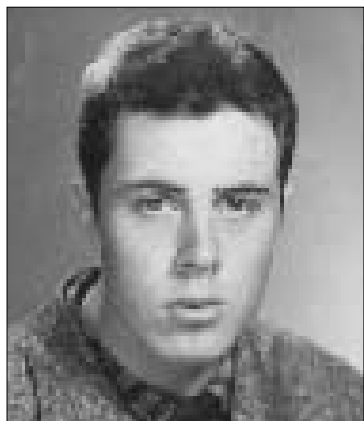
nipuolinen ottelijatyyppe Matti Vikstedt (synt. 1936), jonka isä Kaarlo Vikstedt oli ollut 1930-luvulla Someron paras kestävyysjuoksija.

Voiman puolella Seppo Vesander (synt. 1938) oli varsin monipuolinen lahjakkuus, joka menestyi heittolajien lisäksi hyvin myös hypyissä ja 10-ottelussa. Kiekonheitto oli kuitenkin Sepon ykköslaji ja siinä hän alkoi näyttää taitojaan jo 16-vuotiaana vuonna 1954, jolloin poikien 1,5 kg:n kiekko lensi 38.25 ja miesten välinekin 28.83. Seuraavana vuonna poikien kiekko lensi jo 42.13, joka oli valtakunnan tasollakin aivan kärkipäässä. Vuonna 1956 hän 18-vuotiaana heitti miesten kiekkoa 34.85. Kehitys jatkui ja seuraavana vuonna kiekko lensi 36.78 sekä sitä seuraavana 20-vuotiaana 38.59. Vuon-

na 1959 meni 40 metrin raja rikki, tulos 41.04, mutta parhaimmillaan Vesander oli vasta 60-luvulla. Poikien kuulantyylinnössä putkahti vuonna 1957 pinnalle Voiman Reino Alen (synt. 1941), joka 16-vuotiaana saavutti poikien 5,4 kg välineellä lupaavan tuloksen 13.97. Seuraavana vuonna poikien kuula lensi jo Suomen kärkipäähän oikeuttavan 15.59 sekä miestenkin väline 12.63, joka vuonna 1959 vasta 18-vuotiaana parani lukuihin 13.05.

Seiväshyppy oli kuitenkin 1950-luvun puolivälissä nousemassa Someron ykköslajiksi. Kauko Nyström ylitti vuon-

- 52,7 - 16,4 - 32.40 - 400 - 56.73 - 4.41,2 antaa pistemäärän 6399. Tämän jälkeen Kauko ei enää vinyt 10-ottelua läpi, vaikka teki seipään lisäksi monissa yksityislajeissa vielä paljon kovempia tuloksia: korkeuden 180 jo mainittiin, 100 m 11,3 / v. 1963, pituus 682 / v. 1961, kuula 12.70 / v. 1956, kiekko 39.00 / v. 1957 ja keihäs peräti 64.63 / v. 1959, joka edelleen on paras somerolaisen milloinkaan heittäjä keihästulos. Seiväsennätys parani vuonna 1958 tulokseen 420 ja 1959 tulokseen 422, mutta uran huipennus oli tulossa sitten 1960-luvulla lasikuituseipään

Pekka Erppola

na 1954 silloisen haamurajan 4 metrin, tulos oli tarkalleen 405. Seuraavana vuonna ylittyi 410. Tähän aikaan Kauko loi pohjaa urheilu-uralleen hyvin monipuolisella lajivalikoimalla ja 10-ottelu kuului siihen hyvin kiinteästi. Vuonna 1956 Kauko saavuttikin ensimmäisen SM-mitalinsa juuri 10-ottelusta ottamalla SM-pronssia. Tästä aukeni Kaukon ja koko Someron ensimmäinen maaotteluedustus: Suomi - Länsi-Saksa Hampurissa. Tuossa ottelussa Kauko oli kuudes silloisen taulukon pistemäärällä 6048, joka oli uusi TUL:n ennätys. Nykyisen taulukon mukaan samainen sarja 11,6 - 642 - 12.07 - 175

myötä. Kalevan Kisoissa Kauko saavutti 5. sijan vuosina 1957 ja 1959.

Pentti Nikulan tulokset paranivat vuosi vuodelta hämmästyttävää vauhtia. 4 metriä ylittyi ensi kerran 18-vuotiaana vuonna 1957, josta palkaksi tuli myös nuorten maaoukkue-edustus Suomi - Itä-Saksa (2. tuloksella 400). Vuoden paras tulos oli 405. Seuraavana vuonna ennätys parani tulokseen 416, jolla tuli ensimmäinen nuorten Suomen mestaruus. Kalevan Kisoissa Pentti oli kuudentena (415). Lisäksi Pentti saalisti maaotteluvoitot niin nuorten Pohjoismaisessa kolmimaaottelussa kuin Suomi - Itä-Saksa -ottelussakin.

Urho Eskonen

Vuonna 1959 Pentti kilpaili edelleen nuorten sarjassa, jossa Suomen mestaruus uusiutui (410). Kolmimaaottelussa tuli myös voitto uudella nuorten Suomen ennätystuloksella 422. 1950-luvun päättyessä Somerolla oli siis kaksi kansalliseen kärkeen kuuluvaa seiväsmiestä valmiina siirtymään uudelle uljaalle vuosikymmenelle, molempien ennätys oli tuossa vaiheessa 422.

Viisikymmentäluvun loppupuolen kestävyysjuoksijoista maininnan ansaitsee Esan Urho Eskonen (synt. 1935), joka jo vuonna 1955 teki 1500 metrillä hyvän ajan 4.12,2. Vuonna 1958 hän juoksi 3000 metriä tasan yhdeksään minuuttiin ja teki sikäli historiaa, että hän oli ensimmäinen somerolainen, joka juoksi 3000 m:n estekilpailuja. Ennätys 10.07,8 syntyi vuonna 1959. Toinen saman ikäinen keskimatkuri

Esalla tuohon aikaan oli Alpo Ranta. Nuorista toivoa antoi Reijo Perko (synt. 1939), joka 17-vuotiaana v. 1956 juoksi 1000 metrillä ajan 2.42,0 ja seuraavana vuonna 300 metrillä 38,0. Voiman puolella saman ikäinen Heikki Lahti teki 19-vuotiaana v. 1958 lupaavia tuloksia: 800 m 2.04,5, 1000 m 2.42,0, 1500 m 4.10,6, 3000 m 9.03,0 ja 25000 m 1.38.37,6. Vuotta nuorempi Jorma Kuusinen väläytti samaisena vuonna myös 1000 metrin ajallaan 2.42,6. Kaikki nämä nuoret jäivät kuitenkin lupauksiksi, sillä juoksijaurat vähitellen päättyivät eivätkä ennätykset enää parantuneet.

Urheiluinnostus ja tulokset aaltoilivat, välillä innostus oli korkealla ja välillä taas laimeampi. Valmentajat ja kilpailuvetäjät olivat, niin kuin ovat nytkin, varsin tärkeässä osassa harrastuksen

Heikki Lahti

laajuutta ja tasoa mitattaessa. Hermakseen jälkeen esalaisia valmensivat mm. Hairon veljekset Vilho ja Toivo sekä Oiva Linden. Järjestelypuolella taas Vilho Kujanpään rooli oli hyvin tärkeä. Voiman vahva mies toiminnan vetäjänä tuolloin oli Gunnar Peltovako.

Vetäjien lisäksi kenttätilanteella oli myös ratkaiseva osuus harrastuksen määrään ja tulosten tasoon. Vanha kenttä oli 50-luvun alussa varsin surkeassa kunnossa. Sitten saatiin uusi kenttä nykyiselle paikalle, mutta alkuun uusi kenttäkin oli vielä pehmeä. Kenttätilanne alkoi kuitenkin pian kohentua, kun saatiin kentänhoitajaksi kenttämestari. Seurojen kilpailutoiminta pyöri viikkokilpailujen muodossa, joissa mukana oli runsaasti kilpailijoita yli 10-vuotiaista pojista aina yleisen sarjan kilpailijoihin saakka. Kilpailukausi oli pitkä, sillä vaikka kentät olivat murskapintaisia ja

Alpo Ranta

Seppo Vesander

Reijo Perko

Rudolf Tomasek, Pentti Nikula ja Kauko Nyström vuonna 1962 Jugoslavian armeijan stadionilla. Suomen Kuvalehti 1962.

monesti pehmeän kuraisia, kausi jatkui usein pitkälle lokakuulle. Nykyisillä kestopäälystekentillä kautta aletaan yleisesti lopetella jo elokuun puolella.

Poikasarjoista alkaen kilpailijoita lähetettiin mukaan myös piirin kilpailuihin, parhaita pääsi mukaan jopa valtakunnan poikaurheilupäiville eli SM-kisoihin. Seuraottelut kuuluivat joka kesäiseen ohjelmaan. 1930-luvun perinteitä jatkaen Esa otteli aluksi Kosken Kaikua vastaan ja Voima Vauhammin Kiusaa vastaan. Pian saatiin myös uusia seuraottelukumppaneita. Voiman vastustaja oli jopa Pirkkalan Viri. Somerniemelle perustettiin v. 1950 uusi urheiluseura Veikot ja saatiin myös oma urheilukenttä. Esa ottelikin 50-luvulla usein Veikkojen kanssa. Veikoista ei aivan huippu-urheilijoita noussut, mutta harrastus oli laajaa. Käytiin myös monen seuran välisiä otteluita, joissa Esa ja Voima kohtasivat mm. Loimaan alueen seuroja.

Yhteistyö seurojen kesken olikin 1950-luvulla varsin hyvää. Valtakunnallinen SVUL:n ja TUL:n välinen yhteistointintasopimus yhdisti myös paikallista urheiluelämää ja seurat olivat mukana samoissa piirinmestaruuskilpailuissa usean vuoden ajan. Voima järjesti v. 1955 kansalliset kilpailut, joiden vetonaulana oli jo silloin maailman huipulle noussut Voitto Hellsten. Vuonna 1958 Esa ja Voima järjestivät sitten yhdessä Someron ensimmäiset kansainväliset kilpailut, joissa mukana oli mm. ruotsalaisia.

Vielä yksi ilmiö somerolaisesta yleisurheilusta 1940- ja 1950-luvulta: naisten ja tyttöjen toiminta oli edelleen suhteellisen vähäistä. Joitakin uskaltautui mukaan, mutta Somero oli kuitenkin selvästi ympäristöään jäljessä urheilun tasa-arvoasiassa. Esaa edustanut Maija Lehtinen (synt. 1928), joka sitten 1980-luvulla tunnettiin yhtenä maailman parhaista veteraanisarjojen

kestävyysjuoksijoista Maija Suominen -nimellä, antoi esimakua lahjoistaan jo v. 1945 juoksemalla 100 metriä 13,6. Voiman puolella Marja-Liisa Nikama (synt. 1939) teki 16-vuotiaana 1955 pituudessa hyvän tuloksen 490. Somerniemien Veikkojen Raili Suoja (synt. 1937) teki v. 1954 nuoren seuransa parhaan tuloksen hyppäämällä pituutta 487 (jäsentenvälisissä kilpailuissa vielä 2 cm enemmän). Tämän jälkeen Railin kilpaileminen jatkui Esassa Laine -nimisenä pitkään ja uudelleen veteraaniturheilun parissa aina nykyvuosiin saakka. Uraa on kestänyt näin yli 45 vuoden ajan. 1950-luvun lopulla Esan Irma Kanninen (synt. 1946) väläytti myös heittämällä 12-vuotiaana palloa 50.30 ja 13-vuotiaana 55.65.

Näin somerolainen yleisurheilu toipui ja kehittyi vähitellen sodan jälkeen. 1950-luvulla luotiin pohjaa, joka tuli seuraavana vuosikymmenenä puhekeamaan kultaiseksi kaudeksi. Silloin Somero urheiltiin maailmankartalle varsin näkyvästi.

Kauko Nyström leiskauttaa. Kuva Kauko Nyströmin.

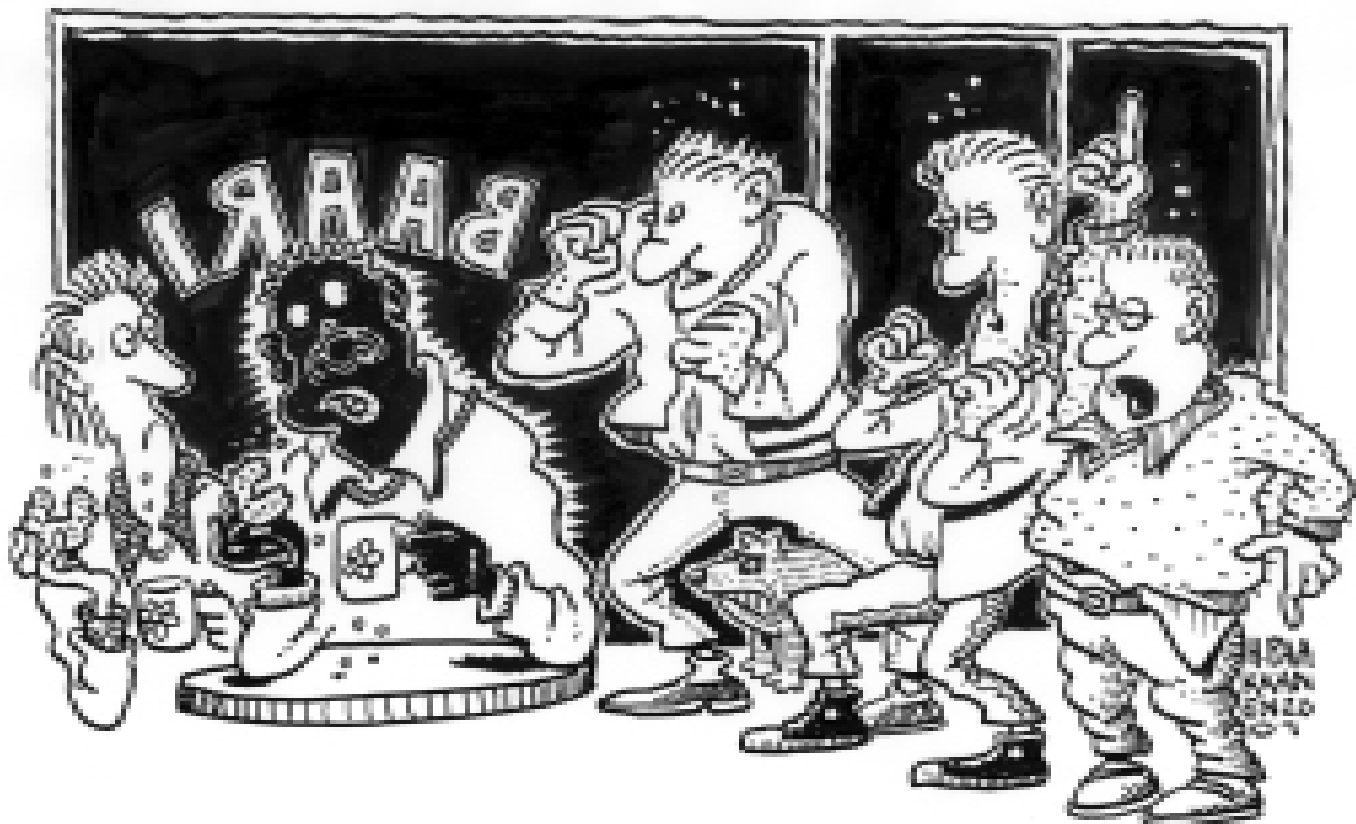

*Raili Laine (ent. Suoja) vauhdissa.
Kuva Raili Laineen.*

Someron liikuntalautakunta 1940 ja 1950-lukujen vaihteessa. Takarivissä vasemmalta Voitto Seppänen, Niilo Seppälä, Eero Hermas, Jalmari Sulkinen, Ossi Vuorenhela. Eturivissä vasemmalta Arvo Älli, Vilho Kujanpää, Liisa Hella, Into Hovila, Heino Ruostela ja Aku Keinänen. Kuva Lahja Aukion.

Muusikkomuistoja ja ulkomaaneläviä

Suomeen tuli 1960-luvulla Italiasta paljon tanssimuusikoita, lähinnä ravintolamuusikoita. Suomalaiset kollegat eivät heitä katsoneet pelkästään hyvällä silmällä. Puhuttiin italialaisista suutareista, jotka veivät leivän suomalaisten suusta. Leipääkin pahempi oli, että he veivät usein myös naiset, koreita ja eksoottisia kun olivat. Ulkomaalaisia oli tuolloin paljon vähemmän maassamme kuin nykyään. Suutareilla vihjattiin olemattomaan soittotaitoon, joka usein pitikin paikkansa. Mutta oli joukossa myös oikeita ammattilaisia, eikä hämmäläisilläkään kaikilla ollut kunnollista soittotaitoa. Kateus jylläsi. Italialaiset olivat vilkkaita ja he puhuivat paljon ja äänekkäästi. Kun he ilmestyivät vaikkapa musiikkiliikkeeseen, he kävivät rohkeasti kokeilemaan instrumentteja, olivat kaikkialla kuin kotonaan. Sekin tietysti lietsoi vihamielisyyttä. Pilkkalauluja ja pilkkalaulajia ilmaantui. Irwin lauloi Marcellino Macaronista ja Eeki Mantere alkoi esittää Victor Kallborekia, miestä Bulvaaniasta.

Soittovuosinani en koskaan työskennellyt yhdenkään italialaisen kanssa. Yhden kuukauden tosin asuin huoneistossa, jonka WC:n pesutiloiheen jaoimme italialaisen bändin kanssa. Kun kahdeksan miestä käytti samaa vessaa, syntyi pieniä ongelmia silloin tällöin. Italian pojat olivat kuitenkin joustavia ja kohteliaita eikä varsinaisia riitoja syntynyt.

Ensimmäinen ulkomaalainen muusikko, jonka kanssa soitin muutamia kertoja, oli newyorkilainen Bob. Hän oli lyhyen aikaa Oy Niittisydän Ab:n basisti. Hän oli musta, opiskeli Helsingin yliopistossa jotakin. Bob oli aika hiljainen ja totinen kaveri. Hän oli hirmuinen tykittäjä, jos pysyttiin 12-tahdin blueskaavassa ja yleensäkin kolmen-neljän soinnun kappaleissa. Niittisydämen keikoillakin oli usein illan alussa soitettava vihteellistä musiikkia, bossanovia ja ikivihreitä. Niissä Bob oli ihan pihalla. Hän oli soittanut vain bluespohjaista ohjelmistoa. Muuten niin hiljainen Bob ei ollut turhan vaatimaton, kun

puhuttiin naisista. Jos joku mainitsi jonkun kaupungin, vaikka Mikkelin, niin Bob sanoi heti: "Well Mikkeli, I have a woman there." Hassutimme häntä toisinaan. Puhuimme Kajaanista, sitten Porista ja aina sama juttu. "Well Pori, I have a woman there." Bob artikuloi epäselvästi, ja kun oma englannintaito ei ollut hääppönen, häntä oli vaikea ymmärtää. Tuonkin lauseensa hän sanoi suunnilleen näin: "weeeaaai-häävöövömntöö".

Tulimme kerran yöllä Lappeenrannasta ja poikkesimme Kouvolassa yöbaariin. Humalaiset miehet äkkäsivät Bobin, piirittivät hänet innoissaan, ja kun Bob oli musta, heidän mieleensä tuli raskaansarjan nyrkkeily. "Kumpi voittaa, Clay vai Fazer. Sano nyt, Clay vai Fazer?" Bob ei tajunnut mitään, kuunteli vain hämmästyneenä. Silloin oli lähestymässä Cassius Clayn (myöhemmin Muhammad Ali) ja Joe Frazierin ottelu. Pari kaveria alkoi hermostua, kun Bob ei vastannut tärkeään kysymykseen. Yksi yritti varjonyrkkeilemällä

havainnollistaa ongelmaa, ja tilanne muuttui uhkaavaksi, mutta maltillisella diplomatialla saimme pelastettua Bobin pisteestä.

1970-luvulla ns. itäblokin muusikot valloittivat Suomen markkinat. Puolasta, Unkarista ja muistakin sosialistisista maista heitä tuli huomattava määrä muutamassa vuodessa. Somerollakin ainakin silloisessa ravintola Hämeenportissa kävi puolalaisia orkestereita. Kuten aiemmin italialaisiin, itäblokin soittajiinkaan ei suhtauduttu pelkäämään myönteisesti. He olivat valmiita työskentelemään paljon pienemmällä palkkiolla kuin suomalaiset. Hämärä-agentit petkuttivat, ja muusikoita oli mahdollista jopa kiristää, sillä heidän oleskelunsa Suomessa ei ollut aina ihan yksinkertainen juttu. He olivat kaikki suorittaneet virallisia tutkintoja kotimaassaan, ilman tutkintoa ei saanut kai lupaakaan lähteä ulkomaille. Täällä piti käyttäytyä hyvin, muuten tuli passitus takaisin kotiin. Toisin kuin italialaisten, itämuusikoiden soittotaitoja ei kyseenalaistanut kukaan, mitä nyt joskus naureskeltiin vähän erikoisille tempoille.

Olin kerran kuukauden kiinnityksellä Pohjois-Karjalassa. Loppukuusta bändin hanuristi hävisi yllättäen omille teilleen, syynä oli alkoholi ja eräs paikallinen nainen. Helsinkiläinen välitystoimisto lähetti erehdyksessä kaksi miestä tilalle. Toinen oli unkarilainen nuori kaveri L ja toinen puolalainen vähän varttuneempi K. Kumpikin oli mennyt naimisiin suomalaisen naisen kanssa. L oli ehtinyt jo erotakin.

L oli basisti ja hän myös lauloi. Heti ensimmäisenä iltana hän hämmästytti lahjoillaan. Ilman mitään ennakkovalmisteluja hän lauloi korkealta kakkosstemmoja sellaisiinkin kappaleisiin, joita ei ollut ennen kuullutkaan. Seuraavana päivänä hän hämmästytti minut kämpällämme. Hän istui keittiössä, kun minä näppäilin jotain toisessa huoneessa kitaralla. "Älä soita G-duuri, soita se D-duuri, soi paremmin", L huusi minulle. Kun ihmettelin, mistä hän tiesi oikean sävellajin, hän sanoi: "Mulla absolut korva." Olin kyllä lukenut ja kuullutkin absoluuttisesta sävelkorvasta, mutta L oli ensimmäinen tuon harvinaisen lahjan omaava, johon soittajana törmäsin.

L oli täysin toisenlainen luonteel-

taan kuin Bob. Hän puhui paljon, kiivastui helposti ja myöhemmin kuulinkin hänen ajautuneen vaikeuksiin. Tarina kertoo erään huippuartistin pistäneen hänet kamoineen ulos keikkabussista aamuyöllä keskellä korpea. Huipputaitavaa mies sai kuitenkin uusia töitä ja myöhemmin vuosina näin L:n joskus televisiossakin. Kyllä hän leipänsä musiikilla tienasi.

K olikin sitten persoonallisuus, josta riittää kerrottavaa enemmänkin. Hän soitti pianoa, urkuja ja pianohaitaria ja oli suorittanut Puolassa konservatoriossa tutkinnon. Hänkin oli tulinen luonteeltaan ja vahva kuin härkä. K oli myös kielitaitoinen. Hän puhui puolaa, venäjää, ranskaa, saksaa ja englantia sekä suomeakin murtaen. Hänen musiikillinen repertuaarinsa oli laaja. Hän oli kotonaan jazzissa, pop-musiikissa ja klassisen musiikin perusasiat olivat tietysti hallinnassa hänen koulutuksensa vuoksi. Hän osasi ikivihreät ja wieniläisvalssit, ja kun hän tarttui hanuriin, saimme kuulla täydellisiä ranskalaisia valsseja. Hän oli asunut muutaman vuoden täällä, oli naimisissa ja hänellä oli lapsiakin. Hänen vaimollaan oli hyvin menestyvä kauppaliike eräässä pikkukaupungissa.

Muutama kuukausi Pohjois-Karjalan kiinnityksen jälkeen olin hänen kanssaan kuukauden samassa bändissä helsinkiläisessä ravintolassa. K:n fyysinen vahvuus oli poikkeuksellista. Hän nautti melkein joka iltä takakopissa verhon takana niin suuria määriä alkoholia, etten viitsi edes mainita. Kukaan ei kuitenkaan uskoisi. Silti hän soitti erinomaisesti. Hän ei humaltunut näkyvästi, punehtui vain hiukan. Kerran eräs mies tuli rähjäämään, kun K ei suostunut soittamaan tämän toivomusta. Mies väitti, ettei K osaa soittaa. K hiiltä ja huusi: "Minä käydä konservatorio viisi vuotta ja soitta kaksikymmentä vuotta ja sinä perkele sano minä ei osa soitta!" Mies iski nyrkillä hammondien kanteen niin, että siitä lähti hirveä meteli. K nousi ylös, ja mies lähti karkuun. K sai miehen tanssillattian reunalla kiinni ja nosti tämän yhdellä kädellä ilmaan. "Sinä perkele älä enä koskaan koske minu urku", hän karjui.

Aloimme bändin rumpalin kanssa arvuutella, mikä K oikein oli miehiään. Kielitaito, fyysinen voima ja kaikki muukin ihmetytti. Panimme merkille,

että tämän luona vieraili joinakin iltoina outoja miehiä. Niinä iltoina hän saattoi olla vähän ajatuksissaan ja lipsua soitossakin. Kerran tuli kaksi puolalaista merimiestä kapakkaan. He istuivat loppuun asti. Lähtivät sitten K:n kanssa yhtä aikaa. Saimme tietää, että merimiesten laiva oli lähtenyt illalla kymmeneltä takaisin Puolaan. K vei miehet yöllä Turkuun autollaan. Auttoiko hän maanmiehiään loikkaamaan? Monta kysymystä jäi askarruttamaan. Sosialismista puhuttaessa K tuhahteli kiukkuisena: "Täällä paljon parempi."

Muutamia vuosia myöhemmin eräs tuttavani, joka asui samassa kaupungissa K:n kanssa kertoi, että mies oli äkkiä hävinnyt, myynyt autonsa ja soittimensa ja jättänyt perheensä. Vaikka kyseessä oli pikkukaupunki, kukaan ei tiennyt, minne hän oli lähtenyt. Oliko kyseessä pelkkä avioliiton kariutuminen vai ko vallon muut syyt? Mielikuvitus lentää joskus liikaakin, mutta poikkeuksellinen henkilö tämä muusikko oli. Enkä vallon helposti unohda hänen mahtavaa soittotaitoaan.

Maailma muuttuu. Ennen sotia isot ravintolaorkesterit saattoivat soittaa kymmenenkin kuukautta samassa paikassa. Omana aktiivimuusikkoaikanaani tehtiin kuukauden sopimuksia, ja kvartetia laajempia kokoonpanoja kuuli harvoin. Nykyään soitetaan samassa paikassa yksi, korkeintaan kaksi iltaa peräkkäin. Yleisin kokoonpano taitaa olla duo. Tilaa riitti takavuosina ulkomaalaisillekin. Oli puhaltajia ja viulisteja jne. Nyt on rytmikoneet ja syntetisaattorit. Työtilaisuuksia on vähemmän. Poissa ovat italialaiset, puolalaiset ja muut ulkomaalaiset muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Vain suurimmissa kaupungeissa pystytään tarjoamaan

Antti Toukkari

“Suomen laki ei tunne niitä hienompia tunteita”

Martta Talonen, o.s. Piekkala
(1898 - 1979).

Someron vanginkuljetuksen vaiheita 1910-luvulta 1920-luvun alkuun

Tulin Jaatilan Taloselle eli Taka-Simolaan nuorena miniänä kansalais-sodan jälkeen syksyllä 1918. Elettiin maailmansodan jälkeistä niukkaa aikaa. Muistan hyvin, kuinka hankalaa oli valon puute, kun ei ollut sähköjä eikä öljyäkään juuri saanut. Pieni pirri vain paloi ja lisänä oli karbidilamppu.

Taka-Simolassa oli siihen aikaan vanginkuljetus. Kun taloon tuotiin ensimmäiset minun koskaan näkemäni vangit, seisoin vieressä, kun aviomieheni Selmi pani niille jalkarautoja. Se oli minun mielestäni vakava, suorastaan pelottava toimitus. Erityisesti pelkäsin sitä, kun vangit pilkkopimeällä menivät asioilleen ulkokuoneeseen pihan perälle. Vartijan kuului aina olla mukana. Pelkäsin, että ne lyövät vartijaa tai yrittävät karata, kun metsäkin oli niin lähellä.

Hyvin sentään kaikki meni. Samas-

sa pöydässä syötiin yhtä aikaa, talon väki ja vangit, jos vain tilaa oli. Samoin juotiin kahvit yhdessä. Ruokaa vain täytyi tietysti silloin kokata enemmän.

Vankikoppi oli kyökin perällä muurin takana. Kopin oven pienessä ikkunassa oli rautaristikko. Kolme vankia mahtui sinne makuulle. Kerran sattui, että taloon tuotiin samalla kertaa kolme miestä ja yksi naisvanki. Naiselle oli järjestettävä eri huone lukkojen taakse, ja lukkojen takana miesvangitkin olivat aina yön yli. Joskus oli useita vankeja yhtä aikaa pidempäänkin, ja silloin oli vartiointi hankalampaa. Toisinaan vankien kuulusteluja näet vielä jatkettiin ennen kuin nimismies antoi passituksen eteenpäin.

Käräjiä pidettiin siihen aikaan Härkälässä. Tutkintovankeja kyydittiin sinne hevosella, ja vartija oli tavallisesti siellä mukana kunnes asia tuli käsittelyksi. Sitten vartija toi vangin takaisin. Poliisi vastasi vangeista istunnon aikana, mutta kun käräjät venyivät tavallisesti myöhään, siitä tuli vartijallekin pitkä päivä, samoin hevoselle.

Taka-Simolassa oli siihen aikaan hyvät hevoset, kotona kasvatettuja kantakirjahevosia ja kovia kilpajuoksijoita. Ravikilpailuista saatuja ensipalkintoja oli kymmenittäin. Pikavauhtia niillä

vankeja vietiin määräpaikkoihin. Eräs vanki pyysi, että hänet kyydittäisiin Sievä-tammalla, joka oli suurjuoksija. Hänen toivomuksensa toteutettiin. Vankikuljetusten päätepineinä olivat Tammelan Porras tai Humpilan tai Jokioisten asemat.

Kuuluisat suurrikolliset Leppä ja Sinisalo, jotka olivat kotoisin jostain Turun puolesta, tuotiin myös käräjiltä vankeina Taka-Simolaan. He olivat saaneet tuomion ryöstömurhasta. Laki määräsi, että suurimpia rikollisia sai kuljettaa samoilla kärryillä vain yhtä kerrallaan. Olihan siinä tekemistä kylliksi, kun yhtäkin vankia piti ajaessa silmällä. Kun Leppää ja Sinisaloa lähdettiin kyytimään Portaaseen, oli siis valjastettava kaksi hevosta. Matka sujui muuten hyvin, mutta Pajulan kylän kaupan kohdalla kerrotaan Lepän pyytäneen lupaa saada mennä ostamaan tulitikkuja. Kuljetuksen vaarallisuuden vuoksi ei lupaa voitu antaa, ja niin matka saatiin onnellisesti päätökseen ilman välikohtauksia.

Kerran tuotiin nuori kasvatuslaitoksesta karannut vanki, tukeva, vahvanoloinen poika, jonka tilillä oli jokin rötös. Meiltä häntä lähti kyytimään aikuinen, mutta vielä kokematon nuorimies. Matkalla tämä vanki oli painanut kyytimiehen pään hevosen hännän alle.

Taka-Simola 1920-luvun alussa. Kuva Anneli Mattilan.

Vanki vuodelta 1869. Kuva teoksesta Heikki Ylikangas: Vallesmanni.

Siinä olikin ollut pyytämistä ennen kuin vanki hellitti otteensa. Vangeilla olivat näet kädet vapaina, vaikka jalat olivatkin kahleissa.

Eräs vanki oli varastanut lehmän, mutta taluttaessaan sitä Forssan suuntaan jäänyt kiinni. Vangin isä tuli Taka-Simolaan katsomaan poikaansa. Isää itketti kovasti. Hän pyyhkeili silmiään ja nuhteli poikaansa: "Olisit varastanut mitä muuta hyvänsä, mutta ei l e h m ä ä!"

Toisen vangin tilillä oli miestappo. Kun hänet tuotiin oikeuspaikalta meille, niin kysyin: "No, kuinkas siinä nyt kävi?" Tuomiota oli langetettu muutama vuosi, mutta tuomittu piti sitä liian suurena ja sanoi: "Ei Suomen laki tunne niitä hienompia tunteita." Jäin ihmettelemään, mitä hienompia tunteita siinä teossa olisi voinut olla, mutta ei mies sitä minulle selittänyt.

Talvisaikaan oli vankien kuljettaminen paljon hankalampaa kuin kesällä. Välimatkathan olivat pitkät ja ilmat kylmiä. Vaatetuskaan ei siihen aikaan ollut mitään kehuttavaa. Jollain tavalla matkalaisia piti yrittää suojella paleltumiselta. Eräänä talvena iski hevosiin keripukki, ankara puutostauti. Sitä oli silloin paljon paikkakunnan hevosissa. Hevonen alkoi vavista eikä pystynyt enää liikkumaan. Talviajot jäivät vähiin, hyvä jos saatiin karjanruoka ajettua ja vähän polttopuita metsästä. Ja siinäkin tilanteessa tuli vankikytyt, tällä kertaa Jokioisiin. Menomatka sujui, mutta palattaessa täytyi jäädä Sylvälle yöksi. Seuraavana päivänä Pella (Sievän emä) pystyi taas juoksemaan kotiin.

Monenlaisia luonteita vangeissa oli. Toiset myönsivät tehneensä väärin ja tyytyivät kohtaloonsa, mutta oli niitäkin, jotka eivät olisi suostuneet panemaan rautoja jalkoihinsa. Mutta mikäs siinä auttoi - suostuttava oli. Erään kerran pantiin vankikärjelle polkupyörä, en kuitenkaan muista mistä syystä. Kaikeksi varmuudeksi laskettiin ensin pyörästä ilmat pois ja venttiilitapit piilotettiin. Matkalla oli poika tuumannut, että jos olisi ollut laita pyörä, niin sillä olisi lähtenyt omille teilleen.

Itsenäisen Suomen alkuvuosina oli sotaväessä pojilla heikonlaiset olosuhteet. Ruoka oli huonoa pula-ajan jäljiltä, kuri preussilaiseen malliin ja kouluttajien joukossa joku saksalainen vääpeli, joka ei osannut suomen sanaa. Hän komensi pojat rintamariviin, käveli rivin päästä päähän, tarttui leuasta ja komensi: "Kopf hoch!" Pojista komento kuullosti käskyltä "kophuuu!". - Yksi ja toinen uskoi ja yritti karata. Meillekin tuotiin sotilaskarkuri, oman talon miehiä. Häntä lähdettiin viemään Jokioisten asemalle. Jossain Pettoinummen vaiheilla mies pyysi päästä metsän puolelle asioilleen, mutta hävisikin sille tielle. Muutaman päivän päästä poliisit toivat hänet uudelleen Taka-Simolaan kyydittäväksi eteenpäin. Olin keittänyt lähtökahvit niin kyytimiehelle kuin kyydittävällekin. Mutta kyytimiespä olikin pahalla päällä, ja niin matkaan lähdettiin ilman kahveja, kylläkin paremmalla onnella. Silloinen karkulainen oli miesten parhaita töissään ja toimitaen, pystyvä ja taitava ja monipuolinen. Hän oli oman työnsä ohella sittemmin Taka-Simolan miehiä

neljäkymmentä vuotta.

Monenlaiseen ammattityöhön pystyviä oli vankien joukossa. Oli niitäkin vankeja, jotka olisivat halunneet mennä töihin talonväen kanssa. Se oli kuitenkin harvoin mahdollista, sillä jalkaraudat olisi silloin pitänyt ottaa pois, ja vastuu oli vartijan. Maailmansodan jäljiltä elettiin vielä niukasti, eikä köysiäkään saanut mistään. Eräs vanki pyysi, että saisi niitä tehdä. Taka-Simolassa oli loukutettua pellavaa, josta mies punoi monta köyttä. Näin tuli sekin asia autetuksi. Eräs toinen vanki veisti minulle kauhan. Oikein hyvä kauha siitä tulikin, vangille ajankulu ja minulle ilonaihe.

Entisaikaan vankien hoitopalkat koottiin luontaistuotteina, samaan tapaan kuin pappien ja lukkareidenkin viljakapat. Mutta niinä vuosina, kun Taka-Simolassa oli vanginkuljetus, hoitopäivät ja matkakulut korvattiin jo valtion pussista. Sitä varten oli talossa erityinen vihko kirjanpitoa varten. Sopimus tehtiin aina kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Edesvastuu oli isästä poikaan Vihtorilla ja Anselmilla, mutta olihan siinä talon naisväelläkin osuutensa arjen askareissa.

Martta Talonen 1921 sylissänsä tyttärensä Kaarina Pollari, joka on kirjoittanut puhtaaksi äitinsä muistelman vanginkuljetuksen vaiheista. Kuva Anneli Mattilan.

Poliisin muisteluksia

Päivystävä poliisi vuonna 1930. Kuva teoksesta Heikki Ylikangas: Vallesmanni.

Palvelin pienen kaupungin nimismiespiirissä rikososastossa 35 vuotta, jolta ajalta on jäänyt muistoihin ikääntyneiden ihmisten murhe omaisuudestaan ja turvallisuudestaan.

Nämä ihmiset kokivat turvallisuuden puutetta leskeksi jäätyään ja yksin asuessaan. Ajan mittaan pelko kasvoi niin voimakkaaksi, että oli haettava apua. Eräs vanha leski ei kääntynyt huolissaan lastensa puoleen, koska nämä epäilivät äitiään sairaaksi ja ilmoitusta aiheettomaksi. Poliisi oli ainoa henkilö, jolle saattoi luottamuksellisesti kertoa huolensa ja joka ei väittänyt leskeä sairaaksi. Usein poliisi joutuikin toimimaan enemmän mielenterveydenhoitajana kuin rikostutkijana.

Kerran eräs vanhemmanpuoleinen nainen tuli rikososastolle ilmoittamaan, että hänen asuintalonsa kamarista lukitusta lipastosta oli anastettu hänen vaatteitaan. Kävin tutkimassa asunnon, mutta oven lukosta eikä myöskään lipastosta löytynyt murtojälkiä. Kun sama nainen tuli parin viikon kuluttua uudelleen kertomaan anastuksesta, selitin, että tutkimuksia jatketaan ja taloa vartioidaan. Siitä hän ilahtui niin, että kiitti niiten ja lähti tyytyväisenä kotiinsa.

Kerran rikososastolle tuli keski-ikäinen eronnut rouva, joka ilmoitti tuntemattoman miehen käyneen hänen lukitussa asunnossaan yöllä hänen nukkuessaan anastamassa vaatekaapista rintaliivejä ja pikkuhousuja. Lisäksi hän väitti miehen olleen kanssaan vuoteessa, mutta sikeäunisenä hän ei ollut herännyt. Asiaa luvattiin tutkia. Nainen alkoi kuitenkin käydä rikososastolla usein asiaansa tiedustelemassa ja viipyi mielellään erään rikostutkijan huoneessa. Silloin huomattiin, että hän oli kiinnostuneempi rikostutkijasta kuin ilmoittamastaan rikoksesta. Tutkijan piti taluttaa nainen puoliväkin ulos poliisiasemalta.

Eräs nainen kävi yhtenä ilmoittamassa, että hänen asuintalonsa kaivo oli myrkytetty, eikä hän uskaltanut käyttää vettä. Kaivoa käytiin paikan päällä tutkimassa ja vettä maistamassa, mutta mitään myrkyä ei löytynyt. Nainen ei hevin uskonut ja toi rikososastolle pullollisen kaivovettä tutkittavaksi. Näytepullo otettiin asianmukaisesti vastaan ja luvattiin lähettää tutkittavaksi Helsinkiin, jossa se viipyisi muutaman päivän.

Kun nainen oli mennyt, otti työto-

verini pullon ja lupasi hoitaa tutkimuksen. Tunnin ajan kuului viereisestä huoneesta kirjoituskoneen räminää. Sitten avautui ovi ja toverini ilmestyi valmis tutkimuslausunto kädessään. Uskottavan tuntukselta kuulosti keksitty tutkimuslaitoksen nimi, hienojen menetelmien selostus ja varsinkin rivi puhdasta latinaa. Lausuntoon oli kirjattu veden sisältämiä aineita suomeksi ja latinaksi sopivassa suhteessa. Lopuksi oli maininta, että vesi sisälsi ihmiselle tärkeitä vitamiineja, kivennäisaineita ja oli muutenkin puhdasta nautittavaksi juomavetenä. Alla oli vaikealukuisia nimikirjoituksia ja tuhrainen leima, jonka toverini oli tehnyt viinapullon korkin ja monistuspaperin avulla.

Naisen tultua tiedustelemaan tutkimuksen tuloksia, oli lausunto juuri saapunut Helsingistä ja se luovutettiin hänelle. Nainen oli tyytyväinen ja kiitollinen, kun sai lopultakin virallisen vakuuden. Tämän jälkeen ei hänen kaivossaan ollut valittamista.

Myös vanhemmanpuoleiset miehet tekivät ilmoituksia kaivoveden myrkyttämisestä; syynä oli yleensä naapurusten riidat. Tutkimusten jälkeen ilmoitukset todettiin aiheettomiksi.

Safarilla Keniassa

Kenia on kooltaan noin 585 000 neliökilometriä ja asukkaita siellä on noin 29 miljoonaa. Viimeisin väestönlaskenta tehtiin viime vuonna, mutta tuloksia ei ole julkaistu "laskentaepäselvyyksien" takia. Entisenä Englannin siirtomaana se kuuluu edelleenkin Brittiläiseen Kansainyhteisöön, mutta on vuodesta 1963 lähtien ollut itsenäinen tasavalta. Keniassa on noin 40 eri heimoa, joilla kaikilla on oma kieli ja omat tapansa. Yhteisenä kielenä puhutaan *swahilia*, joka on sekoitus arabiaa ja bantujen puhumaa kieltä. Kouluja käyneet puhuvat myös englantia, joka on swahilin ohella maan toinen virallinen kieli.

Kuukausia ennen marraskuista matkaani sähköpostiviestit liikkuvivat tiheästi. Lähdin matkaan Farosta ja olin

perillä Nairobissa seuraavana aamuna. Muut matkalaiset, Ulla Kankaanpää, Saara Vierula, Taina Veikkolin ja Marja-Liisa Kokko saapuivat Suomesta kahta päivää myöhemmin.

Pikkunorsujen orpokoti

Ensimmäinen päivä meni yölennosta toipumiseen, mutta jo seuraavana aamuna lähdin tutustumaan lähellä oleviin nähtävyyksiin. Kävin ensin *Karen Blixen* -museossa. Elokuva *Minun Afrikkani*, joka kertoo Blixenin elämästä Keniassa, meni elokuvateattereissa takavuosina. Kuvauksia ei kuitenkaan tehty museon alueella, mutta niihin maisemiin osasi hyvin kuvitella pääasia esittäneet Meryl Streepin ja Robert Redfordin. Museon ympärillä

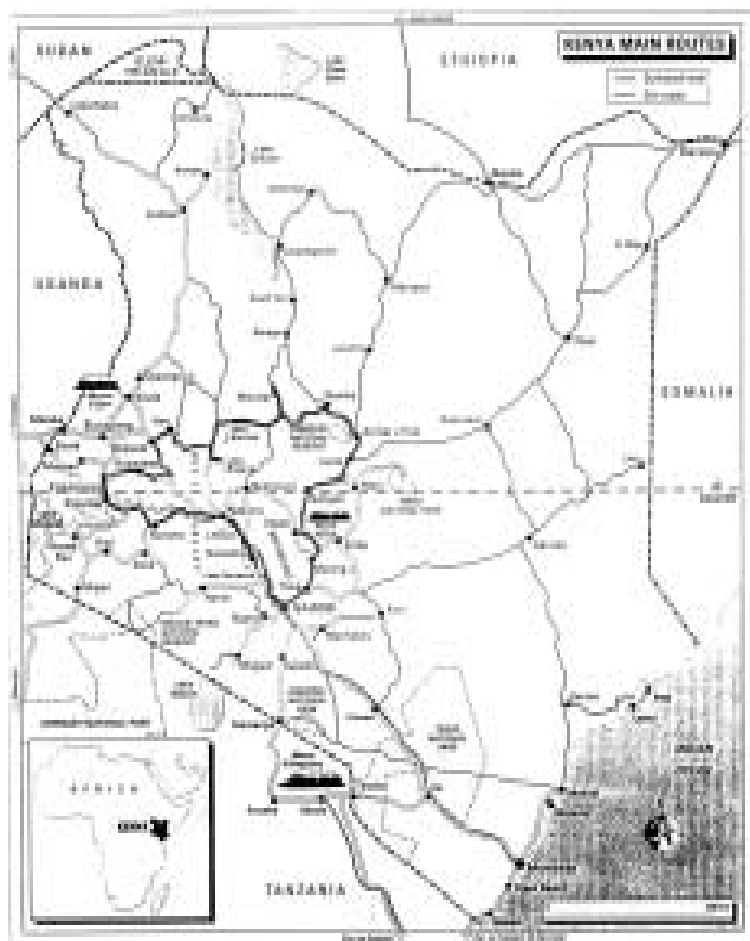
on Karenin kaupunginosa, jossa kauniit ja rikkaat (lähinnä valkoiset) asuvat. Museosta jatkoin matkaa *Giraffe Centeriin*, jossa kirahveja ja pahkasikoja voi katsella todella läheltä. Ne tuntuivat viihtyvän toistensa seurassa. Sieltä siirryin läheiselle krokotiili- ja strutsifarmille, jonka krokotiilit näyttivät täysin elottomilta. Olisi kuitenkin voinut käydä köpelösti, jos olisi työntänyt kätensä niiden ulottuville, vaikka ne syövätkin vain kerran viikossa.

Kun kirahvit, strutsit ja krokotiilit oli tutkittu, oli vuorossa norsujen orpokoti. Pikkufantteja otetaan huostaan niiden menetettyä vanhempansa esim. salametsästäjien ampumina. Alkuun ne saattavat olla hyvinkin pelokkaita ja häiriintyneitä, sillä norsut ovat tunneherkkiä. Ne surevat ja itkevät lajitoverinsa kuolemaa ja kokevat sen hyvin raskaasti. Eläimiä hoidetaan orpokodissa noin kolmevuotiaiksi, kunnes niiden syösyhampaat alkavat kasvaa, minkä jälkeen ne viedään Tsavon kansallispuistoon muiden norsujen joukkoon ja totutellaan hiljalleen luontoon.

Ensimmäistä kertaa päiväntasaajalla

Tiistai-aamuna saapui retkueemme pääjoukko Suomesta. Lastattuamme tavaramme, itsemme ja kymmeniä litroja vettä oppaamme ja kuljettajamme Johnin autoon lähdimme pohjoista kohti. Ylitimme päiväntasaajan *Nanyukin* kohdalla ja majoittauduimme *Mt. Kenian* pohjoispuolelle *Timau River Lodgeen*. Majapaikkamme oli luontoystävällinen, sähköä saatiin illalla aggregaatin avulla kolme tuntia. Takkatuli piti majan lämpimänä, valaisimina toimivat myrskylyhty ja taskulamppu. Majan vieressä olevaa kylpyhuoneen vesisäiliötä lämmitettiin puilla.

Timaussa kokeilimme Marja-Liisan mukaansa ottamaa tamperelaista keksintöä, *Nerox*-mikroporesuodattinta, joka tekee minkälaisesta vedestä tahansa juomakelpoista. Joesta haettiin vettä, joka oli hyvin ruskeaa, sameaa ja likaisen näköistä, suodatettiin se filterin läpi, ja kas! Meillä oli pullollinen

Kenian päätiet. Kartta kirjoittajan.

kirkasta vettä. Joimme sitä, emme tulleet kipeiksi, ja makukin oli hyvä. Nerokasta!

Sweetwaters Game Reserve

Keskiviikkona ani varhain lähdimme safarille yksityiselle Sweetwatersin suojelualueelle katsomaan villieläimiä. Ja kyllä me niitä näimmekin: seeproja, elefanteja, puhveleita, kirahveja, pahkasikoja, vesipukkeja, paviaaneja, gaseleja, impaloita ja muita erilaisia antiloopeja laumoittain. Musta sarvikuono vahti reviirillään juuri kuollutta seepuraa. Söimme picnic-lounaan joen rannalla pusikossa ja kävimme vielä katsomassa lähisukulaisiamme simpansseja. Polion sairastanut Poco-äiti oli liikuttava sen hoitaessa pientä Oscar-vauvaansa. Simpanssit eivät ole Kenian alkuperäiseläimistöä, vaan ne on tuotu orpoina pääosin Burundista vuonna 1995. Suojelualuetta hoitaa Jane Goodall-säätiö, jolla on vastaavanlaisia reservaatteja muissakin Afrikan maissa.

Samburun kansallispuisto

Torstaiaamuna lähdimme kohti pohjoista ja majoittauduimme Samburu Serena Lodgeen. Heti lounaan jälkeen lähdimme taas safarille, nyt Samburun kansallispuistoon, joka on yksi Kenian monipuolisimmista. Siellä oli Grevy-seeproja, joilla on hyvin kapeat raidat, oli myös pitkäkaulaisia *gerenuk*-antiloopeja, jotka syövät kirahvien tavoin akasiapuiden latvoja, pieniä *dikdik*- ja *sun*i-antiloopeja, erilaisia apinoita, paviaaneja, elefanteja, pahkasikoja, puhveleita ja kirahveja laumoittain, kilpikonnia, strutseja, *monitor*-liskoja, helmikanoja, *butler*-kotkia ja vaikka mitä lintuja. Viimeksi auringon jo ollessa laskemassa bongasimme gepardin, joka oli juuri onnistunut saalistamaan antiloopin. Se oli valppaana ruvetessaan syömään saalistaan, koska haistoi leopardin jossakin lähistöllä ja pelkäsi menettävänsä pyydystämänsä aterian.

Suunnatessamme safarilta hotellia kohti saatoimme tyytyväisinä todeta nähneemme neljä ennätyksen haltijaa: maapallon painavimman eläimen norsun (se voi painaa jopa 5,5 tonnia), korkeimman eläimen kirahvin (jopa 5,5 m), nopeimman eläimen gepardin (105

Samburunaiset upeissa koruissaan ja asuissaan.

km/h) ja suurimman linnun strutsin (2,5 m korkea). Kaikki nämä mestarit ovat alkuperäisiä afrikkalaisia.

Aitoja ihmisiä

Perjantaiaamuna oli herätys jo kuudelta ja edessä lähtö vielä pohjoisemmaksi *Lerochi Plateau*n poikki *Maralali*n. Tämä tieosuus vaatii yleensä turvasaattuetta, koska alueella on ollut rosvoja, mutta me etenimme yksin varovaisesti huonoa ja kuoppaista tietä juuri pysähtymättä. Ympäri oli kuivaa, tasaista savannia ja joka puolella upeita näkymiä silmäkantamattomiin.

Mieleenpainuvinta tällä etapilla oli nähdä *samburuja* tien varsilla, kaikki upeissa punaisissa *shuka*-asuissaan. Näimme pieniä poikia, joiden tehtävä oli paimentaa lampaita ja vuohia, isompia poikia, jotka paimensivat lehmiä, miehiä keihäineen, naisia polttopuiden tai veden hakumatalla upeine isoine kaulakoruineen. Kaikki niin kauniita ja aitoja. Todella vaikuttavaa!

Ajettuamme koko aamupäivän saavuimme alueen keskuspaikkaan *Maralali*n. Paluu "sivistyksen" pariin oli melkein pä masentava. Nyt jouduimme näkemään likaisia resupekkoja, mikä särki sen sadunomaisen todellisuuden ja aitouden, jonka läpi olimme juuri matkanneet.

Vietyämme tavaramme *Yare Camp*-

siten majoihin lähdimme *Piliu View Pointille*, josta on mahtava näkymä 20 miljoonaa vuotta sitten syntyneelle hautavajoamalle *Great Rift Valley*lle. Se alkaa jo Israelin Jordan-laaksosta, ylittää Punaisen Meren, menee halki Etiopian, jakautuu kahtia Pohjois-Keniassa läntiseen ja meidän näkemäämme itäiseen haaraan yhtyen jälleen Malawi-järven kohdalla ja päättyä Mosambikissa. Etäisyys sen pohjoiskärjestä eteläisimpään kohtaan on 7000 kilometriä. Valtaisa muinaisten geologisten muutosten aiheuttama luonnonmuodostelma!

Vierailu samburujen kyläsevän kotona

Seuraavan aamupäivän vietimme kävelysafarilla oppaanamme *Ali*, joka jo edellisenä iltapäivänä oli ollut "turvamiehenämme". *Maralali*n on tullut pohjoisesta paljon ihmisiä kuivuutta ja köyhyyttä pakoon ja osa heistä on päätenyt työttömiksi, kodittomiksi ja juurettomiksi. Tämän joutilaisuuden kitkemiseksi on perustettu *Plastic Boys*-muovitehdas, joka työllistää levottomia nuoria. *Ali* on myös "plastic boy", mutta kun hän oli mukana, saimme olla rauhassa sitkeimmiltä kerjäämisiltä.

Kävelimme *Alin* kanssa pitkin mäkiä ja aukioita samburujen alueilla. Pää-

simme tutustumaan kyläsepan kotiin, ja istuimme hänen savesta ja lehmä-lannasta tehdyssä ruohokattoisessa majassaan hetken. Keskellä pientä huonetta oli avotulella ruokakattila, jossa oli valmistumassa perheelle ateria maissista ja lihasta. Viereisessä tilassa olivat perheen makuupaikat. Tutustuimme myös sepän pajaan, jossa hän tekee mm. keihäänkärkiä. Kaikki näytti olevan kunnossa ja järjestyksessä.

Paluumatkalla saimme seuraksemme kaksi poikaa, jotka innokkaasti kyselivät ja puhelivat. Heidän koulunsa loma oli juuri alkanut. Toinen kertoi haluavansa tulevaisuudessa auttaa heimovaljiään ja opettaa heitä käyttämään muitakin kuin luonnonlääkkeitä. Hän kertoi myös, että täytettyään 15 vuotta hänestä tulee *morani*, soturi, jonka tulee osoittaa urheutensa ja miehuullisuutensa monella tavoin, esimerkiksi tappamalla leijona. Soturina elellään metsässä 25-vuotiaiksi, sitten ollaan miehiä ja mennään naimisiin. Vaimon sopiva ikä on 13-15 vuotta.

Pojan puheet ja asenne panivat kyllä miettimään. Toisaalta poika saa koulutusta ja opetusta, ja hän haluaa kehittää kansansa oloja, mutta kuitenkin heimon vanhat tavat ovat hänessäkin niin vahvoilla, että saavat hänet ryhtymään soturiksi. Hänen täytyy saavuttaa yhteisönsä hyväksyntä ja kunnioitus.

Flamingoja ja kuumia lähteitä

“Twende”, sanoi John taas aamulla. Se on swahilia ja tarkoittaa “mennään”. Lähdimme kohti etelää *Baringo*-järven seuduille, jolta on äskettäin löydetty lisää todisteita ihmisen, *Homo sapiensin*, yli 8 miljoonaa vuotta vanhoista alkujuurista. Palasimme geneettisille alkujuurillemme.

Retkellämme *Bogoria*-järvelle näimme tuhansia flamingoja. Kauempaa katsottuna oli kuin vaaleanpunainen matto olisi liikehtinyt. *Bogoria*-järven alkaalinen vesi on soodapitoista ja sen läntisellä rannalla näimme kuumana pulppuilevaa vettä ja kuumia vesisuihkuja. Perunat olisivat kuulemma kypsyneet siinä kahdessa minuutissa.

Yövyimme *Marigat*-nimisessä pikku-kaupungissa vaatimattomassa majatalossa ja saimme illalla ja yöllä kuunnella

Giraffe Centerin asukkaita.

rajuja ukonilmaa ja rankkasadetta. Oli menossa lyhyiden sateiden kausi, ja niinpä kelit olivat koko matkan mielenkiintoisen vaihtelevat.

Maanantaiaamuna jatkoimme mat-

kaa kohti länttä *Eldoretin* kaupunkiin, joka on alueen kaupallinen keskus ja yksi Kenian suurimmista kaupungeista yliopistoineen kaikkineen. Sinne rakennettiin valtavan suuri ja komea *International Moi Airport* muutamia vuosia sitten, ties millä rahoilla. Nyt kentällä on kaksi lentoa vuorokaudessa: yksi kone tulee Nairobista ja sama kone palaa sinne.

Matkalla Eldoretistä *Kakamegan*, jossa vietimme kaksi seuraavaa päivää, näimme todella mielenkiintoisen kulkueen, joka liittyi poikien ympärileikkautapahtumaan. Koko tie edessämme oli täynnä miehiä ja poikia rituaaliin kuuluvissa asuissaan. Isommilla pojilla oli vihreitä oksia hartioillaan ja päänsä päällä, kulkueen etupuoella juoksevat pienemmät pojat olivat alastomia, ja heidän takanaan oli vanhempia miehiä puiden versoja käsissään. Rummut pärisivät, laulu soi ja kansa tanssi. Kulkue teki meille tilaa keskeyttämättä kuitenkaan menoaan. Vaikuttavaa ja pysähdyttävää! Mikään filmi ei pysty välittämään sitä tunnelmaa, jonka koimme ohi ajaessamme.

Kakamegan sademetsä

Seuraavana aamuna lähdimme 14 kilometrin kävelyretkelle Kakamegan sademetsään oppaanamme *Jacqueline*. Mikä elämys! Niin vihreää, niin rehevää ja tiheää kasvustoa, ettei aurinko aina päässyt läpi. Oppaamme kertoi

Monta monta elefanttia kulki näin...

Great Rift Valley.

meille eri kasveista ja saimme myös kuulla, miten niitä käytetään lääkkeiksi, tekstiilien värjäykseen, liimaukseen jne. Näimme erään fiikuslajin valtaamia muita isoja puita; fiikus kasvaa toisen puun ympärille ja lopulta tukahduttaa sen. Joskus on tehty suunnitelmia fiikuksen hävittämiseksi, mutta niistä on luovuttu, koska ei ole haluttu lähteä rikkomaan luonnon järjestystä.

Sademetsä tuntui olevan hyvin sopiva paikka erilaisille apinoille. Niitä näimmekin paljon. Saimme tietää,

kuinka punahäntäapinat muodostavat urosapinan johtamia yhteisöjä, joilla on tiukat reviirit. Johtajakisa ratkaistaan tappelulla, ja kisan hävinnyt menee kolmeksi viikoksi yksinäisyyteen. Sen jälkeen se tulee uudelleen kokeilemaan, mutta jos se häviää toisenkin kerran, siitä tulee loppuiäkseen yksinäinen. Se ei pääse omaan yhteisönsä eikä mene muihinkaan punahäntäapinoiden ryhmiin.

Kävimme ihastelemassa vielä *Isiukhu*-putouksia, söimme picnic-lounaan

sademetsän reunamilla ja palasimme myöhään iltapäivällä majapaikkaamme.

Aivan naapurissamme oli *Daisy Centre*, suomalaisen lähetyssaarnajan Åke Söderlundin perustama vammaisten lasten koulu, ja kävimmekin tutustumassa siihen lyhyesti. Oppilaita koulussa on nelisenkymmentä, suurin piirtein yhtä paljon tyttöjä ja poikia. He olivat juuri lähteneet joululomalle, mutta meille esiteltiin ystävällisesti kaikki koulun tilat. Hatunnoston arvoinen saavutus Söderlundilta!

Majapaikkamme Kakamegassa oli *Sheywe Guest House*. Tiedustelimme saavuttuamme, onko heillä tarjolla pesulapalvelua, ja koska asian sanottiin hoituvan, jätimme aamulla pestävät vaatteemme ohjeiden mukaan huoneittemme ovensuuhun. Lähtiessämme retkelle sademetsään näimmekin pesulan jo täydessä toiminnassa: tytöt pesivät pyykkejä pihalla isoissa vadeissa. Palatessamme näimme vaatteemme kuivumassa enimmäkseen pitkin nurmikoita, joitakin vaatekappaleita naruillakin. Kun siivooja sitten illan suussa toi meille juuri pestyt pyykkimme, ihmettelin, kun jopa alusvaatteet oli silitetty. Siihen Marja-Liisa tiesi selityksen. Näillä leveysasteilla mangokärpänen munii ulkona kuivumassa oleviin tekstiileihin, ja siksi silytys on välttämätön. Hän kertoi eräästä siellä kehitysaputyössä olleesta suomalaisnaisesta, joka häveliäisyssyistä oli halunnut pestä alusvaatteensa itse. Kun hän sitten aikoinaan palasi Suomeen, koko alusvaatteiden alla ollut iho oli täynnä pieniä paukamia, joita puristamalla tuli ulos mangokärpäsen toukkia. Olisi kannattanut ottaa mallia paikallisista.

Giwengwan koulu

Keskiviikkoamuna lähdimme jo varhain liikkeelle, koska edessä oli pitkä taival Naivashaan, seuraavaan yöpymispaikkaamme. Poikkesimme matkalla Suomen ortodoksikirkon rakennuttamaan *Giwengwan* kouluun, jossa jo tiedettiin odottaa meitä, koska Marja-Liisa oli ollut siihen yhteydessä. Näytti siltä, että koulun koko johtokunta ja opettajat olivat paikalla, ja heidän lisäksi myös paikkakunnan ortodoksiseurakunta pappeineen. Marja-Liisa lahjoitti koululle laboratoriotarvikkeita,

Pieniä samburutyttöjä.

Taksikyiti Kakamegassa.

ja mukaamme saimme listan kaikesta muusta, jota koulu vielä kaipaa. Koulussa on sekä ala- että äskettäin perustettu yläaste, ja oppilaita yhteensä noin 300.

Lähtiessämme koululta saimme kuulla, että naapurissa asunut 96-vuotias mummu oli kuollut kolme päivää aikaisemmin, mutta häntä ei vielä ollut voitu haudata, koska ei ole ollut rahaa ostaa arkkuja. Johnin ehdotuksesta osallistuimme mummun arkkukeräykseen 3000 Kenian shillingillä (noin 300 mk). Ajaessamme koululta pois päin vastaamme tuli mies työntäen ruumisarkkuja kottikärryissään. Kyseessä ei kuitenkaan ollut meidän mummullemme menevä arkku vaan jollekin toiselle vainajalle.

Koululta saimme kyytiimme myös kaksi ortodoksipappia, jotka olivat menossa Nairobiin. He jatkoivat illalla sitten matkaansa Naivashasta *matatulla*, sikäläisellä julkisella kulkuneuvolla, johon aina mahtuu mukaan vielä yksi, vaikka katolle tai astinlaudalle.

Etelään päin matkatessamme palasimme jälleen päiväntasaajan eteläpuolelle ja tulimme *Victoria*-järven rannalla sijaitsevaan *Kisumun* kaupunkiin, jossa pysähdyimme jaloittelemaan ja ihailemaan maisemia *Sunset*-hotellin ylimmästä kerroksesta. Näimme järvelä nyt vain muutamia uivia saaria, jotka itse asiassa ovat vesihyasinttilaattoja; yleensä niitä on enemmän. *Victoria*-

järvi on Afrikan suurin ja maailman toiseksi suurin makean veden järvi, ja sen ympärille mahtuu viisi maata. Ihan juoma- tai uintikelpoista sen vesi kuitenkin ole, koska Ruandassa olleiden hutujen ja tutsien sotien aikana ruumiita on heitetty järveen mätänemään. Ilman ruumiitakin bilhartsia-imumato tekee vedestä käyttökeltottoman.

Matka jatkui Naivashaan *Kerichon* valtaviin teeviljelysten läpi. Satoa poimitaan ympäri vuoden ja poiminta tapahtuu käsin. Tee on Kenian tärkeimpiä vientituotteita kahvin ja sisälin ohella.

Longonotin valloitus

Seuraavan päivän urakka oli kiivetä läheiselle *Longonot*-vuorelle. Se on sammunut tulivuori, jonka korkein huippu on 2886 m. Lähdimme kävelemään vajaan 2000 metrin korkeudesta ja runsaan kolmen tunnin kapuamisen jälkeen olimme 2420 m:n korkeudessa. Oppaanamme oli puistovahti *Peter*, jolla oli kivääri mukana mahdollisten villieläinten varalta. Vaikka olimme olleet useita päiviä melko korkealla ja jo tottuneet ohueen ilmanalaan, kiipeäminen hengästytti kuitenkin ja oli pysähdyttävä useita kertoja. Emme lähteneet kiertämään kraatteria emmekä

jatkaneet enää korkeammalle, sillä näkymät saavuttamastamme korkeudesta riittivät. *Rift Valley*, *Naivasha*-järvi, itse *Longonot*. Upeaa!

Ylösmeno kesti kolmisen tuntia, mutta alas tulimme tunnissa, vaikka välillä pysähdyimme katselamaan ja kuvaamaan maisemia. Alhaalla meitä odotti John, joka huvittuneena oli tarkkaillut kaukoputkella vaivalloista kiipeämistämme. Kelpasihan sitä istuskella varjossa.

Illalla menimme Naivashan ykköspaikkaan illalliselle ja söimme herkkua *tilapia*-kalaa. Juomaksi tarjosivat portugalilaista *Mateus Rose*-viiniä! Maistui se sielläkin. Palatessamme illalla hotelliimme ihmettelimme tummaa ihmishahmoa portin pielessä – siinähan oli hotellimme vartija jousipyysyineen. Meistä pidettiin hyvää huolta, niin täällä kuin muuallakin.

Seuraava aamu olikin minun viimeinen aamuni Keniassa. Kävimme ensin katsomassa kauniin vihreää kraatterijärveä, jonka vettä ympärillä asuvat heimot ovat pitäneet eläimiä tervehdyttävänä. Kiersimme Naivasha-järven ja sitten suuntasimmekin jo kohti Nairobi *Boulevard*-hotelliin, jonne muut jäivät vielä viikonlopuksi.

Lähtötunnelmissä Ulla Kankaanpää, Saara Vierula, Taina Veikkolin, Raili Tavela ja oppaamme John. Kuvan otti Marja-Liisa Kokko.

Pikakäynti Neuvostoliitossa

Näin vanhempana täytyy vain ihmetellä, miten nopeita pienet pojanvesselit ovat. Ainakin minä itse olin nelivuotiaana! Seuraavassa tositapah-tumassa oli mukana veljeni Ahti; hän muistaa käydyt keskustelutkin sana-tarkasti. Asuimme Perkjärvellä, jossa toimi suojeluskunta poikaosastoineen. Minäkin halusin mukaan ja pääsinkin, ikään kuin maskotiksi. Osasto järjesti tutustumismatkan Lintulan luostariin, ja minä pääsin mukaan.

Äiti puki minut merimiespukuun ja varoitteli matkanjohtajaa vänrikki Parikkaa pitämään minusta hyvää huolta. Käytiin luostarissa ja sen jälkeen suunnattiin matka Rajajoelle. Matkaa taitettiin kuorma-autolla. Minä olin päässyt hyttiin. Rajajoen käynnin jälkeen suuntasimme kotiinpäin. Silloin Parikka huomasi, ettei minulla ollut "suikkaa" päässä.

- Mis siu hattuis on? hän kysyi.

Auto pysäytettiin ja hytistä etsittiin, mutta sitä ei löytynyt.

- Muisteleha nyt tarkkaan. Jätit sie sen luostariin?

- A, nyt mie muistankii! Se jäi sinne rajal, minä olin vastannut.

Ja niin palattiin takaisin Suomen ja Neuvostoliiton rajalle. Seurasi uudet kyselyt.

- Muisteleha nyt iha rauhas, mis se hattu on, sanoi Parikka.

- Se jäi tuonne sillal.

- Sillal, hämmästeli Parikka. - Kummal puolel?

- Tuolle punasel puolel, mis tuo setä seisoo kivääri olal.

- Älä narraa! Millo sie nyt sinne kerkisit livahtammaa?

- Mie kävin katsomas tuota settää ko seisoo tuol.

- No mis tuo suomalainen vahti sit oli, kyseli Parikka pahaa aavistaen.

- Puhelin soi ja hää mäni koppiisa.

- No nii pojat, totta se on. Raimon hattu on tuol ryssän puolel, mut ilma hattuu ei kottii voi männä. Mite myö selitettäis hatun katoaminen?

Totuuden paljastuttua vänrikille tuli hiki otsalle. Siinä sitten käytiin neuvot-telua. Venäläinen vartija aavisti, mistä oli kysymys ja katseli joukkoamme.

- Joku meistä jos lähtöö hakemaa hattuu, tulloo varmast selkkaus ja jääp

Kotipihassa Perkjärvellä. Äiti, Laura-sisko ja minä merimiespuvussani ja jutun hattu päässäni.

Kuva kirjoittajan.

varmast Venäjäl, tuumasi vänrikki.

- Uskaltaisit sie Raimo männä itse hakemaan sen, kysyi Parikka.

- Kyl mie männ! Hää taputti minnuu poskel ja anto karamellinkii. Haastokii jottai, mut nii kummallisel kielel, et eihä siit selvää ota ryssäköä.

- Vartiovuoro ei taija olla viel vaihtunt. Eiks tuo oo sama ukko ko seisoo äskeki vahis, tiedusteli Parikka pojilta.

Samahan se oli, totesivat pojatkin.

- Voip olla, et juttu onnistuu tai sit myö ollaakii tosi liris, jos tuo ukko ei lasekkaa poikaa takasii. No Raimo, hae hattuis.

Olin lähtenyt sillalle päin, mutta suomalainen vartija ei laskenut minua toiselle puolelle.

- Laske poika hakemaa hattusa, kehotti Parikka vartijaa.

- Ei hitto vieköön, vastasi sotilas. - Ootteko ihan hulluja. Jos tuo äijä nappaakin pojan, joudutaan linnaan tai ammuttaviksi. Siitä seuraa hirveä selkkaus.

- Laske vaa, tuumasi Parikka. - Raimo pääsi livahtammaa ko sie olit puhelimes, ja häne hattu jäi sinne. Mie oon hänest vastuus ja otan vastuun mitä tapahtuukin.

- No, mää sitten, sanoi sotilas ja päästi minut menemään.

Parikka oli seurannut jännittyneenä, miten juttu onnistuu. Olin juossut venäläisen luo, jolla hattuni oli jo valmiiksi kädessä. Hän pani sen päähäni, teki asennon ja sotilaallisen tervehdyksen vetämällä käden "lippaan". Kun olin jälleen omalla puolella, pääsi porukalta helpotuksen huokaus.

- Oli tosi reilu kaveri! Eiköhän ole paikallaan kiittää. Otetaanpa asento ja kädet lipalle!

Venäläinen vastasi samalla tavalla ja hymyili. Autossa olin kaivanut taskusta kolme karamelliä ja tuumannut:

- Arvasinhan mie, et ol sil vielkii karamellii!

Rajajoki. Tapahtumapaikka. Juna saapuu Neuvostoliitosta. Kuva kirjoittajan.

Säästikö maataistelukoneen hyökkäys Vuoksenrannan kirkon kiviportaait?

Vuoksenrannan kirkko. Edessä olevat portaat kuvanottohetkellä mullan peitossa. Rakennus on toiminut korjaamona ja navettana, mutta on nyt jälleen kirkkona. Kuva Lauri Talikan.

Vietin kesän 1944 Vuoksenrannan 1734 is-komppaniassa. Seurasimme melko läheltä julmaa näytelmää, jota käytiin Äyräpäässä ja Vuosalmella ja joka jonkin verran kohtasi meitäkin. Olin yöllisen komennuksen takia nukkumassa päivällä kirkonkylän kansakoulun yläluokassa. Heräsin jyrinään ja jyskeeseen, jonka aiheutti maataistelukoneiden parvi. Katsoin ulos ikkunasta. Huomasin maataistelukoneen ampuvan tienristeyksessä olevaa vartiomiestä, joka maastoutui, ja kuiva maantie tupsahteli.

Samalla lähellä olevan kirkon edestä nousi multapatsas ilmaan ja kohta toinenkin samanlainen. Kirkkoon tarkoitetut lentopommit eivät olleet ihan osuneet. Mutta kirkon etuseinä oli sirpaleiden

rei'ittämä, ja kirkon viereisessä mökissä ollut puhelinkeskus tuhoutunut. Räjähdyksen ilmaan nostama maa oli peittänyt kirkon kivirappuset, jotka vasta nykyisin on puhdistettu mullasta, liasta ja roinasta.

Tämä on tietysti teoriaa, mutta koska hautausmaan kaikki muut kivet on kuljetettu pois, olisi luultu, että kirkon jyhkeät hakatusta kivistä valmistetut portaavat olisivat kelvanneet siinä missä hautakivetkin. Mutta lentopommien aiheuttama myllerrys oli peittänyt portaavat, eikä seudulle muuttaneilla uusilla asukkailla ollut tietoa komeiden portaiden olemassaolosta. Pelastuivatko siis kirkon kivirappuset juuri sotatoimien vuoksi?

Puhdetöitä

Suomalaiset miehet ovat tottuneet ja joutuneet tekemään töitä elättääkseen itsensä ja perheensä kuin myös saadakseen oman asunnon siihen välttämättömästi kuuluvine kalustoineen ynnä muine vempaimineen. Pääsääntöisesti kaikki ovat olleet ahkeria. Laiskoja ja työhaluttomia on aina katsottu halveksuen. Sellaisia ei ole hyväksytty.

Asemasodan aikana sotilaille tuli eräänlainen tyhjyyden tunne etenemisvaiheen ripeään ja kiivaan tahdin päätyttyä. Vartiovuorot tosin vaihtuivat säännöllisen vuoron mukaan, mutta niiden lomassa useimmissa ryhmissä pelattiin ahkerasti erilaisia korttipoleja. Joku, vallankin jos oli voitolla, ei maltanut lopettaa peliä vartiovuoronsakaan ajaksi, vaan palkkasi vartioon toisen kaverin, ehkä sellaisen, joka oli rahansa hävinnyt ja siksi joutunut lopettamaan pelaamisen.

Korttipelikin alkoi ajan oloon maisua puulle, eivätkä toisekseen kaikki sitä edes harrastaneet. Tilalle piti kehittää jotakin muuta: oli shakkipeli, opiskelu kirjeopiston välityksellä tai entisajan puhdetöitä vastaava näpertely.

Etenkin sellaiset sotilaat, jotka omasivat veistotaidon tai olivat luonnostaan näppäriä ja osasivat käyttää puukkoa, kaiverrustalttaa ja muita tarpeellisia työkaluja, ryhtyivät joko yksinään tai jonkun kaverin kanssa väsäämään erilaisia muistoesineitä. Hyvin kysyttyjä olivat sormukset, puukkojen tupet, koristerasiat ja tuohityöt. Jotkut sotilaat tekivät niiniköysiiä, köysistä kuten kaikesta muustakin oli kotirintamalla puutetta. Karjalan metsistä löytyi yllin kyllin metsälehmäksi eli niinipuita. Tuohia riitti koivuista, joita oli toisin paikoin liikaakin. Puukontuppiainetta ja sormuksiin sekä koruihin soveltuvaa materiaalia löytyi aina riittävästi. Kun nähtiin tai kuultiin venäläisen lentokoneen pudonneen jonnekin korpeen, niin sehän etsittiin ja käytettiin hyödyksi. Lentokoneessa oli runsaasti kevytmetallisia ja alumiinisia osia, joista oli suhteellisen helppo tehdä puukontuppia, sormuksia ja rintakoruja. Kokonaisia "tuppiroskia" syntyi samoista tarveaineista. Taidokkaimmat tekivät rintakorujen lisäksi erilaisia rannekeita ja kellonperiä.

Hyvää osaamista ja taiteellista silmää vaativat myös monenmoiset humoristiset ukkojen ja akkojen pystit sekä eläinkuvat, kuten karhut, sudet, ilvekset ja ketut, jotka tehtiin helposti veistettävästä lepästä. Tuohivirsut, selkäreput, erilaiset päähineet ja marjakorit olivat myös kysyttyjä punontatöitä.

Puusta tehtiin lisäksi voiastioita ja korujen säilytykseen soveltuvia hienoja rasioita. Puun eri osia käytettiin myös taidokkaissa kaljahaarikoissa ja mausteastiasarjoissa, joita taidokkaissa käsissä valmistui.

Valmistamia töitä ja tarvekaluja sotapojat myivät sellaisille, jotka eivät itse osanneet, halunneet tai ehtineet tehdä. Ja kuinkas muuten, niitä lähetettiin ja vietiin tuliaisina vaimoille ja tyttöystävälle koto-Suomeen.

Hyvin monen somerolaisen hyllyjä koristaa vielä tänäkin päivänä sotaisat rintamaolosuhteissa tehdyt

Pöydän ja astiat on tehnyt Arvo Pohjankylä. Kuva Anja Suominen.
Puukontuppi lentokonemetallista, rasiat ja tuoppi ovat Eero Jussilan käsialaa.

Keittiöastiat ja nuuskarasian on veistänyt Armas Länkä. Kuvat Aila Talonen.

Juttuja jatkosodasta

Mieleeni on jäänyt vanhan rajan ylitys. Maasto muuttui heti rajan takana. Ensimmäinen suurempi kylä oli Säämäjärvi. Sen suurten talojen päädyissä oli paljon koristeellisia ikkunoita ja karjasuojia alakerrassa. Asuinhuoneet olivat sangen viihtyisiä ja runsaasti tapetoituja. Säämäjärvi on juhlava kylä korkean töyrään päällä. Siellä näin ensimmäisen kerran nelisiipisen auran, vaikka pellot olivat kovin pieniä tilkkuja. Kylän takana vajaan kymmenen kilometrin päässä rintama oli pysynyt paikallaan jo kuukauden. Meidät oli tuotu se puhkaisemaan, ja siitä alkoikin minun kohdallani tosi sota.

Suurlahdessa meitä siirrettiin paikasta toiseen. Seesjärven ja Äänisen kannas tuli tutuksi. Erikoisesti jäi mieleeni noin puolen hehtaarin kokoinen soinen saari, jossa oli kolmisenkymmentä miestä ja pari korsa. Vihollinen pystyi tähyttämään ja valvomaan liikennettä taaksepäin. Se oli kiusallista, kun kahdesti päivässä piti hakea ruokaa ja käydä riu'ulla. Se olikin temppu sinänsä. Naapurilla riitti kranaatteja ja säännöllisin välein tuli myös keskiraskaan heittimen ammus korsun lähistölle. Menettelimme siten, että otimme housut auki, ja kun kranaatti räjähti, pinkaisimme juoksuun riu'ulle. Sitten nopeaa toimintaa, ja housut kintussa takaisin korsuun, jossa saattoi huokaista: "Ehdingpä!"

Saimme määräyksen, että ammuksia pitää säästää tosi tarpeeseen, mutta vihollinen ampui, vaikkei varmaan mitään nähnytkään. Minä joskus huonolla ilmalla vihelsin kansainvälistä. Jo tuli hiljaisuus, mutta ei pitkäksi aikaa. Olin tullut tutuksi erään toisen vartiomiehen kanssa, sillä vuoromme osuivat samaan aikaan. Kävimme välillä juttelemassa toistemme luona. Hänellä oli joskus tapana lepuuttaa jalkojaan istumalla juoksuhaudan reunalla. Vihollinen oli ikään kuin kehänä meidän ympärillämme ja kuulumme heidät kolmelta suunnalta. Kerran tuli pitkä konekiväärisuihku pitkin asemia ja säikähdin toverini puolesta ja menin katsomaan. Ja siellähän hän oli montun pohjalla. Hälytin korsun ja apua tuli

heti. Ei hän täysin kuollut ollut, näytti haavoittuneen olkapäähänsä.

Aamuisin keitettiin saikkavettä, usein sulatetusta lumesta. Yhdentoista maissa saatiin keittoa ja viiden maissa puuroa vai oliko se mahdollisesti toisinpäin. Ruoka tuotiin joskus kaukaakin, mutta hevosmiehet toivat ruuan niin lähelle kuin uskalsivat. Joskus mietimme, mistä keittiömiehet ottivat ruokaveden. Eivät ainakaan kaivoista. Kuivamuonat jaettiin erikseen. Siihen kuului vanikkaa 400 g ja vainappi, 12 palaa sokeria. Asemasodan aikaan niillä pärjäsi kohtalaisesti, mutta marssilla nähtiin nälkää.

Suurlahdessa tehtiin sotamuistoja kotiin vietäviksi, myyntiin ja vaihtoon. Minä tein sormuksia ja vaihdoin yhden karhuun. Karhuja veistävä poika oli löytänyt oikean markkinaraon, vaikka ei sitä sanaa vielä silloin tunnettukaan. Karhuni on seissyt kaapin päällä jo vuosikymmeniä. Se pitää pienoislippua pystyssä. Sen valmistus oli helppoa, kun sen taisi. Yli kymmenen senttimetrin pituinen palikka veistettiin kahdella jalalla seisovaksi karhuksi ja sen pinta poltettiin mustaksi hehkuvalla "jenkattulla" pultilla.

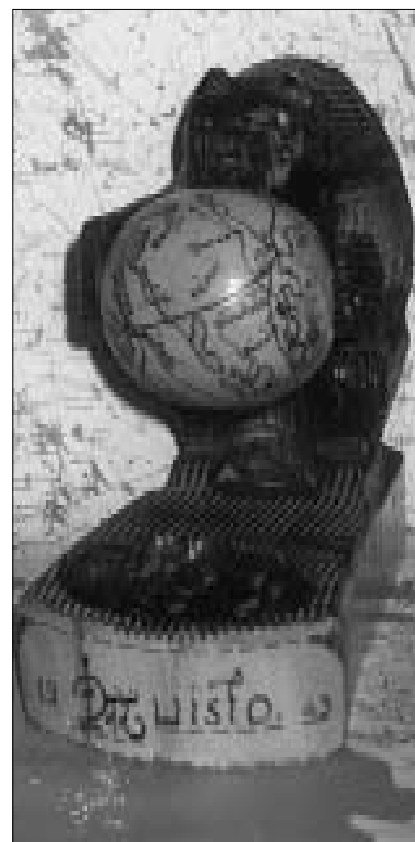
Sormusten valmistaminen oli yleistä, mutta raaka-aineesta oli usein pulaa. Ei tosin meillä: ei-kenenkään maalla, rintamien välissä, oli tuhottuna neljä panssarivaunua, joista yhden moottoritila oli repeytynyt auki. Sen valtavan suuri kansi oli näkyvässä ja siitä riitti kirveellä iskeä alumiinia. Sormuksia alkoi olla jo jokaisella pojalla. Yleisin malli oli rengas, joka oli leveämpi päältä ja siihen oli upotettu värillinen pala saippuarasiasta. Mutta minä kehittelin uuden mallin. Se oli paljon suuritöisempi, mutta paljon kalliimpi ja helpompi myydä kuin tavalliset mallit. Siinä oli suorakaiteen muotoinen kantaosa, johon rengas liittyi kaksiahaaraisena kissankäpälänä siten, että väliin jäi sydämen muotoinen aukko.

Tuhotuista panssareista kaksi oli pahasti hajalla mutta toiset kaksi muuten ehjiä, paitsi että telaketjut olivat poikki ja pois päältä. Kuulimme, että Laguksen miehet tulisivat hakemaan ne

pois. Kun illat pimenivät, he laittoivatkin telat kuntoon yhtenä pimeänä yönä ja hinasivat seuraavana panssarit pois. Vähän meitä arvelutti, mitä naapuri siitä arvelisi, mutta emme havainneet mitään reaktiota.

Lähellä oli Liistepohja-niminen paikka, jossa oli vuolukivilouhos. Pojat toivat sieltä monennäköisiä murikoita, joista tehtiin tuhkakuppeja ja kulhoja. Itse taisin tehdä vain valokuvakehysten. Se on edelleen tallessa ja kunniapaikalla, mutta tyhjänä. Oli siinäkin puurtamista olemattomilla työkaluilla ja tylsällä taltalla ja viilalla, mutta aikaahan silloin oli.

Olimme reservissä kevättälvella 1944 Karhumäen eteläpuolella. Muis-tivihoistani ilmenee, että olin kolmen viikon ajan teoriakoulutuksessa. Se käsitti krh-ampumista ja tulenjohtoteoriaa. Käytännön sotakokemustahan meillä jo oli. Voimme aavistella, että

Puhdetyö rintamalta vuodelta 1943.
Kuva Aila Talonen.

ratkaisun ajat koittaisivat. Kuuntelimme luentoja ja teimme muistiinpanoja, jotka löytyvät yhä kirjajhllystani. Kaikesta näki, että meitä yritettiin piristää ja varmaan siinä onnistuttiinkin; esimiehet olivat leppoisia. Joukkoomme tuli eräs kersantti taistelukoulusta. Hänestä tuli saman tien kuukausipalkkaa nauttiva kantakersantti. Emme pitäneet miehestä, koska hänellä oli uudet vaatteet ja hän "huasto kovvoo savvoo", jota pojat pyrkivät matkimaan. Hänestä tulikin vääpeli, joka määräsi meidät kokoon ja piti käskynjakoja. Pojat häntä hämäsivät kovin, vaikkei hän aihetta antanut.

Asemasota-aikana oli kaikenlaista koulutusta; minä kävin metsänhoitokurssinkin. Piikki (JR 25) oli reserviläisrykmentti, jossa oli paljon maisteritason upseereja. Siksi Maaselässä oli ns. yliopisto, jossa saivat suorittaa alemman tason tutkintoja sellaiset, joilla oli opinnot pahasti kesken. Oppilaita oli sotamiehistä kapteeneihin. Viimeinen majoituspaikka Maaselän kannaksella oli Soravaara. Kirjoittelimme muistivihkoihin uusien laulujen sanoja. Viimeiset rivit on päivätty 21. 4. 44, ja laulut olivat Lapsuuskoti ja Ilta skanssissa. Joukossamme oli musiikkimiehiä, muun muassa Veikko Vainio, Taito Vainion vanhempi veli. Pataljoonassa oli kerätty rahaa ja ostettu hanuri, jota saivat eri yksiköt vuoronperään lainata. Eräällä Olli-nimisellä pojalla oli sodan jälkeen oma suosittu yhtyeikin.

Ikäväksemme saimme myös työkomennuksia. Kerrankin sain kymmenen miehen ryhmän ja määräyksen ilmoitautua tukilinjalle eräälle luutnantille; kyseessä oli viikon komennus. Luutnantti tuli ja näytti työmaan ja sanoi, että siihen kaivetaan 10 metriä mieheen päivässä 180 senttiä syvää juoksuhaudaa. Se oli divisioonan komentajan määräys. Ja ellei sitä pystynyt täyttämään, vaatimuksia saatettaisiin lisätä. Kyllähän ne isot herrat, kun ovat sotakouluja käyneet, osaavat laskea ja piirtää kartalle varustuksia, mutta käytäntö onkin eri asia silloin, kun maa on kivistä ja miehet laiskoja. Työryhmän vanhimpana olo ei ole niitä helpoimpia; olin oppinut, ettei rähinäinti ainakaan auta. Mutta kun tekee itse joukon edessä, niin silloin eivät jäljessä lapioijat kehtaa paljoa purnata. Mutta urakka oli niin mieletön, että

sitä ei kannattanut edes yrittää. Työtä tehtiin laiskasti ja illalla luutnantti tuli toteamaan, ettei urakka ole valmis. Hieman suupieli hymyssä hän totesi, että urakka on mahdoton, mutta että siitä voidaan ehkä neuvotella. Arvelin, että metri mieheen eli kymmenen koko porukalta olisi mahdollisuuksien rajoissa ja että siinäkin olisi puurtamista. Loppui sitten sekin viikko ja palasimme entiseen paikkaamme, vaikkei linnoitus valmistunutkaan sillä erää.

Olo Soravaarassa oli leppoisaa, mitä nyt edellisen kaltaiset komenukset häiritsivät. Olimme varsin hyvin tietoisia maailman tapahtumista, eivätkä ne tiedot mieltämme lämmittäneet. Puna-armeija eteni muualla, mutta Suomen rintamalla oli hiljaista.

Rintaman tapahtumista on jäänyt hyvin selkeitä muistikuvia mieleeni etenkin esimiehistä. Heitä me yleensä arvostelimme ankarasti, ketään ei juuri kehuttu. Viimeisestä luutnantista jäi varsin myönteinen kuva, vaikka hän antoi ymmärtää olevansa paremmista piireistä. Hänellä oli tapana kertoilla juttuja, jotka päättyivät nolosti. Muistan myös kapteeni Metsolan, joka kiitteli meitä hyvin tehdystä työstä ja suri, ettei voinut tarjota ryyppyä koko porukalle kiitokseksi. Eräs alikersantti piirsi ja sepitti kalevalamittaan runoja. Eräs runo kertoi lehmänkellolla varustautuneesta sotilaasta, joka kauan hehkutteli lomalle pääsyään: "Matka pitkä Kotkan poika, jätkä kuulun Hovinsaaren, lähti soitellen lomalle, kalkutellen maailmalle, tuumiskellen kulkeissansa, mietiskellen mennessänsä." Eräs toinen mies oli taitava käsistään. Hän teki valokuvakehyksiä sadoista pienistä puunpalasista. Varsinainen mestari hän oli korttipelissä. Hän voitti aina ja lähetti rahat sitten vaimolleen. Vilppiä epäiltiin, mutta sitä ei koskaan voitu todistaa.

Kortinpeluu oli hyvin suosittua joka porukassa. Hyökkäysvaiheenkin aikana, kun vain oli pienikin lepohetki, kortit otettiin esille. Jopa sätkän valossa tutkittiin korttien silmiä. Ensimmäisenä syksynä Krivillä sattui kummallinen tapaus, kun puhelinyhteys katkesi ja korjaajat havaitsivat, että kaapelia puutui kymmenkunta metriä. Seuraavina iltoina tapaus toistui. Lähellä kaapelia oli telttä, jonne vikapartio pistäytyi verhon alta. Siellähän oli korttipeli käynnissä ja ringin keskellä

hehkui punainen lanka kuin hiili. Siellä poltettiin kaapelia ja sillä juuri ja juuri näki kortin silmät. Siinä lausuttiin sitten muutama rumakin sana.

Pastorin mielestä oli olemassa vain kaksi syntiä ylitse muiden: korttipeli ja kiroilu, mutta molemmat synnit istuivat syvässä. Minä pääsin eroon korttipelistä heti sodan alussa hävittyäni monen kuukauden päivärahat. Silloin ajattelin, että se siitä. Sodan loppuvaiheessa meille tuli täydennyksenä vanhempi mies, Oskari Jauhiainen, joka oli siviiliammattiltaan kuvanveistäjä. Huomasin pian, että hän oli viisaampi kuin me muut. Hän kertoi päässeensä kansakoulun jälkeen Ateneumiin, ja hänellä oli sangen laajat tiedot monista asioista. Hänen kanssaan oli tavattoman mukava keskustella. Arvelin, ettei hän meitä enää edes tunne, kun hänestä tulee kuuluisa. Kävin kuitenkin kerran häntä tapaamassa ja onnittelinkin puhelimitse, kun hänestä myöhemmin tuli akateemikko. Hän oli suuri ihmistuntija, joka kertoi olleensa monenlaisissa porukoissa, joissa kaikissa oli aina samat tyypit: purnarit, pinnarit, jutunkertojat, isoääniset, hiljaiset, tyhmät ja salaviisaat. Kaupunkilaiset ja varsinkin helsinkiläiset osoittivat ylimielisyytensä puhumalla slangia. Hän väitti, että esimiehet erotti ilman arvomerkkejäkin, heissä oli tiettyä arvokkuutta ja vastuuntuntoa. Puhuimme kaikesta mahdollisesta paitsi maanviljelyksestä.

Sodan lopussa eivät Suur-Suomi-haaveet enää kiinnostaneet. Jokaista huolestutti Suomen ja omakin kohtalo sodan jälkeen. Saksan häviötä ei surtu, mutta Suomen säilymistä surtiin sitäkin enemmän. Äreitä oltiin ja vanhat vitsit kerrottiin niin moneen kertaan, että ensin niille ei nauranut kukaan ja sitten kaikki. Toverihenki oli erinomainen eikä ketään sorrettu, aina voi luottaa siihen, että kaveri auttaa. Ryhmänjohtajat olivat kaikkein hankalimmassa asemassa. Heillä ei ollut mitään erityisoikeuksia, mutta kuitenkin vastuu ryhmästään. Mutta vaikka pahastikin välillä tuli sanottua, yritettiin vastata samalla mitalla. Aina lopulta naurettiin päälle, sillä nuorena ei jaksa koko ajan surra tulevaa.

Suomalaiset sotalapset

Suomesta siirrettiin talvi- ja jatkosodan aikana Ruotsiin, Tanskaan ja Norjaan lähes 80 000 lasta. Kuljetukset Ruotsiin alkoivat joulukuussa 1939 ja tapahtuivat aluksi laivoilla, myöhemmin rautateitse sekä myös lentokoneilla. Kuljetettujen joukossa oli myös naisia ja vanhuksia, ei siis pelkästään lapsia. Kaikkiaan muihin pohjoismaihin siirrettiin lähes 7000 henkeä, joista lapsia noin 5500. Talvisodan loputtua maaliskuussa 1940 aloitettiin lasten paluukuljetukset.

Jatkosodan alettua kesäkuussa 1941 alkoivat lastensiirrot Ruotsiin uudelleen. Eniten lapsia siirtyi sodan ensimmäisenä vuonna 1941-42 sekä 1944. Laivalla matkustaneita lapsia varten perustettiin vuonna 1941 Turkuun vastaanottokoti, jonne eri puolilta Suomea saapuneet lapset kerättiin. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea nimesi lastensiirtojen syiksi elintarvikepulan sekä sen, että takaisin vallatun alueen jälleenrakentamisessa mukana olleet naiset eivät voineet viedä mukanaan pieniä lapsia. Lastensiirrot herättivät myös vastarintaa, mutta sensuuri puuttui nopeasti tähän kieltäen keskustelun asiasta.

Lasten kotiuttaminen alkoi sodan päätyttyä ja jatkui koko 1940-luvun loppuun. Prosessi ei sujunut ongelmitta, sillä kasvattivanhemmat eivät aina halunneet luopua lapsista, eivätkä nämä halunneet palata Suomeen. Syntyi adoptio-ongelmia ja oikeudenkäyntejä Ruotsissa. Lopputuloksena oli, että Ruotsiin jäi ehkä jopa 15 000 suomalaislasta. Kotiin palaneilla oli myös ongelmia, sillä monelta oli suomen kieli unohtunut, mikä haittasi sopeutumista kotiin ja kouluun. Sotalapsista on viimeisten vuosikymmenien aikana tehty joitakin tieteellisiä tutkimuksia, joiden tulokset ovat olleet osittain ristiriitaisia. Erään tutkimuksen mukaan erokokemukset ja huono kohtelu Ruotsissa ovat vaikuttaneet vielä aikuisiällä. Sotalasten yhdyssiteenä toimii Sotalapsiyhdistysten Keskusliitto. Se julkaisee 4 kertaa vuodessa ilmestyvää Sotalapsi - Krigsbarn -lehteä.

Sotalapsen hyvät muistot

Jouduin tammikuussa 1942 korva-leikkaukseen Turkuun ja kuulin siellä puhuttavan, että nyt viedään lapsia Ruotsiin. Innostuin valtavasti kuulemastani, mutta kun kerroin asiasta äidilleni, hän oli kauhuissaan. Itsepäinen kun olin, menin kunnantoimistoon ja pyysin Eeva Kujalaa, joka oli silloin Someriemmen kunnankirjurina, tekemään paperit, joilla pääsisin lähtemään. Uskoin, että äiti tottuisi vähitellen asiaan ja antaisi luvan lähteä. Vaikka olin yhdeksänvuotias ja lapsellinen, niin tavallaan kuitenkin tajusin, että yksikin suu vähemmän olisi helpotus myös äidille ja perheellemme.

Hammarenin perhe asui Jakkulan kylässä lähellä pappilaa. Perheeseen kuului neljä lasta, kaksi poikaa ja kaksi tytärtä. Pappilan vuokraajana oli Helmi ja Viljami Nieminen, joilla oli myös neljä lasta. Viljami oli kadonnut sodassa ja Helmi oli yksinhuoltaja. Heidän tyttärensä Sirkka ja Leila olivat lähdössä Ruotsiin, ja kun Helmi pyysi Ailan äitiä

Esteriä päästämään tyttärensä omien tyttäriensä seuraksi matkaan, niin tämä vihdoinkin suostui. Tytöt lähtivät linja-autolla Turkuun maaliskuun 13. päivänä vuonna 1942. Puutorin varrella oli Vähäväkisten taloon perustettu vastaanottokoti, jonne eri puolilta Suomea saapuneet lapset kerättiin. Siellä lasten kaulaan ripustettiin lappu, jossa oli nimi, kotiosoite ja vanhempien nimi.

- Siinä luki Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea, ja sama ruotsiksi. Kun yritin lukea pitkää tekstiä "Socialministeriets barnförflytningskommitte", ajattelin etten ikinä opi ruotsia, mutta siinä olin väärässä. Laivamatka Turusta Tukholmaan kesti viikon, ja juutuimme välillä jäihin. Olen myöhemmin kuullut, että Itämeri oli miinoitettu, ja lasten kuljetukset laivalla loppuivat pian sen jälkeen. Enkä minä matkan kestoa silloin ihmetellyt kun luulin, että Ruotsiin on niin pitkä matka. Meidät lapset oli sijoitettu laivan ruumaan, jossa nukuimme päät vastakkain. En tiedä

Aila asui 1942-43 Carlingin perheen luona Trollhättanin kaupungissa. Anna ja Arne Carling ovat takarivissä neljäs ja viides vasemmalta, heidän poikansa Christian eturivissä kolmas vasemmalta. Aila on eturivissä toinen vasemmalta. Kuvassa on myös Arnen vanhemmat ja veli vaimonsa ja lastensa kanssa. Kuva Aila Nikanderin.

Ailan 10-vuotisjuhlat 16. 6. 1942. Syntymäpäiväsankari on takarivissä oikealla. Kuvan vasemmassa reunassa on Leila Nieminen ja edessä oikealla hänen sisarensa Sirkka. Keskellä Carlingin-täti sylissä naapurin vauva. Kuva Aila Nikanderin.

paljonko meitä oli, mutta luulin, että noin 200. Laivamatkan ajan meidän mukana oli suomalaisia lottia.

Tukholmasta tytöt vietiin junalla Ludvikan kaupunkiin Taalainmaalle, jossa he joutuivat olemaan kaksi viikkoa karanteenissa tartuntatautien varalta. Majoitustilana oli kolmikerroksinen lastenkoti. Laivamatkan aikana olivat päättäjät tarttuneet lähes jokaisen hiuksiin, ja niitä jouduttiin poistamaan eetterillä.

- Kahden viikon kuluttua matka jatkui. Minut ja Niemisen tytöt vietiin Trollhättanin kaupunkiin. Sotalasten yhdyshenkilönä toimi kaupungissa suomalainen Jaatisen täti, joka otti Niemisen tytöt itselleen. Hänen naapurissaan asui Anna ja Arne Carlingin perhe, jolla oli viisivuotias Christian-poika. He olisivat ottaneet saman ikäisen pojan, mutta kun Jaatisen täti tarjosi heille minua, he suostuivat ja niin pääsimme naapuritaloihin.

Arne Carling oli rakennusinsinööri ja Anna kotirouva, koulutukseltaan lastentarhanopettaja. Perhe asui omakotitalossa Fagestrandin hienostokaupunginosassa, ja heillä oli tanskalainen kotiapulainen. Ailan saapumisen jälkeen taloon tuli kahdeksi viikoksi kotiompelijatar, joka ryhtyi neulomaan hänelle vaatteita.

- Isäntäperheeni ei osannut saanaakaan suomea, enkä minä ruotsia. Perjantaina, kun tulin, niin seuraavana maanantaina minut vietiin läheiseen kouluun, ja aloitin ensimmäisellä luokalla. Siellä oli aapinen, jossa oli kuva ja kuvan alla teksti, eikä kestänyt montakaan viikkoa, kun tulin jo toimeen. Kesällä puhuin jo melko hyvin ja syksyllä pärjäsinkin koulussa kielen puolesta oikein hyvin. Minulle ei kieliongelmia syntynyt, koska olin saanut syntymälahjana hyvän kielipään. En tuntenut myöskään koti-ikävää.

Ailan isäntäperhe piti sotalapses- taan hyvää huolta. Jouluna hän sai valtavat määrät lahjoja, ja myös kotiin lähetettiin monet paketit vaatteita, kahvia, suklaata. Runsaan vuoden kuluttua huhtikuussa 1943 oli kotiinpaluun aika, sillä sopimus oli tehty vuodeksi. Niemisen tyttäret jäivät Ruotsiin. Leila asuu siellä vieläkin, mutta Sirkka palasi Suomeen 15-16 vuoden ikäisenä. Paluu junalla Haaparannan kautta Hämeenlinnaan kesti viisi vuorokautta. Loppumatkan Aila tuli yksin linja-autolla Somerolle. Tuliaisena kotiväelle oli suuri paketti, jossa oli appelsiineja ja muita herkuja.

- Suomeen palattuani kirjoitin usein Carlingin perheelle ja myös Söderlundin

tädille, johon olin Ruotsissa tutustunut. Hilda ja Paul Söderlund olivat lapseton pari, ja he halusivat minut luokseen. Kului kuitenkin puolitoista vuotta, ja vasta syksyllä 1944 äitini antoi minulle ja sisarelleni Anjalle luvan lähteä. Söderlundit asuivat Trollhättanin naapurissa Vänersborgissa virka-asunnossa, koska Paul oli sairaalan intendentti. Restadsin mielisairaalaan kuului 12 suurta kolmikerroksista rakennusta, ja potilaita oli tuhansia. Sairaalalla oli oma puutarha, navetta, kirkko, elokuvateatteri ja jalkapallokenttä. Olin perillä 19. 9. 1944 ja muistan miten Söderlundin täti sanoi, että nyt meillä on syytä juhlia, kun Suomessa on aselepo ja hänellä on syntymäpäivä. Ja me soitimme ja lauloimme koko sen illan.

Ailan pikkusiskolle Anjalle selvisi vasta perillä, että hän joutuisi eri perheeseen kuin sisarensa. Siitä syntyi kova parku, mutta koska isäntäperheiden väliä oli vain puoli kilometriä, oli sisarusten helppo vieraila toistensa luona. Tytöt kävivät samaa koulua, ja Aila oli Anjan tukena samalla luokalla syyslukukauden. Myös Anja oppi uuden kielen nopeasti, jopa niin hyvin, että vajaan vuoden kuluttua kotiin palattuana hän ei osannut enää suomea. Tyttöjen keskinäinen puhekielikin muuttui ruotsiksi. Anja opiskeli myöhemmin kieltenopettajaksi, ja opetti englantia ja ruotsia 30 vuotta.

- Söderlundin täti oli hyvin musiikaalinen, ja me esiinnyimme monissa tilaisuuksissa. Hän säesti ja minä lauloin. He olisivat mielellään ottaneet minut ottolapsekseen ja kouluttaneet, mutta äiti ei antanut lupaa. Minä olisin halunnut jäädä heidän luokseen. Myös Anja olisi saanut jäädä kansakoulunopettajaperheeseen jossa asui, mutta niin me lokakuussa 1945 palasimme Suomeen. Oli kylmää, pimeää ja saateista. Se ei ollut iloinen kotiinpaluu. Minä olin melkein katkera äidille hänen päätöksestään. Tuntui siltä, että hän ajatteli vain itseään, eikä minun parastani. Nyt myöhemmin itse äitinä tuo katkeruus on kadonnut, ja ymmärrän, ettei omaa lastaan voisi antaa pois.

Syksyllä 1946 Aila oli 14-vuotias. Hammarenin perhe oli muuttanut Keltiäisiin. Seuraavana keväänä hän aloitti pikkupiikana Somerniemen pappilassa. Sorsavirroilla oli silloin molempien äidit, Andströmin mamma ja Liljan mamma

hoidettavinaan, ja he tarvitsivat apua. Aila jatkoi kirjeenvaihtoa Söderlundin perheen kanssa.

- Kesällä 1949 olin kolme kuukautta Söderlundin perheen vieraana. Olin kuukauden Restadsissa, kuukauden Tukholmassa ja kuukauden Göteborgin pohjoispuolella lähellä Uddevallan kaupunkia, jossa Söderlundin perheellä oli vuokrattu kesämökki. Kesäpaikan vieressä oli laivalaituri ja kioski, jossa olin myyjänä. Laiturilla pidettiin tansseja, ja kioskissa soitettiin levyjä. Kesällä 1967 kävin tyttäreni Marjon kanssa Ruotsissa. Hän oli silloin saman ikäinen kuin minä vuonna 1945. Söderlundin setä oli silloin jo kuollut, ja ilmeisesti tätikin kuoli muutama vuosi myöhemmin, koska kirjeiden tulo loppui. En ryhtynyt asiaa heidän tuttaviltaan kyselemään koska omia lapsia heillä ei ollut. Viimeksi kävin 12 vuotta sitten katsomassa vanhaa hoitokotiani. Rakennus oli tallella, mutta sisälle en päässyt, enkä tavannut enää ketään tuttuja.

- Minulla on vain hyviä muistoja sotalapsivuosiltani Ruotsista. Pääsin hyvien ihmisten perheisiin, ja minua pidettiin kuin omaa lasta. Koulussa olin tasavertainen muiden oppilaiden kanssa enkä joutunut minkäänlaisen kiusanteon tai syrjinnän kohteeksi. Nämä hyvät muistot ja samalla kiitollisuuden velka ovat seuranneet minua läpi elämäni ja opettaneet, miten tärkeää on lähimmäisen auttaminen ja diakoniatyö.

Hilda ja Paul Söderlund olisivat halunneet Ailan ottotyttäreksen, mutta Esteri-äiti ei siihen suostunut. Yhteydenpito jatkui aina 1960-luvun lopulle saakka. Kuva kirjoittajan.

Viipurista Skåneen

Edessä Raimo Suokas. Vasemmalta lukien Linnea Gustavsson, Elof Gustavsson sekä naapurin isäntä ja emäntä. Kuva kirjoittajan.

Isäni oli rautatieläinen, joten perheemme kulki komennuspaikkojen mukaan. Viipuri vallattiin takaisin 29. 8. 1941, ja jo syyskuun alkupäivinä muutimme sinne. VR oli järjestänyt asunnon Majurinkadulta aseman läheltä Papulan puolelta. Pikkupojilla ei ollut rahapulaa, sillä rahanarvoista myytävää riitti. Keräsimme lasia, voikukanjuuria ja pyydystimme suuria lihavia rottia, joista maksettiin muistaakseni 5 mk kappaleelta. En tiedä, mitä nahoille tehtiin, mutta kai ne johonkin käyttöön menivät.

Heti muuton jälkeen ihmettelyä riitti, sillä vuorokauden ajan Viipurin radio soitti jatkuvasti Säkkijärven polkkaa. Kun edellinen levy meni soittokehvottomaksi, se vaihdettiin uuteen, ja taas polkka jytäsi. Selvisihän sitten syykin. Perääntyessään vihollinen oli asentanut kaupunkiin miinoja, joiden

piti järjestää historian toinen Viipurin pamaus. Miinoitus piti laukaista tietyllä aaltopituudella lähetetyllä radioviestillä. Suunnitelma paljastui sotavangin kuulustelussa, ja jysäys vältettiin. Kiitos Säkkijärven polkan ja sen radioteknisen neron, joka keksi vastalääkkeen.

Meidän kotitalomme Perkjärvellä oli jäänyt ehjäksi ja vuokraakin oli maksettu. Isä löysi ulkorappusilta 5 kopeekkaa. Oli näemmä siellä toisella puolella huumorimiehiäkin. Minä ja Lehtosen mummo muutimme sinne, ja aloin tutustua kylässä koulunkäyntiin. Koitti kevät 1944. Koulu päättyi tavallista aikaisemmin. Palasin jälleen Viipuriin.

Venäläinen tiedustelukone alkoi päivittäin ilmestyä kaupungin yläpuolelle. Aluksi sitä ahdisteltiin, mutta viimein sen annettiin leijaila rauhassa. Ilmatorjunta ei siihen yltänyt ja lentobensiini

oli kallista. Aavisteltu sota alkoi jälleen ryminällä. Alkoivat myös Viipurin öiset pommitukset. Herätettiin ikkunoiden helinään, välähdyksiin ja pommien jysähdyksiin. Painuimme talon kellariin, joka toimi väestönsuojana. Tuntui kuin koko talo olisi huojunut ja kellarissa ruikoitiin sekä itkettiin. Koneet saapuivat Viipurinlahden suunnalta, ja asemaa pommitettaessa pommien lentorata kulki talomme ylitse. Mieleen on jäänyt ääni, joka syntyy pommin lähestyessä. Silmänräpäys hiljaisuutta ja valtava räjähdys. Ohi meni!

Rintamalla miehemme perääntyivät ja meidänkin täytyi jättää kaupunki taaksemme. Muusikko Olavi Huuska oli saanut järjestettyä vaimolleen asunnon Hämeenlinnasta Hiekkakatu 8:sta, ja äidin kanssa mekin muutimme sinne.

Jälleen lähetettiin lapsia Ruotsiin, ja minäkin olin halukas lähtemään. Paperit järjestyivät ja niinpä nousin muiden mukana pahvilappu kaulassa junaan, suuntana Vaasa. Siellä meidät lastattiin höyrylaivaan ja matkasimme

Umeåan. Matka jatkui edelleen Falunin kokoamispisteeseen. Falunissa kysyttiin isommilta lapsilta, haluaisivatko he tulla sijoitetuksi kaupunkilais- vai maalaisperheeseen. Minä halusin maalle, ja niin alkoi pitkä junamatka Keski-Ruotsista etelään, Skåneen.

Jouduin Weckelsångin lastenkotiin, josta ruotsalaisperheet kävivät hakemassa lapsia hoitoonsa, kukin mieltymyksensä mukaan. Eräänä päivänä paikalle saapui nelikymppinen pariskunta, joka halusi ottaa minut hoiviinsa. Lähdin heidän kotiinsa Kvarnamålan Botahultiin, jossa maatila sijaitsi. Talo oli punainen ja kaksikerroksinen. Isäntäväen, Elof ja Linnea Gustavssonin lisäksi talon yläkerrassa asusti talon tytär Svea miehensä Tage Ohlssonin kanssa.

Aluksi oli hankalaa, kun kumpikaan osapuoli ei ymmärtänyt toistensa kieltä, mutta toimeen tultiin. Isännän johdolla alkoi erittäin tehokas ja järkevä ruotsinkielen opiskelu, johon käytettiin kaikki vapaa-ajat. Sana sanalta, kuva kuvalta

ja ele eleeltä alkoi ruotsin kieli valjeta. Lauseita alkoi muodostua, ja kun vielä opetettiin numerot ja kertomataulu, niin ei enää hätäpäivää.

Koitti syksy ja koulut alkoivat. Isäntä ilmoitti minutkin oppilaaksi. Koulussa oli muitakin suomalaislapsia, ja piti hän sitä näyttää, että kyllä mekin koulussa pärjätään. Kun opettajakaan ei osannut suomea, oli meillä hyvä heitellä mielpiteitä suomeksi.

Tulisi liian pitkä tarina kertoa oloista Ruotsissa, joten tydyn pariin muistiin jääneeseen tapaukseen. Muiden maalaistaloon kuuluvien eläinten lisäksi tilalla oli mahtavan kokoinen karvaka-viainen belgialainen työhevonen. Isäntä käytti nuuskaa, jota hän sipaisi alahuulen sisäpuolelle. Hevonen oli tottunut samaan aineeseen, ja kun se huomasi isännän puuhut, ei se liikahtanutkaan ennen kuin sai myös oman annoksensa alahuuleensa.

Eräänä päivänä Linnea kysyi minulta, uskaltaisinko tappaa pari kanaa, kun isäntä ei ehtinyt. Kanoista valmistettaisiin uunikanaa. Tehtävä ei miellyttänyt minua, mutta olihan sitä näytettävä, että suomalainen pystyy siihenkin. Mikäpä siinä. Kanaa kiinni jaloista ja selälleen pölkylle. Silmät kiinni, ja hups: kaula oli poikki. Silloin kana lipsahti kädestäni ja lähti juoksemaan pellolle sananmukaisesti kuin päätön kana. Meikäläinen perässä. Yhtäkkiä väliimme ilmestyi kettu kanaa tavoittamaan. Siinä sitten paineltiin peräkkäin kuin köyhän talon porsaas. Johdossa oli päätön kana, toisena kettu ja hyvänä kolmosena minä, joka karjuin suomeksi ja ruotsiksi.

Loppuihan se veri kanasta, ja se tuupertui maahan kuin maratoonari maaliin saapuessaan. Silloin kettu nappasi sen suuhunsa ja kiihdytti vauhtiaan. Minulle tuli hätä käteen, sillä metsän reuna alkoi uhkaavasti lähestyä. Viimeisenä mahdollisuutena vetäisin keuhkot täyteen ilmaa ja karjaisin suomeksi sanan, jota ei viitsi joululehdessä toistaa. Ja ihme tapahtui. Kävi kuin sadussa "Kettu ja korppi". Ketulta lokahti suu auki ja kana putosi maahan. Toisen kanan suhteen onnistuin paremmin, ja kanapaisti syötiin kuin syötiinkin voitollisen kisan kunniaksi.

Tuli jouluku. Jouluaamuna minut herätettiin varhain. Oli joulukirkkoon lähtö.

Hiihtämässä Skånessa. Huomaa oikealla olevan ulkorakennuksen olkikatto. Kuva kirjoittajan.

Viipurin asemarakennus. Sodassa rakennus räjäytettiin. Taustalla näkyvän raunioituneen talon takana oli Majurinkatu, jossa asuimme jatkosodan aikana. Kuvat kirjoittajan.

Ulos tullessani belgialainen hevonen odotti jo valjastettuna portaiden edessä. Kirkkoreen etukulmissa paloivat lyhdyt. Pujahdin lammasvälyjen alle. Taivas oli täynnä tähtiä, pieni pakkaneen sai lumen narskumaan reen jalasten alla. Kirkolle oli matkaa pari kymmentä kilometriä, eikä humma pitänyt kiirettä. Kirkolle saavuttiin kuitenkin sopivasti. Kirkko kylpi juhla valoissa sekä ulkoa että sisältä. Sisään astuessa tulvahti vastaan lämpö, valo ja todellinen joulun tunnelma. Kun sitten urut alkoivat

soida ja kirkkokansasta kajahti tuttu virsi Enkeli taivaan, muistui mieleen kaukainen kotimaa ja kodin joulut. Oli pakko ottaa nenäliina ja muka pyyhkiä nenää. Samalla saattoi salaa pyyhkäistä kyneleet silmistä ja poskilta.

Nyt ovat Farbror-Elof ja Tant-Linnea kuolleet, mutta muistelen heidän

Someron Linja Oy oli huomattava kuljetusyhtiö jo 1940-luvun alussa. Kun jatkosota kesällä 1941 alkoi, rintamalla tarvittiin kuljetuskalustoa haavoittuneiden auttamiseen. Osaltaan tarve pyrittiin täyttämään tilapäisjärjestelyin: siviililiikenteen linja-autoista tehtiin sairaankuljetusautoja.

Someron Linjan ja tamperelaisen Väinö Paunu Oy:n linja-autoista muodostettiin 26. sairasautokomppania. Komppanian päälliköksi nimitettiin Onni Rantanen - joka sodan jälkeen vuosina 1948 - 1957 toimi Toijalan yhteiskoulun rehtorina. Komppania jaettiin kahteen joukkueeseen: ensimmäisessä joukkueessa oli somerolaisia, toisessa joukkueessa Paunun miehiä. Valtaosin seuraava kirjoitus perustuu sairasauton kuljettajana olleen somerolaisen Kalle Listomaan muistitietoon.

Sairasauton kuljettaja Kalle Listomaa (vasemmalla) ja apumies Frans Linja kuvattuna autonsa edustalla. Kaikki kuvat on ottanut komppanian päällikkö Onni Rantanen. Kuvat Kalle Listomaan.